

als oorlog
een dorp
overvalt

door
Leen van Driel

Historische Vereniging Oud- Beijerland

Inhoud

www.hvobl.nl

© 2021, Leen van Driel, Historische Vereniging Oud-Beijerland

ISBN: 000000000

Omslag foto: verkenningvlucht op 29 april 1945 over het Marktpllein Oud-Beijerland. Omslag ontwerp: Pieter Jan in 't Veld.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Historische Vereniging Oud-Beijerland.

De afbeeldingen zijn uit de collectie Joris Buitendijk tenzij anders aangegeven. Voor enkele afbeeldingen is getracht de rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbende die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de Historische Vereniging Oud-Beijerland in verbinding te stellen.

V o o r w o o r d

Hoeveel je ook over de Tweede Wereldoorlog gelezen hebt, in elk boek kom je wel weer iets nieuws, iets onbekends tegen. Ook dus in het boek dat u zojuist hebt opengeslagen. Ik heb me bijvoorbeeld erg vermaakt bij de beschrijving van een bijeenkomst van de NSB op 5 maart 1941 in hotel De Oude Hoorn. Toen de spreker arriveerde bleken er welgeteld vier belangstellenden. Maar buiten zag het zwart van de mensen die wilden zien wie er allemaal naar de dienstdoende nazi-propagandist kwamen luisteren. Waarop de spreker besloot vanaf het balkon voor die menigte zijn verhaal af te steken. Hoe dat verder ging, en heel erg misliep, kunt u beter straks zelf lezen.

Voor mij staat vast dat het optekenen van lokale oorlogsgeschiedenis alleen al om zo'n fascinerend verslag de moeite waard is. Het boek over Oud-Beijerland heeft als onmiskenbaar voordeel dat het voor een deel gebaseerd is op een authentieke bron: de dagboeken van inwoner Adri van der Linden, die 35 schriften volschreef over wat hij zag, hoorde en meemaakte in de bezettingstijd. En daardoor zie je allerlei ontwikkelingen uit de oorlog langskomen, in een lokaal perspectief. En met lokale accenten die vaak een bijzonder tragisch karakter dragen.

3

Vijf doodvonnissen die voltrokken werden aan gewone mannen uit Oud-Beijerland omdat ze hulp hadden verleend aan de bemanning van een neergestort Brits vliegtuig.

De roof uit het gemeentehuis van de volledige gemeentelijke administratie door verzetsgroep-Zinkweg.

De liquidatie van de NSB-burgemeester van Nieuw-Beijerland door dezelfde groep, gevolgd door een meedogenloze represaille: tien gevangenen uit de cel gehaald en neergeknald.

De dood van de verzetsleidster, moeder Traas, ná de Duitse capitulatie, door een nooit gestrafte moordlustige soldaat, die door de voordeur heen schoot.

De oorlog was overal gruwelijk, en dus ook in Oud-Beijerland.

Het is zeer te prijzen dat auteur Leen van Driel niet stopt als de Duitsers afmarcheren. Hij beschrijft ook de beschamende manier waarop collaborateurs na de oorlog behandeld werden en de ingewikkelde dilemma's rond hun berechting.

Dat allemaal maakt het boek over de oorlog in Oud-Beijerland zeer de moeite waard. Ook als je dacht dat je over die oorlog al bijna alles wist.

Ad van Liempt
journalist/schrijver

V o o r a f

Zou het niet goed zijn als de geschiedenis van ons dorp - Oud-Beijerland - in de oorlog eens als verhaal verteld wordt? Lang bleef deze vraag niet hangen. Het antwoord was snel gegeven. Het zou heel goed zijn om losse stukken uit diverse bronnen te verzamelen en te ordenen. En in de tijd te plaatsen, dus in dit geval van het eerste begin tot aan het eind. Als het dan ook nog eens zou lukken om er één groot verhaal van te maken, hadden we een tamelijk uniek project in handen. Want over Oud-Beijerland is zo'n verhaal er niet. En voorbeelden van andere dorpen liggen ook niet voor het oprapen. Als we dan ook nog eens het grote verhaal kunnen opbouwen uit verhalen van mensen zelf, uit die tijd zelf en uit later tijd, dan wordt het nog meer bijzonder.

En zo gingen we aan de slag. Liefhebbers van kleine historie en leden van de Historische Vereniging Oud-Beijerland. We doorzochten ons eigen archief, plozen uit wat er zoal geschreven was, plaatsten een oproep, voerden gesprekken en gingen aan de slag. Neen, we waren niet uit op een diepgravend detailonderzoek. Er was en is al veel geschreven. Vooralsnog genoeg voor ons verhaal. Het verhaal van een dorp, dat op een kwade dag overvallen wordt door oorlog. En niet goed weet wat het overkomt. En hoe ermee om te gaan.

De keus om het volle licht te laten schijnen op één plaats betekende voor ons ook, dat het grotere verhaal over de oorlog in ons land of de rest van de wereld daaraan ondersteunend is. Dat houdt ook in dat we ons beperkt hebben in het gebruik van literatuur. We volstaan met verwijzing naar enkele recente overzichten. De keus voor een verhaalvorm houdt ook in, dat keuzes gemaakt zijn: wat vertel je wel en wat niet? We kiezen voor het hele verhaal in hoofdlijn. Het houdt ook in dat we afzien van het gebruik van noten. In de Verantwoording geven we aan wat onze bronnen zijn. De beperkingen bieden tegelijkertijd nieuwe mogelijkheden: kansen voor verder en gespecialiseerder onderzoek naar onderdelen van het verhaal.

De 35 schriftjes van Adri van der Linden

Leidend in ons verhaal zijn met name twee bronnen. Het ene is het verslag van Siderius in zijn boek *Uit vervlogen dagen over Oud-Beijerland*. Het andere zijn 35 schriften van een inwoner, Adri van der Linden, die nagenoeg van dag tot dag nauwkeurig verslag doet van de gebeurtenissen in oorlogstijd. Het boek van Siderius is nauwelijks meer te krijgen en uit de schriften is nooit eerder gepubliceerd. Daarnaast zijn er de boeken over het verzet, de Joden, de luchtoorlog en de bredere inblik op de oorlog in de Hoeksche Waard. Wij hebben daar dankbaar gebruik van gemaakt. Ook hebben we - waar mogelijk - gesproken met schrijvers van die boeken, om te vernemen of er nog aanvullingen of correcties daarop gewenst zijn. En we

hebben gesproken met mensen die reageerden op onze oproep. Dat leverde nieuwe informatie en inzichten op. Ze vertelden hun kijk op gebeurtenissen. Ook daar hebben we dankbaar gebruik van gemaakt. We noemen: Marianne Grootenboer, Edith den Hollander, Albert Oosthoek, Edith van der Velden-Rijnsburger, Maps Vrijlandt en Wim Wüst.

Als schrijver ben ik veel dank verschuldigd aan het bestuur van de Historische Vereniging Oud-Beijerland (HVO). Het was direct enthousiast en zeer behulpzaam. Voorzitter Pieter Jan ín 't Veld en penningmeester Henk Dijkstra boden zich spontaan aan voor de meelesgroep. Alie van den Berg en Jan Paul van der Spek, voegden zich daar - met elk hun eigen expertise - bij.

Ad van Liempt - gelauwerd mediaman en kenner van de Tweede Wereldoorlog - ben ik er zeer erkentelijk voor, dat hij aan het verzoek van de Historische Vereniging wilde voldoen om een Voorwoord te schrijven.

Dank ook aan mijn vaste en trouwe meelezers bij elk project Cor Kruyf, Neerlandicus, en Ina Barentsen, onvermoeibaar en enthousiast partner.

Het spreekt voor zich dat wij - schrijver en Historische Vereniging Oud-Beijerland - uitzien naar reacties en nieuwe informatie. Verhalen vragen erom doorgegeven te worden. En in dat proces groeien ze alleen maar. Graag hopen we dat dit met onze bijdrage ook het geval zal zijn.

*Leen van Driel
Rhenoy, mei 2021*

1 | Overvallen.

En wateraanvoering

- was het nog gelukt buiten het machtsspel en het strijdtoneel te blijven. *De storm was aan Oud-Beijerland voorbijgegaan*. Zo besloot Siderius zijn korte beschrijving van de Eerste Wereldoorlog. Nu moest hij toezien hoe het machtige buurland zich aandiende als grote broer die ons land kwam *beschermen*. Tegen Engeland en Frankrijk bijvoorbeeld.

Dustoch

Het is vrijdag 10 mei 1940. Ik ben klaar wakker en hoor een gebonk in de lucht als van een voorhamer op het aambeeld. Ruiten rammelen, ramen schudden en deuren klepperen. Ik hoor het gegons van vliegtuigen, af en aan. Dat moet schieten geweest zijn, een gevecht in de lucht. Het houdt aan, over en weer. Ik begrijp het niet, kleed mij aan voor zover het gaat en haast mij naar buiten. Hier en daar op straat, in de eerste schemering, staan groepjes mensen, drie, vier, soms vijf bij elkaar, kinderen erbij, zo uit bed gestapt, onaangekleed. Ernstige, betrokken gezichten. Het schieten gaat onverpoosd voort. Steeds meer vliegtuigen komen uit het oosten opzetten. Dat moeten Duitsers wezen.

Het voorgevoel van de 68-jarige Kornelis Siderius blijkt te kloppen. Bijna vier jaar is *meneer Siderius* nu met pensioen. Hoofd van de eerste openbare lagere school in Oud-Beijerland was zijn laatste baan in het onderwijs. En nu wordt zijn nachtrust wreed verstoord. Door vliegtuigen uit het oos- *Kornelis Siderius ten. Dat moeten Duitsers wezen. 1871- 1954*

Dus toch. *De oorlog aan ons land opgedrongen*, kopt diezelfde dag *Het Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde*. Nederland, dat zo graag neutraal had willen blijven, wordt toch betrokken bij wat als Tweede Wereldoorlog de geschiedenis in zou gaan. Bij de Eerste - De Grote Oorlog

Niet onverwacht, niet onvoorbereid

De storm was aan Oud-Beijerland voorbijgegaan, maar niet gaan liggen. De ogenschijnlijke rust die de vrede had bewerkstelligd, verborg een nieuwe onrust. Juist door de bepalingen van die vrede, waaronder enorme

herstelbetalingen, die aan Duitsland werden opgelegd. Wraak wortelde. Deze vrede zou geen lang leven beschoren zijn.

Het rommelde in Europa. En in de rest van de wereld. Op velerlei gebied. Revolutie verscheurde Rusland. De beurskrach in Amerika veranderde de droom in een nachtmerrie. De opkomst van Hitler verdeelde Duitsland. Een paar pennestreken zijn voldoende om beelden op te roepen van armoede, ellende en onrust. Ook van hoop. Bij sommigen. Hoop dat een sterke leider zijn land, en misschien ook wel andere landen, uit de neerwaartse spiraal zou weten te trekken. Maar waar de een hoop aan ontleende, was dat voor de ander juist een bron van grote zorg en angst. Zou een nieuwe storm opsteken? Je weet maar nooit. De eerste Joden verlieten Duitsland en Oostenrijk. Zij zagen de bui hangen en klopten aan bij de poorten van ons land. Dat wilde op goede voet blijven met zijn buurland, sloot eind 1938 de grens en bestempelde de vluchtelingen tot ongewenste vreemdelingen. Voor de her en der verspreide ingekomenen werd een Centraal Vluchtelingenkamp gebouwd. Dat kwam uiteindelijk in Drenthe, bij Westerbork. Neen, niet op de Veluwe en niet te dicht bij *Het Loo* in Apeldoorn. Dat riep bezwaren op bij bewoners daar, de ANWB en bij de koningin. Dat laatste gaf de doorslag. De kosten voor de bouw werden verhaald op de Joodse gemeenschap.

Je kunt maar beter maatregelen treffen. Je weet maar nooit. En zo zien we de volgende aankondiging verschijnen.

LUCHTBESCHERMING.

De Burgemeester van Oud-Beijerland maakt bekend, dat
VRIJDAGAVOND 30 SEPTEMBER 1938,
van des avonds half acht tot negen uur,

in deze gemeente een **verduisteringsproef** moet worden genomen.

Door middel van sirenes (proefinstallatie's) zal de aanvang worden bekend gemaakt, terwijl het einde van de verduisteringsproef wordt aangekondigd door het luiden van de klokken van den gemeentetoren en der R.-K. Kerk.

Gedurende gemeld tijdvak wordt de openbare straatverlichting gedoofd, terwijl het den hoofdbewoners van tot woning gebezigde en den eigenaars of gebruikers van niet tot woning gebezigde gebouwen, getimmerten of tenten, zoomede van niet voor het verkeer gebezigde voer- of vaartuigen, verboden is gedurende gemeld tijdvak in die gebouwen, getimmerten of tenten, voer- en vaartuigen, een naar buiten uitstralende verlichting te hebben.

ALLEN wordt ingevolge Art. 12 der Luchtbeschermingswet opgedragen de noodige maatregelen te treffen, opdat gedurende gemelde uren uit geen enkele woning, voer- of vaartuig, aan geen enkele zijde, uitstralende verlichting komt.

Voorts mogen gedurende gemelde uren geen motorrijtuigen, fietsen, wagens of anderszins, uitstralend licht voeren.

De Burgemeester van Oud-Beijerland,
K. VISSER, Lo.

Oud-Beijerland, 29 September 1938.

Mededeeling van den Luchtbeschermingsdienst.

Zoolang de voorraad strekt is ten kantore van het Gem. Gas- en Electriciteitsbedrijf alhier voor belangstellenden gratis verkrijgbaar een exemplaar „**Voorzorgs- en Beveiligingsmaatregelen te nemen door gezinshoofden met het oog op eventueele Gasaanvallen**”.

Het Hoofd van den Luchtbeschermingsdienst
in de Gemeente Oud-Beijerland.

Oud-Beijerland, 29 September 1938.

*Verduisteringsproef
30 september 1938.*

Die gasaanvallen deden denken aan de Eerste Wereldoorlog. Ook een sterk verbeterd systeem om hongersnood te voorkomen, deed daaraan denken. Het werd ontwikkeld om in tijden van schaarste het voedsel eerlijk te kunnen verdelen onder de bevolking. Dat werd een systeem met kaarten en

13

kantoren: stamkaarten, bonkaarten en distributiekantoren. Erg simpel was het niet, dus ging het in oktober 1939 proefdraaien: suiker ging op de bon.

Niet omdat er toen al schaarste was, maar er werd net gedaan alsof. Ingezetenen van Oud-Beijerland kregen op 13 oktober 1939 een op naam

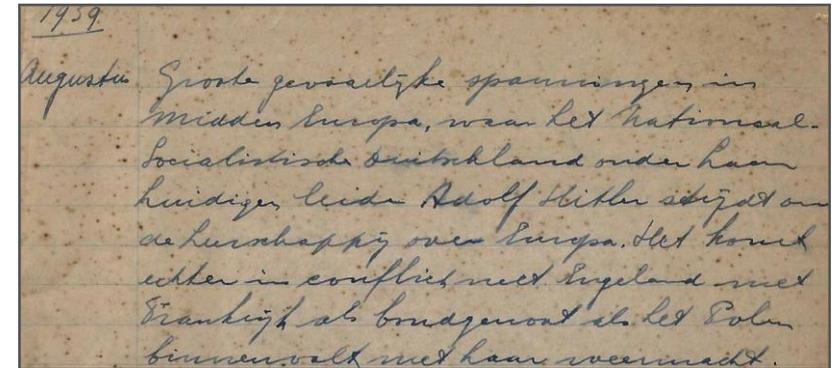

gestelde en genummerde
Distributie Stamkaart.
Daarmee konden ze op het
distributiekantoor
bonkaarten ophalen: aparte
bonnen voor mannen en
vrouwen, jongens en
meisjes. Op de stamkaart
werd aangetekend wat
iemand aan bonnen had
ontvangen. In de kranten
werd vervolgens bekend
gemaakt welke bonnen er in
een bepaalde

Persoonsbewijs, stamkaart en bonnen week geldig waren. Met de *van Annie van der Meijde*. bonnen kon men dan in de aangegeven periode naar de winkel om het gewenste artikel te kopen, als dat tenminste op voorraad was. Dus stonden mensen al vroeg in de rij in de hoop er op tijd bij te zijn. Was je te laat dan had je niks en was je bon waardeloos geworden.

Vooralsnog was het proefdraaien, maar de schaarste dreef de prijzen wel op. Zo was Annie in januari 1939 verloofd en klaar om dat jaar ook te gaan trouwen. Zij was inmiddels drieëntwintig en haar verloofde, Teun, zesentwintig. Meubels hadden ze al gekocht. De prijzen stegen. Ze stalden ze op een grote zolder van een oudere zus van haar verloofde. Uit voorzorg. Het zou nog drie jaar duren voordat de tijd rijp was om in het huwelijk te treden. Er kwam van alles tussen.

Gevaarlijkespanningen

Zo begint Adrianus (Adri) van der Linden zijn dagboek in augustus 1939 in zijn eerste schrift. Er zouden er nog 34 volgen. Adri is dan nog geen 30 jaar oud, nog niet getrouwd, en als bankmedewerker werkzaam bij de Rotterdamsche Bank in het centrum van het dorp. Hij woont op de Oostdijk. De politiek, vooral de wereld- en landelijke politiek, wordt nauwkeurig gevolgd en kort beschreven. Hij leest de krant. Welke weten we niet. Voor de

hand liggen *Het Rotterdamsch Nieuwsblad* evenals bijvoorbeeld de *Maasbode*. Ongetwijfeld ook het *Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde*, het regionale streekblad, kortweg het *Nieuwsblad*. Ook lokale nieuwtjes komen kort langs. Privézaken komen niet aan bod. We lezen mee en lichten passages op die ons land of ons dorp betreffen.

Het kan zijn, maar Adri vermeldt het niet, dat de algemene mobilisatie die op 28 augustus 1939 was afgekondigd, *De Rotterdamsche Bank aan de de aanleiding vormde voor zijn schrij- West-Voorstraat nr.10 ca. 1960. verij. De toestand is ernstig* had de koningin die avond gezegd. Een ware

volksverhuizing van dienstplichtigen volgde. Jonge jongens en mannen vertrokken uit Oud-Beijerland naar hun mobilisatiebestemming en andere trokken juist ons dorp binnen. Teun was een van hen die vertrokken. Samen met zijn verloofde en Wim Vrijlandt en diens vrouw had hij bij de halte in het dorp gestaan om naar zijn bestemming te vertrekken en zijn land te verdedigen. Voor het geval dat. Wim was al getrouwd en had twee kinderen. Zijn vrouw was in verwachting van de derde. Omdat de bevalling zich nog niet aankondigde, had hij geen toestemming gekregen de geboorte thuis af te wachten. Twee dagen na zijn vertrek werd zijn derde kind geboren, weer een dochter. Dokter Van Dongen schreef een bevestiging van de blijde gebeurtenis. Desondanks kreeg Wim geen toestemming om direct naar huis te gaan. Pogingen van zijn vader om een snelle terugkeer via politieke weg te regelen - in dit geval via ds. G.H. Kersten, de voorman van de SGP - mochten ook niet baten. Het vaderland had hem nodig. Dat ging boven alles. Pas acht dagen na de geboorte kon Wim zijn dochter in de armen houden. De vreugde was van korte duur. Na enige dagen moest hij zich weer melden bij zijn onderdeel. Af en toe kreeg hij werkverlof. Dan kon hij zijn vader helpen in de tuinderij. Dat deed hij graag. Hij wilde zelf ook een eigen tuin hebben, later, als de mobilisatie voorbij was. Samen met zijn vader maakte hij plannen. Hij was al begonnen met de aanplant van een nieuwe, grote boomgaard.

De soldaten die kwamen moesten met name het hart van ons land, de Vesting Holland, verdedigen tegen een inval uit het oosten. Vesting Holland toen was ongeveer het gebied dat de Randstad nu is.

Drie linies stonden opgesteld om de Vesting te verdedigen. De laatste, de meest westelijke, was de Nieuwe Hollandse Waterlinie, die liep van Muiden aan het IJsselmeer, via Utrecht tot Woudrichem en de Biesbosch. Het zuidfront van deze laatste linie liep vanaf de Biesbosch langs de Merwede, het Hollands Diep en het Haringvliet naar de Noordzee. De Hoeksche Waard en Voorne en Putten vormden de zuidelijke grens van de Vesting Holland.

Voor het zuidfront stonden twee veldcommando's opgesteld. Het westelijk deel van de Hoeksche Waard (inclusief Numansdorp en Klaaswaal) en Voorne en Putten vielen onder de *Groep Spui*. Volgens de burgemeester van Numansdorp en Klaaswaal waren er op 10 mei 1940 zo'n 1800 man in Numansdorp gestationeerd en plusminus 800 man in Klaaswaal. Het hoofdkwartier van deze groep was echter gevestigd in het gebouw van de Hogere Burgerschool (de HBS) in Oud-Beijerland. *Alle stellingen en versterkingen waren gebouwd en gericht op het Zuiden: Het Hollandsch Diep*, schreef de burgemeester. Aan de oostkant van het eiland waren nog meer soldaten gestationeerd. Dat was de *Groep Kil*. Dus de Hoeksche Waard en Oud-Beijerland waren voorbereid op een aanval uit het oosten en het zuiden. Het wachten was op die aanval. De hoop was dat die - ook deze keer - uitbleef.

Kort na de afkondiging van de mobilisatie, de inval in Polen en de melding van de *grote gevaarlijke spanningen in Midden Europa* maakte Hitler aan getrouwen zijn plannen bekend om aanstonds het Westen aan te vallen,

De HBS aan de HBS-laan ca 1930.

codenaam daarvoor was *Fall Gelb*. Onder andere vanwege weersomstandigheden werd de uitvoering ervan minstens achttien keren

uitgesteld. In die tussentijd gebeurde er van alles en werd de spanning alleen maar opgevoerd.

We kijken wat Adri in zijn dagboek noteert. Een greep daaruit. Wat zag en hoorde Adri? Wat pikte hij uit het vele nieuws op? Het waren meestal maar enkele nieuwsfeitjes, in een pennenstreek opgeschreven.

De Nederlandsche marine treft wederom een ramp. Hr Ms. Jan van Gelder mijnneveger bij Terschelling op mijn gelopen en zwaar beschadigd den Helder haven binnengesleept. Zes dooden. Reeds op 9 september was ook mijnneveger gezonken door het op een mijn loopen, waar eveneens enkele slachtoffers waren te betreuen. 1/10/1939

Heden, dinsdag (1 november), wordt Staat van Beleg afgekondigd voor grens- kust en waterliniegebieden.

Grensincident aan de Nederlands-Duitsche grens te Blerick. Nederlander gedood en in auto met nog andere personen door Duitsche auto over de grens gehaald. Regering trekt verloven in. 9/11/1939

Minister Kleffens verdedigt op krachtige wijze het buitenlandsch beleid onzer regering om naar alle zijden onze neutraliteit onder de huidige omstandigheden te handhaven. 25/1/1940

Neutraliteit: dat was het. Daarop werd gekoerst. Daarop werd gehoopt. Intussen ging het gewone leven door. Hoewel: de winter was wel erg streng. Het *Spui* vroom dicht. Dat bood mooie kansen voor een wandeling op natuurijs naar *De Beerenplaat*, Of nog spannender voor mensen in het noorden van ons land. Het gaf ook overlast. Adri noteerde het allebei:

De 5e elfstedentocht is heden op een zeer zwaar parcours gereden. 5

18

deelnemers kwamen tegelijk aan. 30/1/1940

Tijdens de hevigen oostenwind ontstaan in Nederland overal ernstige verkeersstremmingen door de opgewaaiden sneeuw waardoor vele

rijkswegen onder een dek bedolven worden van 1 - 1 ½ meter en er in Noord Holland enkele treinen en auto's volkomen insneeuwen. 2/2/1940

Zondag. Intrede van dooi, welke een einde maakt aan de strenge vorstperiode sedert 16 december 1939. 4/2/1940

Maar daar was zijn dagboek eigenlijk niet op gericht. Het ging hem meer om de politieke zaken. Dat kreeg vooral zijn aandacht. Daar was ook alle reden toe.

De opperbevelhebber J.H. Reijnders vraagt ontslag aan H.M. de Koningin uit militairen dienst. Oorzaak dient gezocht in onenigheid met minister van Defensie Dijkhoorn. Generaal Winkelman wordt benoemd als opvolger van Reijnders. 5/2/1940

Thans blijkt, dat wederom een neutraal schip op barbaarsche wijze door een U.boot van het Naziregiem werd getorpedeerd, nl de Burgersdijk. Alle opvarenden zijn gered. 12/2/1940

Wat hem ook opviel waren maatregelen die een speciale groep Nederlanders trof, namelijk de Joden. In Oud-Beijerland woonden er niet veel meer, maar ze waren er wel: de bankier, de slager, de leerlooiers. En ze hadden een eigen synagoge.

Nieuwe antisemitische maatregelen in het Protectoraat waardoor met ingang van 30 april a.s den joden uit de zaken in leder, schoenen enz. worden gezet. 12/2/1940

En dan komt er hoog bezoek. Ook dat is niet onopgemerkt gebleven.

Prins Bernhard heeft heden eenige stellingen van het Zuid Front, vesting

19

Holland bezocht. Heeft de lunch gebruikt in de R.H.B.S Oud-Beijerland. 11/3/1940

Onopgemerkt bleven ook niet schermutselingen in het luchtruim boven ons land. Engeland en Duitsland waren in strijd met elkaar, maar ons land lag daar wel precies tussen in.

Zondagmorgen 6 uur Britsche bommenwerper met 4 personen onder Pernis neergeschoten. Eén doode. 28/3/1940

Radiorede van Churchill, die een verscherping van den strijd verwacht. 30/3

Kan ons land nog buiten de strijd blijven?

De Nederlandse regeering trekt alle verloven in. 9/4/1940

Radio rede van Minister-president de Geer. Raadt de bevolking tot uiterste kalmte en vastberadenheid aan en kondigt de staat van beleg af voor geheel Nederland met ingang van heden. 19/4/1940

Dinsdagmiddag 3 uur: De regeering trekt in verband met de toegenomen internationale onzekere toestand alle verloven in. De mannen moeten zich onverwijld melden. 7/5/1940

En dan is het duidelijk. De neutraliteitspolitiek is niet succesvol gebleken.

20

Hedenmorgen 3 uur zijn de Duitschers Nederland-Belgié en Luxemburg binnengerukt met de motiveering van den gezant van Duitschland, dat Engeland en Frankrijk van plan waren, volgens betrouwbare inlichtingen dit te doen. Om dit plan vóór te zijn kwamen de Duitschers ons beschermen (?).

Het is 10 mei 1940. Dat vraagteken zal hij meer gebruiken. Het is zijn commentaar op het bericht dat hij uit de krant overneemt. Hij toont zich een kritische lezer. Immers, dat de Duitse inval bedoeld is om ons te *beschermen*, trekt Adri van begin af aan in twijfel. Straks zullen we het vraagteken nog een keer tegenkomen in relatie met *beschermen*. Die retoriek is aan hem niet besteed.

Hevige luchtaanvallen gedurende den geheelen dag van het vliegveld Waalhaven en Ipenburg en verschillende andere punten

Chamberlain afgetreden en opgevolgd door Churchill.

Groote verbittering alom voor deze schunnige insinuaties, zo noteert Adri nog bij 10 mei 1940. Het eerste schrift van zijn dagboek is nog niet vol. De beker van het lijden ook niet.

21

2 | De inval: de eerstedag

Hevige luchtaanvallen gedurende den geheelen dag, was de korte schets van Adri betreffende 10 mei. Terug naar meneer Siderius. Hij raakt niet uitgepraat over wat hij in de vroege morgen van die dag ziet, hoort en ervaart.

Angstige spanning. Ik ga naar binnen en zet de radio aan. Via Hilversum komen geregeld berichten binnen. Uit Tiel: vijf vliegtuigen in westelijke richting; uit Rhenen: zes vliegtuigen in westelijke richting; uit Wageningen: drie vliegtuigen in noordwestelijke richting; weer uit Tiel: vier vliegtuigen. En zo gaat het maar door, in een onafgebroken keten. Er is geen twijfel aan. Het zijn de Duitsers. Het schieten houdt aan, het gevecht in de lucht duurt voort. Intussen is de straat vol mensen. Deze weet dit, die weet dat.

Lijfsgevaar is er niet, want de gevechten concentreren zich in de buurt van Rotterdam. Zo gaat het eerste uur voorbij. Niemand gaat aan zijn werk. Van opwinding is geen sprake. Doffe gelatenheid. Acht miljoen tegen tachtig miljoen. Om even over

half vijf komen drie vliegtuigen tegenover de Nobelstraat uit het noorden

laag overzetten. Een granaat neemt een stuk van een dubbele schoorsteen mee van een huis aan de

De smederij van Korporaal met schade na inslag van een granaat, afgeschoten vanaf de Waalhaven. De smederij stond op de hoek van de Beneden Molendijk en de Nobelstraat.

Molendijk, vlak tegenover de smederij van Korporaal, komt op de zolder boven de smederij terecht en barst uiteen. Door de rondvliegende scherven worden de vader en zijn zoon Thomas vrij ernstig gewond terwijl de luchtdruk een groot aantal ruiten vernielt. Een uur later valt een bom

in de tuin van Pieter de Reus in de Croonenburgh, dichtbij het Pad van Jongejan. De luchtdruk is zo hevig, dat verschillende ruiten in de woningen aan het eind van de Steenenstraat er niet tegen bestand zijn en binnen de scherven over de vloer rollen.

Een andere ooggetuige: *In de nacht van 9 op 10 mei 1940 om ongeveer half vier werd het geluid van vele vliegtuigen gehoord. Nadat de ingezetenen inderhaast enige kledingstukken hadden aangetrokken, begaven ze zich naar buiten. Een verschrikkelijk schouwspel vertoonde zich aan onze ogen. Verschillende vliegtuigen boven de gemeente geraakten met elkaar in een hevig gevecht. Een Hollandse machine vuurde hevig op een Duitse, die een viertal bommen liet vallen, welke neerkwamen in de Croonenburgh. Vele ruiten van omwonenden werden verbrijzeld, terwijl in de tuinen tengevolge van de bominslag enkele gaten van circ 7 ½ meter diameter ontstonden. Al spoedig vielen enige machines brandend neer. In de richting Waalhaven hadden de grootste gevechten plaats. De radio meldde spoedig dat de Duitse troepen Nederland en België waren ingevallen. Gewaarschuwd werd voor parachutisten. De gehele gemeente was zeer onder de indruk van de gebeurtenissen en met angst en vrees werden de komende dingen afgewacht. In de loop van vrijdag 10 mei werd vele malen luchtalarm gemaakt. Aan het woord is Arie Schipper, de gemeentesecretaris, 38 jaar oud.*

Angstige spanning en doffe gelatenheid, zo omschreef meneer Siderius gevoelens, zeer onder de indruk en angst en beven, waren de woorden die meneer Schipper gebruikte voor de ervaringen van de eerste uren. Bommen en granaten, gebroken ruiten en rondvliegende scherven zorgden voor de eerste gewonden onder burgers. Het zou nog enerverender worden, diezelfde dag nog.

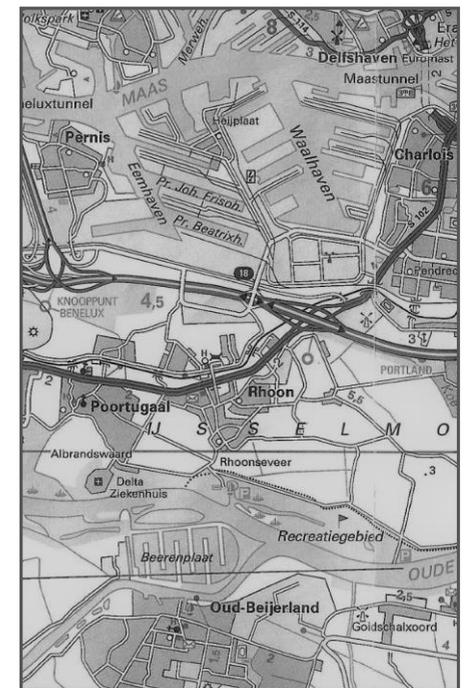
24

Het Boterhof in 1976 (is inmiddels afgebroken).

Niemand gaat aan zijn werk. Dat geldt niet voor de drieëntwintigjarige Annie. Zij werkt die vrijdag bij Jan Baars, handelaar in kaas en vetten en lid van de gemeenteraad voor de Anti-Revolutionaire Partij. Annie woont aan de Boterhof in een klein arbeidershuisje.

Jan Baars woont aan de Koninginneweg, aan de rand van het dorp in een schitterende villa. Twee dagen in de week werkt ze er. Vrijdag is de dag dat de buitenboel goed gedaan wordt. Voordat ze naar haar

werk gaat hoort ze via de radio van Waalhaven ligt hemelsbreed maar 7km van Oud-Beijerland.

van de koningin, een stem die sprak over oorlog met Duitsland. Spannend: haar verloofde Teun is gelegerd in Wamel, aan de Waal, tegenover Tiel. Haar broer Huib is in Waalhaven, Rotterdam-Zuid, als sergeant-commandant verantwoordelijk voor een in een loopgraaf opgesteld mitrailleursnest. Vijfhonderd kogels per minuut komen uit de loop van de mitrailleur. De schutter van zijn groep schiet op Duitse parachutisten die uit de lucht komen vallen. Totdat de mannen op een kwaad moment onverwacht en ongedacht van achteren worden aangevallen door Duitse soldaten die hen toeroepen 'r aus, 'r aus. Vervolgens worden ze gedwongen onder bombardementen door kapotte vliegtuigen weg te slepen van het vliegveld. Tegen de tijd dat Annie naar haar werk gaat is haar broer al gevangen genomen en Waalhaven veroverd door de Duisters, waarna die vervolgens gebombardeerd wordt door Hollandse vliegtuigen. Eerst werd hij belaagd door Duitsers, daarna ook nog door eigen vuur. Dat zat zo.

De verovering van het vliegpark Waalhaven door de Duitse parachutisten wordt gevolgd door luchtlandingstroepen. Dit leidt tot grote schrik op het hoofdkwartier van het Nederlandse leger in Den Haag. Drie bommenwerpers - Fokker T-V's - krijgen de opdracht het door de Duitsers veroverde vliegpark met bommen onbruikbaar te maken. Logge, trage, tweemotorige toestellen zijn het die de missie moeten uitvoeren. De vliegers hebben dan al vlieguren gemaakt. Zes jagers (Fokker D-XXI's) begeleiden de bommenwerpers op hun tocht van Schiphol naar het zuiden van Rotterdam. Het is ongeveer 12.15 u. als ze de lucht in gaan. Om 12.37 meldt de luchtmachtpost Rotterdam dat de drie Nederlandse bommenwerpers over de stad vliegen. Even later laten ze hun bommen vallen op de 20 à 30 Duitse vliegtuigen die op de Waalhaven staan geparkeerd. Hangars, onderkomens en enkele vliegtuigen worden getroffen. Duitse jachtvliegtuigen (Messerschmitts) duiken vanuit de hoogte op de bommenwerpers neer en twee daarvan storten brandend neer. Annie ziet het gebeuren. Zij is niet de enige ooggetuige, Wout Bos is een andere:

Rond half één in de middag stonden we op de Stougjesdijk naar de lucht te kijken. Zeilende witte wolken tekenden zich scherp af tegen de heldere blauwe hemel. Maar onze aandacht ging vooral naar het helse lawaai daarboven. Loeiende vliegtuigmotoren en de krakende salvo's van mitrailleurs laten ons horen dat er een strijd op leven en dood aan De Beijerlandse polder.

de gang is. Op de radio hadden ze vroeg in de morgen bekend gemaakt dat de Engelse en Franse luchtmacht ons te hulp waren gesnel. Waren dit Engelse vliegtuigen die ons kwamen helpen? Door een gat in de wolken zagen we opeens een Hollandse Fokker T-V vliegen die een draai aan het maken was. Ik had er wel eens een paar op het vliegveld Waalhaven gezien en in de herfst van 1939 hadden we er één laag over de Oude Maas zien vliegen. De Fokkers werden aangevallen door Duitse vliegtuigen. Van de drie Hollanders werden er twee neergeschoten. Bij één kwam er een grote steekvlam uit de vleugel. Eén kwam neer op een paar honderd meter zuidelijk van waar nu het nieuwe sportcomplex De Kickershoek is. De hele bemanning kwam om het leven. Het andere toestel stortte neer bij de Eerste Kruisweg. Eén van de bemanningsleden kwam zwaargewond aan zijn parachute omlaag. Een ander sprong met brandende kleren uit zijn vliegtuig. Gillend en 'moeder, moeder' roepend, hing hij aan zijn parachute die even later ook in brand vloog. De stakker stort als een baksteen naar beneden. Landbouwer Arie Goudswaard heeft later nog een gouden horloge gevonden dat van een

van de bemanningsleden was. Hij heeft het naar de familie gestuurd en die waren erg ontroerd en dankbaar.

Het ene toestel komt neer op de plaats waar nu de Kikkershoek is. Het andere komt neer in de Eerste Kruisweg, aan de overkant van boerderij *Kreekenstein*.

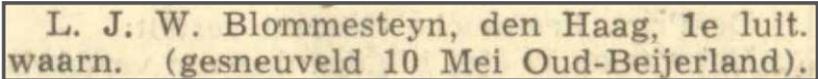
'Moeder'. Later zal het nog een keer klinken. Niet ver van de plek waar Wout Bos de angstkreet van een vliegenier hoorde. Als hij toen ook op de Stougjesdijk gestaan had, had hij de roep wellicht kunnen horen. Maar dan is het bijna vijf jaar en vele angstige momenten later.

Het luchtgevecht kan niemand ontgaan zijn. Ook Nederlandse soldaten niet. Zij rijden per auto naar de plaats waar een van de toestellen is neergestort. Op de hoek van de Langeweg en de Eerste Kruisweg zetten zij hun auto neer. Ze zijn onwetend van wat ze kunnen verwachten. Uit voorzorg trekken zij de onderscheidings- en herkenningstekens van de kragen van hun jas. Immers, zo zegt een van hen te weten, via die tekens weten de Duitsers wie de baas is. En die schieten ze dan als eerste dood. Een officier weigert hieraan mee te doen: *Als het toch moet gebeuren, dan met mijn sterren op mijn kraag*. Op de plaats van de crash aangekomen zien ze een soldaat uit de sloot kruipen en schreeuwen hem toe de handen omhoog te steken. Of anders schieten ze hem kapot, zo dreigen ze. Dichterbij gekomen zien ze dat het een van hen is, een Hollandse jongen. Hij is zwaar gewond. De lichamen van zijn kameraden liggen verspreid over het land. Die blijven daar, de gewonde wordt meegenomen.

De onzekerheid en angst van de Nederlandse soldaten kunnen te maken hebben met het voorval in de ochtend van diezelfde dag niet ver daarvan. Bij de Ritselaarsdijk en de Munnikendijk bij Westmaas had een aangeschoten Duits vliegtuig een buiklanding gemaakt. De inzittenden klauterden uit het vliegtuig en probeerden een auto te vorderen. Toen ze ingehaald werden door een patrouille Nederlandse soldaten verstopten ze zich onder aan de Munnikendijk. Tijdens het vuurgevecht dat toen ontstond

vonden twee Nederlandse soldaten de dood. Een derde vluchtte. De Duitsers pikten vervolgens de auto in en probeerden daarmee van het eiland af te komen. Dit alles onder veel bekijks van niets vermoedende omwonenden.

Siderius heeft het al snel vernomen. Niet alles komt overeen met hetgeen we uit andere bronnen weten, maar de strekking is duidelijk. *Een Duits vliegtuig, door een Hollandse jager aangeschoten, moest onder Westmaas een noodlanding maken. Twee Hollandse soldaten kwamen met het geweer onder de arm er naar toe om de bemanning krijgsgevangen te maken. De vliegers stonden schijnbaar rustig bij hun machine, doch toen de beide Hollanders dicht genoeg genaderd waren, trokken ze plotseling hun revolvers en schoten de twee Hollandse militairen neer.*

L. J. W. Blommestejn, den Haag, 1e luit.
waarn. (gesneuveld 10 Mei Oud-Beijerland).

De Leeuwarder Courant van 3 juni 1940.

Daarna werd een burger gedwongen om hen met een auto naar Rotterdam te brengen. Zo stonden wij als kinderen tegenover de oorlog. Het zou ons een jaar later niet meer gebeuren.

Ook de crash in de Oud-Beijerlandse polder trekt mensen om te gaan kijken. Een van hen vindt op de plaats waar het andere toestel is neergestort een schoen met een voet erin. Onder de snelbinder van zijn fiets brengt hij die naar het politiebureau van Oud-Beijerland. Jan Baars gaat met zijn zoon naar diezelfde plek en neemt een stuk van een parachute mee. Annie voelt de zachte stof in haar handen. Ze hoort de naam van de verongelukte vlieger: Blommenstejn.

Even later worden de plaatsen van de crashes met linten afgezet. Op Schiphol zijn dan de derde bommenwerper en vijf van de zes jachtvliegtuigen teruggekeerd. Het vliegtuig van de patrouillecommandant keert niet terug. Ruim veertien dagen later wordt zijn vliegtuig en zijn

stoffelijk overschot gevonden in de berm van een sloot bij Rhoo, ten westen van Waalhaven.

De zwaar gewonde Nederlandse militair uit de Beijerlandse polder moest, *ernstig met brandwonden overdekt, in het militair hospitaal aan de Schoolstraat worden opgenomen*, meldt de gemeentesecretaris. De Schoolstraat heet nu Karel Doormanstraat.

Andersdangedacht

De oorlog speelde zich in de lucht af. En niet op de grond. Dat is anders dan gedacht.

Alle stellingen en versterkingen waren gebouwd en gericht op het Zuiden: Het Hollandsch Diep.

De Vijandelijkheden zijn evenwel geheel anders geloopen dan voorheen steeds verwacht was. Vanaf het Hollandsch Diep heeft geen enkel gevaar gedreigd, wèl echter vanuit het noorden van het eiland Hoeksche Waard, alwaar de Provinciebrug over de Oude Maas (de Barendrechtse brug) vanaf vrijdagmiddag door enkele Duitsers bezet was. Deze weinige Duitse soldaten vreesden elk oogenblik te zullen worden vernietigd door de vrij sterke bezetting van de Hoeksche waard, aldus hun verklaring jegens de burgers te Barendrecht.

Ernstige en krachtige pogingen vanuit deze streek om de Barendrechtse brug vrij te maken, bleven evenwel uit. (...) Aldus de burgemeester van Numansdorp en Klaaswaal.

Ook Siderius maakt hier melding van. *De militairen die in Oud-Beijerland gelegerd zijn, zijn bestemd om de Barendrechtse brug te bewaken. De officieren houden krijgsraad ten huize van Hartog Koopman aan de West Voorstraat. Overal voor en rondom Rotterdam wordt hard gevochten en al nemen de Duitsers in getalsterkte toe, de tegenstand is heftig en onverflauwd. De commandant hier ziet geen uitkomst en stelt voor zich over te geven en de brug aan zijn lot over te laten.*

30

In de Hoeksche Waard is van 10-15 mei geen strijd gevoerd omdat er geen Duitsers zijn geweest, schrijft de burgemeester van Numansdorp en Klaaswaal een paar weken later.

De burgemeester toont zich bepaald niet onder de indruk van de houding van sommige officieren. Ook wat dat betreft liep het anders dan verwacht.

Zo stonden wij als kinderen tegenover de oorlog, schreef meneer Siderius. Anders dan

West-Voorstraat 11. Het huis van Hartog Koopman; later kantoor van de Ortskommandant.

gedacht, verwoordde de burgemeester van Oud-Beijerland zijn gevoelens. Wisten wij wat een bom was?, merkt Nel, de jongste dochter van kaashandelaar Baars op. Ze vertelt over twee vrouwen die moesten schuilen. Ze vroegen aan haar vader of het goed was als ze een paar pannen op hun hoofd zetten. Nel is acht jaar oud als ze die vraag hoort.

3 | De eerstedagen

Een bijzondere spanning heerste er in die eerste oorlogsdagen op het gemeentehuis; van alle berichten per telefoon was men afgesloten; ordonnansen reden af en aan om met de gebeurtenissen in de naaste omgeving op de hoogte te blijven. De burgemeester hield geregeld contact met de militaire commandant alhier. Zo gaan de zaterdag, de zondag en de maandag voorbij. (Siderius)

Het college van b.en w. vergaderde doorlopend om de ingezetenen van advies te dienen, om maatregelen inzake de luchtbescherming te bezien en voor verdere voorkomende werkzaamheden. Besloten werd alles zoveel mogelijk zijn normale gang te doen gaan. De scholen waren echter gesloten, terwijl de Eerste en Tweede Pinksterdag geen godsdienstoefeningen konden worden gehouden. Dag en nacht verkeerden allen in de hoogste spanning, die het hoogtepunt bereikte, toen het voornemen bleek om vanuit de Croonenburgh en Binnenpad, alwaar artillerie stond opgesteld, te gaan vuren op een voor ons onbekend doel. Gelukkig werd hieraan voorlopig geen uitvoering gegeven, mede met het oog op de grote gevaren voor de burgerbevolking. Niettemin werden op die dag, 13 mei, de maatregelen voor evacuatie getroffen met medewerking van een tiental vooraanstaande mannen en vrouwen uit onze gemeente. De gemeente werd verdeeld in vier wijken; de afvoering zou plaats hebben naar omliggende dorpen.

Vele geruchten van hevige gevechten deden de ronde; aan de grens, Grebbelinie. Afsluitdijk, Moerdijk, bij Wieldrecht, bij de Barendrechtse brug en te Rotterdam werd gevochten.

In het hulpziekenhuis, 't gebouw van het Groene Kruis, moest op 11 mei een vrouw uit Heinenoord worden opgenomen, die een schot in het

tiental gewonde Hollandse militairen, Duitse vliegers en een Engelse vlieger verpleegd.

Dag en nacht was het gemeentehuis bezet ten behoeve der administratie en de luchtbescherming. Politie en luchtbeschermingsdienst verrichtten hun taak op voorbeeldige wijze. Een tiental schuilplaatsen werd voor het personeel ingericht.

In de loop van maandag 13 mei verlieten vele ingezetenen het dorp uit vrees voor een bombardement; schuilplaatsen werden gezocht in de omliggende tuinen en huizen buiten de kom der gemeente. Ten behoeve van de evacuatie werd beslag gelegd op alle boten in de haven en het gehele tramateriaal van de R.T.M op het station Krooswijk. De afvoer behoefde niet plaats te hebben, toen geen gebruik gemaakt werd van de allerwege opgestelde zware artillerie. In het dorp werden in verschillende straten mitrailleurs en licht geschut geplaatst, omdat gemeld werd, dat de Duitsers zich onder Rhooen en Goidschalxoord en de Blaaksedijk bevonden. Bij het uitbreken van de oorlog vertrok de Staf van het zuidfront, die in het

dijbeen had bekomen en de weduwe van Helden uit Oud-Beijerland werd met een gebroken been opgenomen. In het militair hospitaal werden een

Koffiehuis/ RTM-station Krooswijk. Voor de deur staat de uitbater, Arie Maarleveld.

H.B.S.-gebouw gevestigd was, naar elders. (A. Schipper)

Ja, dat laatste gaf wel enige consternatie. Midden in de nacht van zaterdag 11 op zondag 12 mei rijden auto's met de stafofficieren van Oud-Beijerland naar elders, dat bleek Numansdorp. De burgemeester van Numansdorp beschrijft het zo: *ontving ik opeens in den nacht van zaterdag op zondag 1 uur op het Raadhuis, (een verzoek) om inkwartiering. Ik heb hen ligging verschaft op den vloer van het Gemeentehuis. Alleen voor den Colonel wist ik een opklapbed te verkrijgen. Hij maakte ernstig aanmerking op dit*

kwartier. Hun aanwezigheid met vele auto's en wagens in het Dorp trok de aandacht van overkomende vijandelijke vliegers, die des Zondagsmorgens te 9 uur in de omgeving van het Raadhuis 8 bommen wierpen, waardoor 10 huizen werden vernield, 2 kinderen werden gedood en 8 personen gewond. Direct na dit bombardement is de geheele staf gevluht naar Zuid-Beijerland, Piershil en Nieuw-Beijerland.

Dus op vrijdag zit het centrale commando in Oud-Beijerland, in de nacht van zaterdag op zondag in Numansdorp en zondagmiddag in Zuid-Beijerland. Dat scheidt geen vertrouwen. *Gevluht*, noemt de burgemeester het. *En slap gedrag*. Van sommigen, m.n. van de commandant. *Al deze verplaatsingen hebben de bevelvoering geschaad en het vertrouwen in Kolonel De Brauw doen verloren gaan*, luidt later het oordeel van de Generale Staf.

Terug naar Oud-Beijerland. Daar is dan wel geen militair bestuur meer, maar burgemeester en wethouders *vergaderen doorlopend om de ingezetenen van advies te dienen*. Wat weet Adri te melden?

Britsche vliegtuigen hebben hedennacht Waalhaven, dat nog door de Duitsers bezet is, hevig gebombardeerd. Den geheelen dag overvliegen van Duitse toestellen. 11/5/1940

Zondag Pinksteren. Van Zaterdag 11 op Zondagnacht 12 mei geen activiteit der luchtmachten. Vanaf 5 uur v.m. echter landingen op of bij Waalhaven van Junckertransportvliegtuigen. Den geheelen voormiddag passeren vele Duitse toestellen. Geschutvuur boven Rotterdam. Des

34

namiddags geen activiteit. 12/5/1940

Afgelopen nacht tot 4 uur geen activiteit. Daarna tot ± 7 uur passeren vele Duitse toestellen. Overdag niets te melden. Om 5 uur 3 Duitse bommenwerpers. Benzinehaven waarschijnlijk gebombardeerd. Geweldige rookmassa's. 13/5/1940

Kalme nacht. Hedenmiddag vanaf 1 uur is Rotterdam geheel beschermd ? door middel van een geweldige moorddadige bombardement. ¾ der

stad is in puin gestort. Het Westen Zuiden Blijdorp zijn zoo goed als gespaard gebleven.

Het vraagteken achter beschermd kwamen we al eerder tegen. Commentaar van Adri op nieuwsberichten in de krant.

Nà het bombardement van de Maasstad is onze koningin gevluht naar Engeland, haar volk, en soldaten, die zoo dapper hebben gestreden en zijn gesneuveld, in den steek latend.

Groote Duitse gemotoriseerde colonnes trekken de Maasbrug over. Vele officieren en hoogerzamen zijn spoorloos verdwenen. Het onafhankelijke, voor z'n vrijheid strijdende Holland staat thans nà 5 dagen oorlogsverwoesting onder Duitisch militair bevel. 14/5/1940

De tweeëneenhalve pagina waarin de vijf oorlogsdagen worden beschreven, zijn omgeven door een zwart-grijze rand. Het zou tien dagen duren alvorens Adri de pen weer ter hand neemt. Overigens blijkt - achteraf - de informatie net iets anders dan vermeld. Ruim tachtig jaar na dato weten we meer en weten we preciezer. Zo zette koningin Wilhelmina 's avonds op 13 mei al veilig voet aan wal in Engeland. Dus vóór het bombardement op Rotterdam: dat begon op 14 mei om 13.20 u. De strijd om de Grebbelinie was toen al gestreden. Het verlies daarvan was voor generaal Winkelmann reden om zijn aanvankelijk negatief advies voor vertrek van de koningin te herzien. Na haar aankomst richtte Wilhelmina zich op 14 mei in een Proclamatie tot het Nederlandse volk, waarin zij stelde dat het geen vlucht was, maar een

35

noodzakelijke maatregel. De Nederlandse regering moest, noodgedwongen, naar het buitenland uitwijken. Wellicht dat Adri op die Proclamatie doelt. Niet alleen Adri was teleurgesteld in haar vertrek. Ook de voormalig minister-president Hendrik Colijn liet op 15 mei zijn afkeurende mening in zijn lijfblad *De Standaard* afdrukken.

Het legeronderdeel van Wim Vrijlandt was intussen via Druten de Waal overgestoken, op naar de Grebbelinie. Daar was de chaos op 13 mei compleet. Doodmoe kwam hij aan. En hij kon gelijk aan de slag. Bij de laatste

en beslissende slag op die dag viel Wim. Zijn lichaam werd op een boerenkar gelegd en naar de begraafplaats gebracht en teraarde besteld.

De strijd om de Grebbelinie, de tweede verdedigingslinie, was op 13 mei gestreden. En daarmee was de inval niet meer te keren. Wim Vrijlandt was een van *de soldaten, die zoo dapper hadden gestreden en was gesneuveld*. Hij zou later de enige Beijerlandse gesneuvelde militair in die meidagen van 1940 blijken te zijn. Hij werd 30 jaar.

Toen het regiment van Teun - de verloofde van Annie, die wel eens in de mobilisatietijd met Wim een stukje meegereisd was - vanuit Wamel via Druten ter versterking optrok naar de Grebbelinie, bleek de strijd gestreden. Er restte niets anders dan zoeken naar gesneuvelde kameraden van andere legeronderdelen. Teun hoefde geen schot te lossen en kon zijn wapens inleveren in IJsselstein. Maar dat weet Annie dan nog niet. Nel Baars - de 8-jarige dochter van de handelaar in kaas en vetten - ziet Annie die dagen onder het eten regelmatig huilen. Nel vindt dat heel erg. Voor die tijd schreef Teun regelmatig brieven - daar werd Annie dan mee geplaagd - of hij belde weleens en kon Annie de telefoon van haar werkgever gebruiken. Nu was het vooral spannend en verwarrend. Toen hij voor het eerst weer belde, was het *schitterend weer*, ook op *een vrijdag*, zo weet Nel vele jaren later nog haarscherp. En hij stuurde een telegram: op 16 mei 14.00 uur. Dat arriveerde ruim twee dagen later, op 18 mei om 21.00 uur: *Alles wel*.

36

is niet uit te houden. Het

Wim Vrijlandt is erger, dan wel-weten. Een taxi bij

Brouwer in de Oost Voorstraat wordt gehoord en het land wordt afgezocht: plaatsen waar gevochten is, ziekenhuizen. Alles en iedereen die maar iets zou kunnen weten wordt gevraagd: weten jullie iets van Wim

Oud-Beijerland.

Groeten van gezonde Teun. Ruim een week nadat de oorlog was uitgebroken wist Annie dat het goed was, de spanning was gebroken.

Dat kon niet gezegd worden van de familie van Wim Vrijlandt. Daar loopt de spanning juist op. De dagen gaan voorbij zonder enig bericht. Tot voor kort schreef Wim bijna elke dag wel een briefje naar zijn vrouw - *in haast* - maar toch. Dat leek alweer lang geleden. Wat is er met Wim gebeurd? Dat niet-weten

37

Vrijlandt? *Niemand die iets wist of zei iets te weten...* Neef Arie de Koning bood aan om samen met zijn zwager verder te gaan zoeken. Na drie weken wist hij het. Hij vertelde het bij terugkomst eerst aan vader Vrijlandt, daarna aan Maartje Quartel, de vrouw van Wim. Wim, enig kind, echtgenoot en vader van drie kinderen is gesneuveld. Voor het vaderland gevallen. Met hem ruim 400 kameraden op diezelfde plek: de Grebbeberg. Wim is het eerste slachtoffer van de oorlog uit

Advertentie in het Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard van 4 juni 1940.

Een advertentie kan geplaatst. Die spreekt boekdelen. Het is dan inmiddels 4 juni. Het bericht had zich in het kleine dorp snel verspreid. Mensen kwamen condoleren. Als eerste de pastoor van de Rooms-Katholieke kerk. En dat terwijl de Vrijlandts van huis uit bij de Oud Gereformeerde Gemeenten behoorden. De oudste dochter is dan 3 jaar en bijna 3 maanden oud: *Ik herinner mij een kamer vol. Allemaal stoelen in een grote kring. Veel mensen en stilte. Die stilte maakte veel indruk.*

Begraven hoefde niet meer. Dat was al weken geleden gebeurd in Rhenen, op de berg.

In december van datzelfde jaar wordt Willempje geboren, weer een dochter. Willempje (Willie), vernoemd naar haar vader. Een vader die déze dochter helemaal niet in z'n armen kan nemen. Het vaderland ging boven het vaderschap. Oma Vrijlandt, de moeder van Wim, is blij dat het vierde kind een dochter is: *zij hoeft dan niet in militaire dienst.* Oma en opa trekken in bij hun dochter en haar vier kinderen. Die kan wel steun gebruiken. Ze klaagt niet en aanvaardt de hulp in dankbaarheid. Ze is ook verrast en geroerd door

Dokter Johannes Pieter van Dongen in zijn spreekkamer, West-Voorstraat 6.

de gift van f. 10,- van dokter Van Dongen: *voor de spaarpot van de kleine.*

Minder blij zijn ze met de eigen kerk. Een meningsverschil leidt tot conflict. Opa en oma trekken zich terug uit hun kerk en houden thuis op zondag kerk. Willempje wordt niet gedoopt. Op zondag wordt voortaan een preek van 'een oude schrijver' gelezen; de kleinkinderen luisteren, en zitten stil te spelen. Het doet denken aan *Knielen op een bed violen* van Jan Siebelink, vertelt het oudste kleinkind. En conform de traditie gaat de familie rouwkleding dragen. Moeder in het zwart en de vier meisjes in donkere jurkjes. Kinderen zonder vader. Die is gestorven voor het vaderland. *In den ouderdom van 30 jaar en 5 maanden. Ouderdom? Hoe zo: ouderdom?,* merkt later zijn tweede dochter op. *Hoe zo: voor het vaderland? Hij moest gewoon.*

Huib, de broer van Annie, had het er bij Waalhaven wonderwel levend van afgebracht. Maar gold dat ook voor de familieleden in Rotterdam? Iedere Beijerlander had wel familie in Rotterdam wonen, vooral op Zuid. De *Boerenzij*, noemden ze het. Daar op en rond de Beijerlandselaan woonden de inwoners van de Hoeksche Waard die rond de eeuwwisseling naar Rotterdam vertrokken waren om werk in de havens te vinden. Zuid: de bommen vielen daar niet, maar in het Centrum. Ze troffen het hart van de stad. Rotterdam werd in één klap een stad zonder hart.

Niet alleen door de trek van de eilanden naar de grote stad was er een familierelatie. Het kon ook andersom. Zo liep een logeerpartij van Cokkie helemaal uit de hand. Zij was de vijfde van twaalf kinderen en woonde aan de Schulpweg, vlakbij de Waalhaven in Rotterdam. Op 4-jarige leeftijd ging ze in 1936 uit logeren bij drie vrijgezelle familieleden in Oud-Beijerland. Ze zou daar haar verdere leven niet meer vandaan komen. Haar ouders hadden het niet breed, de sociaal-economische toestanden waren slecht, en twaalf kinderen waren twaalf monden die gevoed moesten worden. Bovendien leed haar vader aan epilepsie. De vrijgezelle familieleden vonden het misschien ook wel leuk, zo'n jong kind erbij. En de ouders hadden *een eter minder.* Cokkie voelde zich *gedropt.*

V.l.n.r. Maarten, Janna en Jan Meinster.

De twee broers - Jan en Maarten Meinster - waren schoenmaker en hun zus - Janna - runde het huishouden aan de West -Voorstraat nummer 12. Naast hen woonde op nummer 11, in een statig huis, de Joodse bankier Hartog Koopman met vrouw en drie kinderen. Af en toe kwam Cokkies vader op de fiets langs. Zo ook eind april/ begin mei 1940. Hij kwam voor zijn dochter en voor wat anders. Hij hield van duiven en kocht bij kolenboer Van der Voorden een duif. De kolenboer woonde in de Achterstraat (de Nobelstraat), de straat achter de West-Voorstraat. Bij thuiskomst hokte hij, om de duif aan zijn nieuwe omgeving en situatie te laten wennen, de vogel enige dagen op. En net als hij hem wil laten uitvliegen, breekt de hel rond de Waalhaven los. Pas als de kruitdampen zijn opgetrokken, de strijd gestreden en de vrede nog ver weg is, laat hij de duif los. Aan zijn poot is een briefje bevestigd met de tekst *allemaal gered, gaat goed met ons*. De duif vliegt linea recta naar zijn oude hok in Oud-Beijerland. Kolenboer Van de Voorde brengt het briefje bij Cokkie. Zij is gerustgesteld.

Daar waar de dagen ervoor vliegtuigen hun verwoestende werk deden is het luchtruim nu voor een vogel, symbool van vrede, met een 'lievend' bericht.

In de avond van de 14 mei werd een radiobericht opgevangen, dat het Nederlandse leger capituleerde. Aangezien dit een vals bericht kon zijn, werden bij de Staf inlichtingen ingewonnen, waaruit bleek, dat het bericht juist was, schreef de gemeentesecretaris A. Schipper in zijn dagboek.

De overval was geslaagd. Het had maar vijf dagen geduurd. Dat wil zeggen voor het grootste deel van ons land. In Zeeland ging het nog een paar dagen door.

In totaal kwamen in die meidagen ongeveer 2.200 soldaten en 2.500 burgers om het leven. Alleen al in Rotterdam vielen ruim 800 burgerdoden. Er waren ook nog eens 2.500 zwaargewonden. Zo'n verlies was nieuw. Oorlog was nieuw.

4 | D e e r s t e m a a n d e n

Zaterdag 18 mei 1940 trokken de Duitse troepen, ten getale van ongeveer 400 man, Oud-Beijerland binnen. Kalm, rustig en ordelijk ging alles toe. De gemeente vertoonde een rustig aanzien, hoewel een grote drukte op straat heerste in verband met de aanwezigheid der vreemde troepen, terwijl ook enige Hollandse militairen in Oud-Beijerland gelegerd waren. De werkzaamheden van burgemeester en wethouders zijn gedurende de spannende en ernstige dagen zoveel mogelijk voortgezet. Was de verhouding onderling reeds uitstekend, deze accentueerde zich in sterke mate nu het erop aankwam, wie men kon vertrouwen. Onderling zegde men elkaar volledige steun en trouw toe, terwijl met Gods hulp getracht zou worden voor de belangen der gemeente op te komen en te waken.

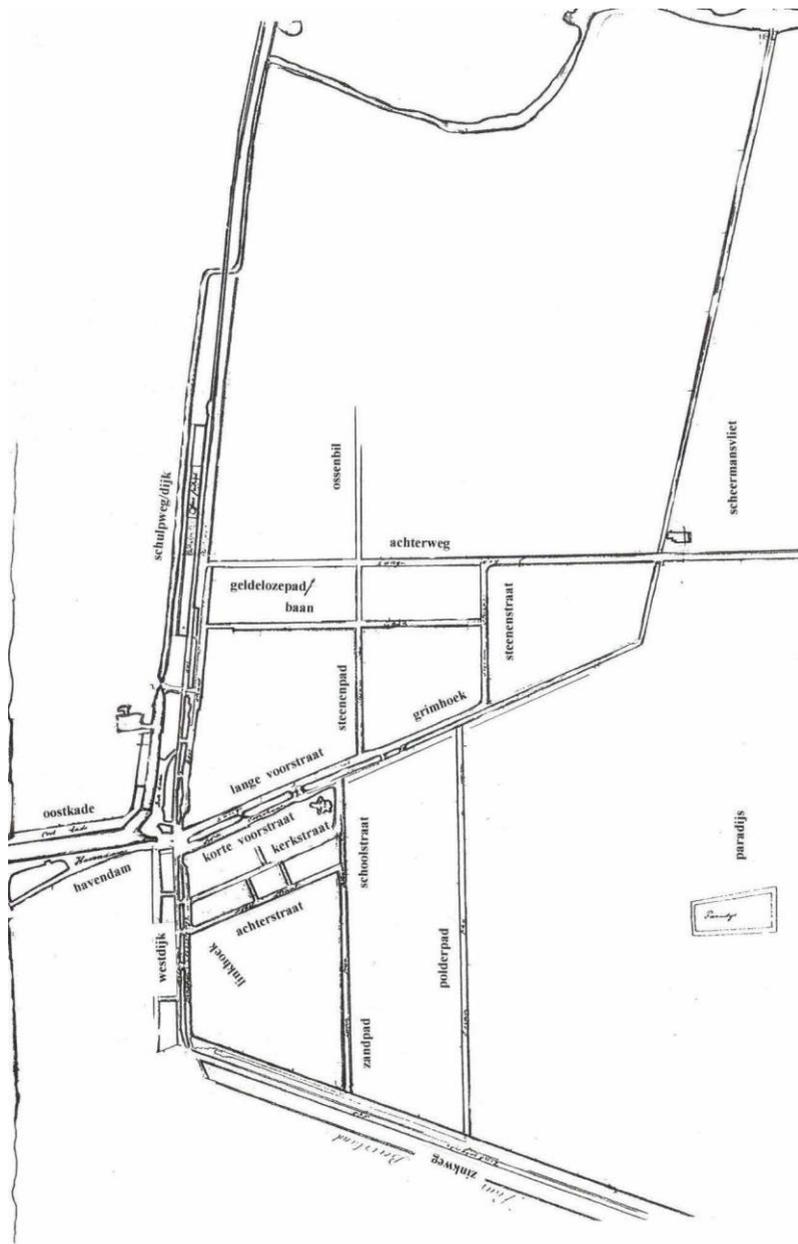
Maandag 20 mei werd een korte raadsvergadering gehouden waarin de voorzitter, burgemeester J.C. Diepenhorst, met een ernstig woord op de grote gebeurtenissen wees en aller steun en medewerking inriep. Dezelfde avond werd onder leiding van de veldprediker Ds. Rijnsburger voor de Hollandse militairen een godsdienstoefening in de Nederlandse Hervormde Kerk gehouden. De voor het vaderland gesneuvelden werden

herdacht. Het college van burgemeester en wethouders was hierbij tegenwoordig. Zo beschrijft gemeentesecretaris Schipper de situatie in de eerste weken na de overgave.

En Siderius strekt de blik nog verder: *Het gewone leven ging de eerste drie maanden zijn gewone gang. De eigen militairen, die hier gestationeerd*

waren geweest, leverden hun kleren en wapenen in en gingen met een prop in de keel naar huis. De oude rust was weergekeerd. Krant en radio vertelden, wat er in de wereld gebeurde.

De rust was weergekeerd. Soldaten vertrokken of keerden terug. Ook dat bleef nog even spannend. Zo was Teun met zijn onderdeel van de Greb-

Plattegrond Oud-Beijerland rond 1940, met de oude straatnamen.

42 43 beberg naar IJsselstein gelopen en had daar de wapens op een hoop gegooid voor het gemeentehuis. Het deed hem niet zo veel. Nee, erg vond hij het niet dat hij niet gevochten had. *Daar had je geen erg in*, zei hij later, *je wist immers van niks*. Op 16 mei om 14.00 uur had hij zijn verloofde een telegram gestuurd: *Alles wel. Groeten van gezonde Teun*. Het goede bericht bereikte Annie pas twee dagen later, om 21.00 uur. Nu kan zij gerust gaan slapen. En als Teun een paar dagen later met het trammetje in Oud-Beijerland terugkeert, pakt hij zijn werk bij boer Piet Visser, *d'n bolle Piet*, in de OostVoorstraat weer gewoon op. De koeien worden weer door zijn handen gemolken.

Oud-Beijerland

De woorden van de gemeentesecretaris bieden gelegenheid voor een blik op het dorp en zijn bewoners.

Oud-Beijerland was de plaats met de meeste inwoners van de Hoeksche Waard. In 1940 telde het dorp 6.343 bewoners. Het eiland was door één vaste oeververbinding aan de noordzijde verbonden met een ander eiland, IJselmonde. En daarmee kwam de grote stad Rotterdam binnen bereik. Een tramlijn zorgde voor een verbinding - via de Barendrechtse brug over de Oude Maas - van het platteland met de stad. Het was een dorp onder de rook van Rotterdam. Naar de andere zijden waren er pontjes die het eiland met andere eilanden verbonden.

Alle straten in het dorp stonden haaks op elkaar. Volgens Siderius is dat *bijzonder*. De twee hoofdstraten, beide Voorstraten genoemd, werden gescheiden door een watertje, de Vliet. Dat verzorgde de afwatering van de Beijerlandse polder, via de haven naar de rivier het Spui. De Voorstraat aan de oostkant van de Vliet was het langst en kreeg de naam Oost-Voorstraat of Lange Voorstraat. De andere werd ter onderscheiding de West-Voor-

straat of Korte Voorstraat genoemd. Het gemeentehuis was over de Vliet heen gebouwd. Samen met de uitstekende toren van het naastgelegen gebouw van de Nederlandse Hervormde kerk, *de grote kerk*, trok het de

aandacht en waren ze beeldbepalend. Dijken beschermden het dorp tegen wassend water vanuit de rivieren. De Oud-Beijerlandse dijk had die functie nog. Twee andere - de Zinkwegsche dijk of kortweg de Zinkweg aan de westkant en de Stougjesdijk aan de oostkant hadden in de loop van de tijd die functie verloren. De Stougjesdijk hoorde in die tijd formeel niet tot Oud-Beijerland. De grens lag bij de Oud-Beijerlandse kreek, die evenwijdig aan de dijk stroomde, en een paar honderd meter dichter naar het dorp lag. Aan de Stougjesdijk lag halverwege het buurtschap Greup.

Een paar kilometer van de dorpskern verwijderd aan de andere kant lag het buurtschap Zinkweg met ongeveer 400 inwoners. Dit had naast enkele winkels ook een christelijke lagere school. In het schoolgebouw werd 's zondags ook een kerkdienst gehouden, georganiseerd door de Nederlandse Hervormde kerk van Oud-Beijerland.

De Nederlandse Hervormde Kerk was wel de grootste maar was niet het enige kerkgenootschap in het dorp. Aan protestantse kant waren er: de Gereformeerde Kerk, de Christelijke Gereformeerde Kerk, de Gereformeerde Gemeenten, de Nederduits Gereformeerde kerk en de Nederlandse Protestanten Bond. Samen goed om zo'n 90% van de bevolking als lid in hun bestanden te hebben ingeschreven. Daarnaast was er een Rooms-Katholieke kerk en een kleine Joodse gemeente.

In de meidagen van 1940 bestond het Gemeentebestuur uit: burgemeester J.C. Diepenhorst en twee wethouders: K. Visser Gz (koopman, ARP) en G. van Leenen (kaaskoopman, SGP) en gemeentesecretaris A. Schipper. De gemeenteraad kende naast christelijke partijen ook een liberale partij en de SDAP. De drie protestants-christelijke - ARP, SGP, CHU - behaalden bij de laatst gehouden Tweede- Kamerverkiezingen in 1937 samen ruim 57 % van de stemmen, de SDAP ruim 20 % en de liberalen ruim 8 %. Dat laatste is meer dan de KVP, die net boven de 4 % uitkwam. De NSB bleef steken op 1,6 %, goed voor 48 stemmen. Het moge duidelijk zijn: Oud-Beijerland was een overwegend orthodox protestants-christelijk dorp.

Naast lagere scholen telde het dorp voor wat betreft het voortgezet onderwijs een ambacht-tekenschool en een Rijks Hogere Burgerschool (RHBS of HBS), gevestigd aan de HBS-laan. Die scholen moesten arbeidskrachten leveren voor onder andere: aannemers, de suikerfabriek, de fa. *A de Koning & Zn* en voor *Koen Visser*, de palingrokerij. Voor land- en tuinbouw had je niet veel opleiding nodig: direct na de lagere school kon je aan de slag. Menigeen vond er zijn emplot. Datzelfde gold in zekere zin ook de handel. Ook daarin verdiende menigeen vanouds zijn dagelijks brood.

B e s c h e r m e n v a n e e n b r o e d e r v o l k

De Duitsers, die - samen met geestverwanten in Spanje en Italië - in korte tijd heer en meester waren in grote delen van West-Europa, zagen Nederland als broedervolk, een Germaans broedervolk. Ze wilden de bevolking winnen voor de nationaal-socialistische ideologie. Maar wel heel voorzichtig. En ze zetten er vol op in de Nederlandse economie nieuw leven in te blazen, zodat deze dienstbaar zou worden aan de Duitse oorlogsindustrie.

*Een Duits muziekgezelschap speelt op het Marktplein.
Een poging om de nieuwe betrekkingen te tonen.*

In de ideologische benadering paste het, dat ons land vrijwel onmiddellijk na de overgave niet onder militair, maar onder burgerlijk bestuur gesteld werd. De Oostenrijker Seyss-Inquart werd aangesteld als Rijkscommissaris. Deze trad aanvankelijk voorzichtig op en verklaarde op 29 mei 1940: *Wij willen dit land en zijn bevolking noch imperialistisch in het nauw drijven, noch aan dit land en zijn volk onze politieke overuiging opdringen.* Ook al groeide het ledental van de NSB tot ongeveer 80.000, toch bleef de steun voor het fascisme beperkt. Ongeveer 25.000 Nederlandse vrijwilligers zouden in Duitse krijgsdienst treden om te strijden tegen de Russen, de door hen gehate en gevreesde communisten. Toen de Duitsers hun greep op het verenigingsleven versterkten, om zo hun ideologie meer ingang te doen vinden, leidde dit veelal tot het verlaten van de 'gelijkgeschakelde' verenigingen. In het algemeen hielden de Nederlanders zich zo veel mogelijk buiten de nieuwe orde. Ze deden wat ze daarvoor ook deden: omgaan met mensen uit hun eigen kring.

De Rijkscommissaris liet het burgerlijk bestuur aanvankelijk ongemoeid. Burgemeester en wethouders en ambtenaren bleven op hun post, en deden wat ze altijd deden. Die instructie hadden ze vóór de oorlog ook gekregen: bij een eventuele bezetting moesten ze hun best blijven doen en zo de belangen van de bevolking behartigen.

In de eerste weken stagneerde de economie en steeg de werkloosheid tot grote, ongekende hoogte. Zevenhonderdduizend werklozen in juni: meer dan in de crisisjaren daarvoor. Het was aan de Nederlanders om dit probleem zelf op te lossen, anders zouden de Duitsers ingrijpen en werklozen in Duitsland tewerkstellen. Dat was een prikkel tot medewerking en alle orders die de Duitsers bij het Nederlandse bedrijfsleven plaatsten, werden dankbaar aanvaard. Dat die opdrachten ook voor oorlogsproductie konden dienen bleek ondergeschikt aan werkgelegenheid dichtbij huis. De oorlog was verloren en vooralsnog leek het er niet op dat de Duitsers snel weer vertrokken zouden zijn. De economische gevolgen van deze houding waren snel merkbaar. Binnen de kortste keren was de vergelijking met de 48 crisis in de jaren dertig ingehaald door de parallel met de hoogconjunctuur

daarvoor, de jaren twintig. De werkloosheid verdampte en de armsten gingen er zelfs iets op vooruit.

Dat is het algemene beeld van de eerste maanden van de bezetting. Maar dat ging langzaam veranderen. *De schroef werd langzaam aangedraaid, alhoewel deze al langer knelde. Eind 1940 werd het luisteren naar de Engelse zender verboden. Weinigen, die daar gevolg aan gaven, misschien niemand. Al was het ook gevaarlijk. Want ontdekking, verraad of een ondoorzichtig woord leidde tot verlies van toestel en onmiddellijke gevangenneming voor onbepaalde tijd. Maar het was de enige manier om met het verloop van de oorlog op de hoogte te blijven.* (Siderius)

Hoe was het met de nieuwsvoorziening in Oud-Beijerland? De landelijke en regionale kranten bleven gewoon verschijnen en naar de radio kon geluisterd worden. Het leven ging gewoon door.

Adri had zijn pen op 24 mei al weer ter hand genomen en blijkt goed geïnformeerd over het verloop van de strijd op het Europese vasteland.

Hij meldt uit de rede van de Rijkscommissaris, gehouden in de dierentuin in Den Haag voor de afdeling van buitenlandse organen van de NSDAP:

Nederlandse volk zal z'n land en vrijheid v.d. toekomst geheel weten te verzekeren. Duitse overheid verwacht van ons geen onderworpenheid of onoprechte beminnelijkheid. Geen bezwaar tegen nationaal gevoel, want de driekleur mag nog wapperen. De bezettingsoverheid kan

Advertentie in het Nieuwsblad voor de

niet dulden, dat voor de Hoeksche Waard van 30 mei 1941. koningin betoogingen worden gehouden. Dit in verband met de a.s. gedenkdagen. 26/7/1940

Met ingang van 1 oct. a.s een legitimatieplicht voor alle inwoners boven 15 jaar. Met foto. Ingrijpende maatregel voor kustgebied, verbod om tusschen 22-4 uur op straat te zijn. 7/9/1940

Een paar weken later zou die maatregel uitgebreid worden naar geheel Zuid-Holland en was dus ook van toepassing op Oud-Beijerland. We kijken nu even naar de opvallende gebeurtenissen in ons dorp en de regio die Adri uit de nieuwsberichten haalt.

Zaterdagmiddag 2 uur vielen 2 bommen op het terrein der suikerfabriek. Geen persoonlijke ongelukken. In de nabijheid opgeslagen munitie werd in allerijl naar elders getransporteerd. 21/9/1940

Hedenmorgen, vrijdag, ongeveer 6 uur werden op de suikerfabriek te Puttershoek enkele bommen geworpen tengevolge waarvan 25 mensen werden gedood en brand ontstond. Volgens mededeling werd een treffer geplaatst op de raffinaderij en ketelhuis 25/10/1940

De op 4 sept. gearriveerde troepen in deze gemeente vertrokken vrijdagmorgen zeven uur 25 oct, dus na een verblijf van precies 7 weken. Tijdens deze troepentransporten uit geheel Hoeksche Waard hing een lichtkogel vlak boven en werden zij door mitrailleurvuur beschoten

Op 26 oct. zaterdag kwamen alleen in Oud-Beijerland weer ongeveer 200 andere soldaten, die in R'dam gelegerd waren 30/10/1940

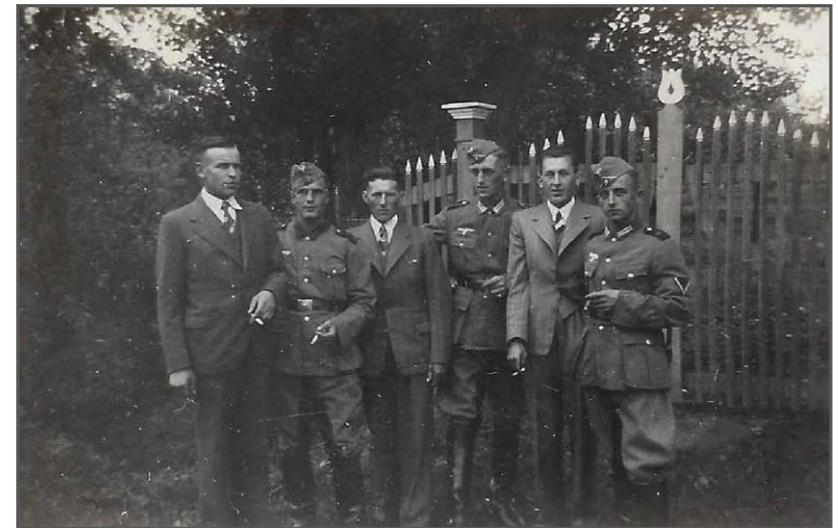
Hedenmorgen 10 uur vertrokken de ± 150 soldaten die op 26 oct. uit Rotterdam gekomen waren weer naar R'dam. Thans zijn nog 60 Oostenrijkers hier 27/11/1940

De Duitse soldaten werden ondergebracht bij de inwoners. Inkwartiering heette dat. Er werd een kleine vergoeding voor gegeven. De impact van de

inwoning was afhankelijk van het gedrag van de nieuwe tijdelijk ingezetenen. De een was meer en de ander minder uithuizig. De een hield rekening met de aparte situatie en een ander had lak aan veel.

Aan de familie Vrijlandt ging de inkwartiering voorbij. Als een groepje - Duitsers met een paar Nederlanders - langs de huizen liep om te noteren welke huizen geschikt waren voor inkwartiering, zag de familie de Hollanders bij hun huis *nee* schudden. Wel parkeerde een Duitser zijn motorfiets in hun schuur. Maar daar hadden ze geen last van.

Bij Teun sliep de ingekwartierde jonge soldaat, op dezelfde zolder als Teun en zijn jongere broer. Walter heette hij. Jongens onder elkaar. Tot voor kort hadden ze elkaar dood kunnen schieten op het slagveld als ze elkaar daar tegen waren gekomen, nu lagen ze op een paar meter afstand vredig te slapen. En gingen ze op een zondagmiddag met elkaar op de foto. Alsof er niets aan de hand was.

V.l.n.r. Jaap Lagerwerf - buurman van Teun -, onbekende Duitse soldaat, Teun van Driel, Walter, Leen van Driel, onbekende Duitse soldaat.

Hij had niets te vertellen. De Duitser kwam. En toen deze op een avond weer ging, maakte de broer van Teun zijn tienjarige dochter met trillende stem wakker. Ze moest toch wel netjes afscheid kunnen nemen.

Nadat op beide Kerstdagen schaatsen was gereden dooide het tot 1 Januari. Vanaf dezen dag tot 5 Jan. Felle N.O storm met strenge vorst. Het Spui vroom voor de derde achtereenvolgende winter dicht. Heden trad totale dooi in 14/1/1941

Zelfs de natuur volgde haar gewone loop, zou je zeggen. Het bleef maar vriezen. Weer vroom het Spui dicht en weer werd een elfstedentocht gereden. Toch knelde het: steeds meer levens- en gebruiksmiddelen gingen op rantsoen, zoals bijvoorbeeld eieren, bier en fietsbanden. De Rooms-Katholieke kerk liet in alle kerken voorlezen het lidmaatschap van de N.S.B. *ongeerloofd* te achten. En zes protestantse kerken hadden in een request aan de Rijkscommissaris al aangedrongen op het intrekken van de eerste anti-Joodse maatregelen. Van beide kanten - van Duitse en van Hollandse zijde - werden puntjes op de i gezet. *De schroef wordt langzaam aangedraaid*, schreef Siderius zonder te preciseren wanneer hij dat voelde gebeuren.

Nadat al eerder relletjes gemeld waren in Den Haag werd het eind februari 1941 serieus onrustig in Utrecht, Amsterdam en andere steden. Adri noteert:

De laatste dagen veel ongeregelheden te Amsterdam. Diepgaand onderzoek ingesteld. Ernstige ongeregelheden te Utrecht. W.A. man in hartstreek geschoten. Ernstige relletjes in Amsterdam, o.m. in de Jodenbuurt 12/2/1941

In verband met de stakingen en ongeregelheden te Amsterdam en el-

Walter maakt zijn geweer schoon op de Zinkwegse dijk. ders wordt een proclamatie uitgevaardigd, waarbij de bevelh. in Nederland Fr. Christiansen, het uitvoerend gezag in Noord-Holland in handen

Men deelt van bevoegde zijde mede, dat te Amsterdam alles weer normaal is. 28/2/1941

'De Maasbode' sinds enkele weken geheel verboden. Stakingen en ongeregelheden te Amsterdam 25/2/1941

stelt van de militaire macht, waarbij o.m. wordt geëischt, dat op 27 Febr. in alle openbare en particuliere bedrijven de arbeid moet worden hervat. 26/2/1941

Wegens opstanden op 25 en 26 februari wordt de gemeente Amsterdam beboet voor f 15 mill. Hilversum f 2 ½ mill, Zaandam f 500.000- te betalen binnen 8 dagen en te doen verhalen op de burgers met een inkomen van f. 10.000,- of meer. 1/3/1941

De *opstanden en ongeregelheden* zijn de geschiedenis ingegaan als de *Februari-staking*: de eerste, grootschalige verzetsactie tegen de bezetter, tegen de dreiging ook van een machtsovername door de NSB. En, zo bleek later, het enige massale protest in Europa tegen vervolging van de Joden. Aanvankelijk was gedwongen tewerkstelling van metaalarbeiders in Duitsland de aanleiding tot protest. Toen dit onder de dreiging van een staking door de Duitsers werd ingetrokken, bleken de eerste razzia's onder Joden de druppel die de emmer van protest deden overlopen.

Ook in het *Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde* werd hier uitvoerig over geschreven. Vooral de Joden kregen de schuld van de rellen. De woorden waren niet mis te verstaan. Het werd oppassen geblazen. De uitvoerende macht van het burgerlijk bestuur in Noord-Holland werd overgedragen aan een hoge militair, generaal Friedrich Christiansen. Christiansen was een gedecoreerd vlieger in de Eerste Wereldoorlog en was sinds 29 mei 1940 opperbevelhebber van de Wehrmacht in heel Nederland. Hij zou nog van zich doen horen.

Met de scherpere blik van later worden de gebeurtenissen in Amsterdam

54

gezien als een keerpunt in de geschiedenis van de bezetting. De bezetter toonde zijn ware gezicht. En de Joden waren gewaarschuwd: hen stond het een en ander te wachten. Het oppakken van een aantal van hen in Amsterdam was slechts een voorproefje.

Maar dit ging over Joden en dit speelde in Amsterdam. Het ging over *relschoppers*. En de berichtgeving daarover was gekleurd. Ook de pers had zijn vrijheid verloren. De *Maasbode* was inmiddels al verboden. Maar de vraag was: In hoeverre drong deze ernst van de situatie in ons dorp toen

door? Misschien was het nog wel te ver weg? Misschien was het nog te ongrijpbaar?

Van mooie praatjes lijken Beijerlanders in ieder geval niet gediend. Ook in Oud-Beijerland klinkt protest. Kort na de gebeurtenissen in Amsterdam is er op 5 maart 1941 een vergadering uitgeschreven in hotel *De Oude Hoorn*. Onderwerp: 'Wat is nationaal socialisme?' We kijken mee en luisteren naar een toeschouwer.

*Hotel De Oude Hoorn
op het Marktplein ca. 1942.*

*Tegen het aanvangsuur had zich al een groote menigte verzameld
rondom het politiebureau klaarblijkelijk met de bedoeling de
belangstellenden voor de vergadering te zien. Om 8 uur waren al 4
mensen geteld. Met de tram van 8.10 uur arriveerde de spreker in
uniform met hakenkruisband om arm. De spanning steeg. Binnen kwam
spreker natuurlijk tot de ontgoochelende ontdekking, dat hij wel z'n
betoog in de zaal kon houden, maar alleen voor 4 personen, wat wel wat
al te bar was. Men besloot toen maar op het bordes van het hotel de rede
uit te spreken. Een groote vlag werd over de balie gehangen met het
hakenkruis en de geachte spreker stak van wal. Nauwelijks had hij echter*

55

een paar woorden gezegd of daar werd op een zeer luidruchtige manier door het publiek geïnterrupteerd. Dit bleef aanhouden gedurende ongeveer 20 minuten. In dien tusschentijd werden allerlei vaderlandslievende liederen gezongen. Als spreker het woord Koningin uitsprak, riep de menigte: 'die komt gauw terug' en 'die moet terugkomen' waarop spreker liet volgen 'die komt terug gebalsemd in een kist om bijgezet te worden'. Dit was natuurlijk olie op het vuur. Tenslotte riep spreker dat wij geen opvoeding hadden genoten en uitvaagsel der maatschappij waren, waarop het publiek met donderende verafschuwing antwoordde. Als spreker nog kon zeggen 'men moet kiezen voor of tegen Hitler' barstte de aanwezigen eenparig los met 'tegen'. Dit deed de spreker besluiten met stille trom zich naar binnen te begeven. En hoewel hij een kwartier bezinningstijd had gegeven, kwam hij niet meer terug. Een half uur daarna verscheen op hetzelfde bordes de Burgemeester met wethouder Visser en Secretaris. De Burgemeester nam het woord en verzocht het publiek 'kalm en rustig' uiteen te gaan. De rede werd onder ademloze stilte aangehoord en met geweldig applaus beëindigd, waarna iedereen gevolg gaf aan het verzoek en de woningen opzocht. Het verliep alles zonder handtastelijkheden en was een indrukwekkende demonstratie voor een 'vrij Nederland'.

Dat was protest in Oud-Beijerland. Verzet met woorden. Maar die woorden waren in ieder geval niet voor tweeërlei uitleg vatbaar. Dat kon niet gezegd worden van het gedrag van de wonderlijke figuur naast de spreker op het 56 bordes. Daar stond Anthonie (Tony) Mast, privaat-secretaris, dan 33 jaar oud en lid van de NSDAP. Hij had de vlag over het bordes gehangen. En hij had - naar eigen zeggen - diverse lidmaatschapkaarten uitgeschreven van personen die niet eens bestonden. Dit om de Duitsers de indruk te geven dat er nogal wat aanhang in Oud-Beijerland was, waardoor een propaganda-avond wel op zijn plek was. Dit kan het verschil in verwacht en werkelijk aantal bezoekers verklaren. Hij zou mensen geworven hebben om voor de bezetter - mede vanwege de goede lonen - te gaan werken. Kortom, op zijn minst een sympatisant met de Duitsers. Maar hij deed dat om stukken bij de

Duitsers te ontvreemden en door te spelen aan de geallieerden, zo zei hij later ter verdediging. Het moet niet lang na de bijeenkomst in de Oude Hoorn geweest zijn, dat hij in kamp Sachsenhausen-Orienburg terecht kwam, daar als proefkonijn voor medische experimenten diende en tot het eind van de oorlog gevangen zat. Na de oorlog zien we hem op een foto paraderen door Berlijn met een veel jongere Joodse vriend Arnold Blitz. Bij terugkeer in Oud-Beijerland werd hij opgepakt en vastgezet. Bij de tribunaalzitting werd een psychiatrisch rapport gevraagd. Daaruit bleek dat hij als ernstig psychopaat en verminderd toerekeningsvatbaar moest worden beschouwd. Zijn goede dingen wogen niet op tegen zijn foutieve daden. Inmiddels had hij bij elkaar al 6 jaar vastgezet. Dat achtte de rechter genoeg. Hij voegde wel toe: ontzetting uit beide kiesrechten, het recht om ambten te bekleden en het recht om bij de gewapende macht te dienen.

De kop in het artikel in de krant waarin verslag gedaan werd van zijn zaak gaf treffend weer de vraag die vaker in allerlei gradaties voorkwam: moffenknecht of geallieerde spion? Heulen met de vijand: uit eigen belang of om de goede zaak te dienen? Het antwoord op die vraag was niet altijd even duidelijk. In zijn geval - gelet op de uitspraak - toch wel. Het bleef in dat eerste jaar behoorlijk schimmig.

Misschien moest de ontmaskering wel dichterbij komen? Duidelijker zichtbaar. Onontkoombaar. Iets schokkends. Shockerend. Niet in woorden, maar in daden. Iets, waardoor ook op het platteland, op een eiland, de ogen

57 verder open gingen voor hetgeen er werkelijk speelde. Siderius tipte de gebeurtenissen in Amsterdam - in tegenstelling tot een staking van twee jaar later - niet aan. Wel noemde hij, in de alinea waarin hij over de *aangedraaide schroef* sprak, het toenemend isolement, *waardoor wat op een ander dorp of in Rotterdam gebeurde, maar zelden tot ons doordrong. Het was alsof de wereld rondom ons uitgestorven was.*

Dat gaat veranderen. Nederland zal binnenkort weten wat hier is gebeurd.

5 | Het ware gezicht in de polder

Zodra dat hier bekend was, werd het iedereen duidelijk, welke houding hij voortaan tegenover de Duitsers had aan te nemen.

Waar Siderius op doelt zijn de vreselijke gevolgen van de noodlanding van een Engels vliegtuig op 7 augustus 1941 in de polder in Oud-Beijerland. En weer duikt de naam van Christiansen op. Maar nu in de Hoeksche Waard.

Hedenmorgen 6 uur noodlanding in de Kwakscheweg van Britsch vliegtuig. Was boven Duitsland aangeschoten. 6 piloten voortvluchtig. 's Avonds 10 uur waren 4 ingerekend. De overige 2 den anderen morgen. Het was een waren klopjacht der Duitse soldaten door de geheele Hoeksche Waard, schrijft Adri.

Door de Oud-Beijerlandsche politie wordt het onderzoek naar de verdwenen piloten krachtig voortgezet, meldt veldwachter C. Blokland diezelfde avond nog aan den heer Burgemeester van Oud-Beijerland in zijn rapport.

De Britse Wellington bommenwerper na een noodlanding onder bewaking van drie Duitse soldaten. Foto collectie Wüst.

Wat is er gebeurd?

Na een relatief rustige periode na de inval wordt het vanaf februari 1941 weer drukker in het luchtruim. Engelse vliegtuigen voeren acties uit in Duitsland en ook bij opslagtanks van olie bij Pernis en Rotterdam. Af en toe valt er ook weleens een bom in de wijdere omgeving, zo ook in april in Oud-Beijerland. De schade beperkt zich tot materie.

In de nacht van 6 op 7 augustus bevinden zich 170 bommenwerpers van de Royal Air Force (RAF) boven het bezette deel van Europa. Een van hen is de Wellington Z8807. Hij maakt onderdeel uit van de Operational Trainings Units (OTU). Jonge vliegers doen ervaring op in het vliegen boven vijandelijk gebied. De opdracht die nacht is het afwerpen van pakketten met pamfletten boven bezet gebied in Frankrijk, namelijk Lyon. Op de terugweg tijdens slecht weer wordt een van de toestellen twee keer geraakt en maakt de zeskoppige bemanning een noodlanding in de polder van Oud-Beijerland.

We daalden naar een polder, waarvan we dachten dat het Zuid-Beveland was. De modder werkte bij de landing als een stootkussen. We schoven nog een stuk door en de neus begroef zich in de modder. We waren in bezet Nederland, het was ± 5.30 uur en we waren ver van huis, schreef een van de bemanningsleden, afkomstig uit Australië, later in zijn memoires.

Ver van huis, dat blijkt de Eerste Kruisweg in de Oud-Beijerlandse polder te zijn. Niet ver van de Kwakscheweg. En onder het buurtschap Greup. Net als ruim een jaar daarvoor is Wout Bos ooggetuige van de gebeurtenis waarbij een vliegtuig boven Beijerlands grondgebied is betrokken. Toen - op 10 mei 1940 - zag hij het neerstorten, nu is het een noodlanding:

Ik zag hem aankomen via Rotterdam-Zuid naar de Hoeksche Waard. Het vliegtuig schoot drie rode lichtkogels af. (...) We schrokken ontzettend want zijn lange sleepantenne ging over de elektriciteitsdraden en veroorzaakte een regen van vonken. Wij zijn erheen gegaan. (...) Wij waren eigenlijk meer geïnteresseerd in het vliegtuig dan in de mensen die erin zaten. Toen het vliegtuig in brand ging, begon er van alles te

ontploffen. We zijn toen als een haas weggegaan, omdat we bang waren dat er nog bommen in het toestel zaten.

Zij verlaten de plaats van het onheil, anderen gaan er heen. Het toestel ligt vlakbij de boerderij *Kreekenstein* van de gebroeders Blok. Daar in de schuur van de boerderij is het al vrij snel druk, *wel 80 à 100 mensen*, meldt een van de op de fiets aangekomen veldwachters uit Oud-Beijerland. Hij was, naar eigen zeggen, *al vlug na het vallen van het vliegtuig ter plaatse*. Maar in ieder geval niet vroeg genoeg om de eerste acties te verhinderen. Bij zijn aankomst blijken de vogels al gevlogen.

De zes bemanningsleden zijn tamelijk ongedeerd gebleven. Na een eerste oriëntatie raken ze al snel in contact met de gebroeders Blok en een zoon van één van hen. Die zijn juist op pad om de koeien te gaan melken. Ze zien hoe iemand de vliegers al meeneemt naar hun boerderij. En al snel komen ook andere mensen op de opvallende gebeurtenis in deze vroege morgen af. De vliegers doen hun bovenkleden uit en krijgen er andere voor

Hoeve "Kreekenstein", Eerste Kruisweg 35.

terug van omwonenden. Deze tonen zich hulpvaardig, zowel in het geven van kleding en voedsel als in advies. Een enkeling had op de HBS Engels geleerd en kon zo in gesprek geraken. De bemanningsleden splitsen zich in

drie groepjes van twee en pogen zo uit handen van de Duisters te blijven. Die komen pas later die dag aan, maar dan zijn de vliegers al vertrokken. Tot woede van de soldaten.

En dat zijn er veel, volgens zeggen wel 350. Ze zijn aangevoerd via de Barendrechtse brug. De bezetter neemt het hoog op. Nog maar drie weken daarvoor was een soortgelijke crash met een Engels vliegtuig in Rotterdam uitgelopen op een grote sympathiebetuiging en betoging voor de Engelse bemanningsleden. Deze waren door een toegestroomde menigte onder gejuich op de schouders genomen en rondgedragen. En ook daar waren kledingstukken uitgewisseld. De Duitse commandant in Rotterdam is woedend en laat de burgemeester opdraven: bij herhaling zal de stad zwaar boeten. Alle kranten moeten een week later een verklaring opnemen van generaal Christiansen waarin deze alle Nederlanders in niet mis te verstane woorden waarschuwt. Hij merkt op dat de sympathiebetuigingen van de bevolking jegens bemanningsleden van neergeschoten vliegtuigen, zullen worden gezien *als brutale provocatie van de Duitse Wehrmacht. De terughoudendheid welke de Duitse Wehrmacht tot nu toe in acht heeft genomen, schijnen door dwaze betogers als zwakte te worden beschouwd. De bevolking wordt derhalve nogmaals gewaarschuwd. Deze waarschuwing geschiedt, omdat de Wehrmacht thans de opdracht heeft, in dergelijke gevallen op te treden en zonedig van de wapens gebruik te maken. De gevolgen moeten dan door de betogers zelf worden gedragen.*

De eerste de beste gelegenheid dat de Duitsers kunnen laten zien dat het hun menens is, is nú: een paar weken later en niet ver van Rotterdam, in de Beijerlandse polder.

Wat nu volgt is *een waren klopjacht*. De mannen tussen de 18 en 40 jaar, wonend op de Greup en het nabijgelegen Westmaas, dienen zich te melden bij het gemeentehuis in Westmaas. Daar worden ze op het schoolplein in rijen opgesteld. Ze zullen één voor één worden verhoord. Intussen doen de

Duitsers huiszoeking. Anderen worden thuis opgehaald en naar Westmaas gebracht. Zo bijvoorbeeld de 16-jarige Jacob, die tijdens een optreden met

zijn muziekvereniging in de muziektent in Oud-Beijerland wordt opgepakt en naar Westmaas vervoerd. Hij zou een vlieger een broodzak hebben gegeven. Een ander is een van de broers Blok:

Een Duitser kwam me ophalen van de boerderij. Per auto werd ik naar Westmaas gebracht. Iedereen werd één voor één naar binnen geleid en verhoord. Ik werd in een hokje geduwd en met mijn hoofd tegen de muur gegooid. Midden in de nacht lieten ze me weer vrij. Ik weet nog dat ik op mijn klompen naar huis moest lopen.

Het gaat er hard aan toe. Vijf mannen worden diezelfde nacht overgebracht naar het politiebureau Haagscheveer in Rotterdam. Ze worden beschuldigd van hulp aan en het verbergen van Engelse vliegers. De eerst vliegers zijn inmiddels ook opgepakt. Maar het lek is nog niet boven. De Duitsers zetten hun zoektocht de volgende dagen verbeten voort. Nu is de boerderij van Blok de plaats van verhoor. Daar wordt een grote stapel kleren in de keuken neergegooid. Kleren van vliegers en kleren van burgers. Nu worden bewoners van Greup en omliggende huizen naar binnen gebracht en ondervraagd. Na afloop wordt hen gevraagd, alvorens naar huis te mogen, hun eigen kleren uit de stapel te halen. Mevrouw Blok:

Het was zaterdagmorgen om een uur of tien. De Duitsers kwamen met een tolk, een NSB-er. Ze kwamen de keuken binnen met hun grote smoelen. Ze hadden alle kleren op hun armen die de vliegers gekregen hadden. Ik zag een mooie geruit petje. Ik dacht: 'Die had Harm Visser op'. Ze gooiden alles op een lage kast. De mensen hadden ze al laten komen en die hadden ze opgesloten in het kippenhok naast de boerderij. Eén voor één werden ze binnengeropen. De Duitsers ondervroegen ze, en aan het eind zeiden ze dat ze hun kleren uit de stapel mochten halen en dan konden ze gaan. Sommigen verraadden zich door hun kleren uit de stapel

62

te halen. Van anderen was bij de Duitsers reeds bekend wat ze hadden gedaan of gegeven. Toen was Van der Stel aan de beurt en ik moest tegen hem zeggen dat hij voor de tafel moest gaan staan. Toen begon de Duitser hem te ondervragen. Ik hoorde alles aan, en ik fluisterde tegen hem: 'Zeg

dat hij het liegt'. Hij was zo doof en ik kon niet zo hard roepen, maar hij was eerlijk.

Diezelfde middag wordt de 60-jarige Arie van der Stel met drie anderen naar het politiebureau in Rotterdam vervoerd. Daar zitten nu dus negen mannen uit de Hoeksche Waard vast. De volgende dag komen er nog vijf bij, zodat er zondagavond 10 augustus veertien mannen zitten te wachten op de dingen die komen gaan. Arie van der Stel is de oudste; de jongste is 16, dat is Jacob van Rij, de muzikant. Het ziet er niet goed uit. Ze ondergaan stevige verhoren, waarbij ze geslagen en geschopt worden. Op 12 augustus vindt in het gerechtsgebouw aan de Noordsingel in Rotterdam de zitting van de Duitse krijgsraad plaats. De rechters zitten in uniform. Achter hen hangt de Duitse oorlogsvlag. De deuren worden bewaakt door soldaten van de Luftwaffe met karabijnen. Tussen de verdachten zitten ook weer Duitse soldaten. Duitse advocaten staan de verdachten bij. In de zaal zit Generaal der Wehrmacht in hoogsteigen persoon, in vol ornaat: Friedrich Christiansen, inmiddels 61 jaar oud. Zijn aanwezigheid onderstreept het gewicht van de bijeenkomst. De rechters zijn gauw klaar. Op hulp aan de vijand staat de doodstraf. De generaal had nog zo gewaarschuwd. Het laatste woord is aan de verdachten. Dat redt Jan Scherpenisse het leven. Hij zegt tegen de president van het gerechtshof: *Ik ben Christen. Ieder die bij mij aan de deur komt en honger heeft, die geef ik te eten.* Ook een Duitser? *Natuurlijk*, antwoordt Jan. De uitspraak is kort en krachtig: vijf van de veertien worden *wegens begunstiging van de vijand* ter dood veroordeeld. Hieronder is de oude Arie van der Stel. De jonge Jacob krijgt dankzij zijn jeugdige leeftijd slechts tien jaar gevangenisstraf. Zo ook een andere jongeling, Marinus van Steensel, van 17 jaar oud. Zijn iets oudere broer, Arie van Steensel, is een van de ter dood veroordeelden. Jan Scherpenisse krijgt, dankzij zijn laatste woord, levenslang in plaats van de doodstraf. De anderen

worden vrijgesproken.

De advocaten dienen een gratieverzoek in bij generaal Christiansen. Deze weigert. Hij wil dat er nu een daad gesteld wordt. Ook een verzoek van de

63

burgemeester van Westmaas aan Seys-Inquart, de rijkscommissaris, biedt geen respijt. Het levert hem uiteindelijk zelfs zes weken gevangenisstraf op. Het is menens. Het oordeel is geveld, het vonnis moet voltrokken. Aan vijf mannen van Greup. Aan: Bastiaan Arie Barendrecht, Joris de Heus, Pieter Wouter Kruijthoff, Arie van Steensel, Arie van der Stel

In de Rotterdamse gevangenis zit die dagen ook een predikant opgesloten. Het is de later bekend geworden ds. J.J. Buskes. Hij krijgt de gelegenheid om de veroordeelden op te zoeken.

De vijf ter dood veroordeelden werden vlak naast mij, ieder net als ik, alleen in een cel gestopt. Na enkele ogenblikken werd het weer stil op de afdeling. De Duitsers waren verdwenen. Een Nederlandse bewaker - een goeie - kwam bij mij in de cel en vertelde de hele geschiedenis. Hij vroeg me of ik de ter dood veroordeelden wilde opzoeken. Hij zou, voor zijn verantwoording, het slot in de cellen openlaten. Zo heb ik dan die nacht

deze vijf mannen opgezocht. De oudste was 60, de jongste 22. Het duurde nog vijf weken voor ze gefusilleerd werden. Elke morgen werd ik met hen gelucht en kon ik met hen spreken. Nooit zal ik die dagen vergeten. Ze kwamen allen uit kerkelijke gezinnen, maar praktisch deden ze er geen van allen meer aan. Toch vonden ze tenslotte het innerlijk vertrouwen. Van der Stel, de oudste, had het 't moeilijkst. Hij zei dat hij God altijd tevergeefs aan de deur had laten kloppen. En hij was bang, dat God niet open zou doen, nu hij aan de deur klopte. God heeft de deur opengedaan. Bastiaan Arie Barendrecht was de jongste. Hij werd precies op zijn verjaardag, 18 september 1941, doodgeschoten. In zijn laatste brief aan zijn vader en moeder schreef hij: Lieve vader en moeder, Voordat u deze brief leest moet u Romeinen 8: 3139 lezen. Als u deze brief leest, ben ik er niet meer, maar u moet weten dat als ik tegen de muur sta, de woorden van Romeinen 8 leven in mijn hart. Ik dank u voor alles. Mijn konijnen zijn voor zus. Laat ze er goed voor zorgen.

1 sept. 1941.

Lieve Ouders, Broer en Zus,
 Mijn geliefde Ouders, broer en zus, dit is het
 laatste wat ik u zal schrijven, maar ik
 hoop dat wij elkander later weer terug
 mogen zien. Mijn laatste uren breng ik
 door in vreedige stilte, want de Heere is
 onze redder in der nauwheid. Ds. Visse
 heeft mij 't laatste bezocht en heeft mij ge-
 lezen. Joh: 16: 10-14. En ik hoop dat God
 met mij is en dat Hij mij verder zal be-
 schermen. Ik heb verder nog gelezen Joh
 : 14 Luc: 15 tot 22 en Rom: 8. Lieve Ouders lees
 ook gij dit eens -- 12, 16 tot 21, 22, 36. Want

Begin van de brief van Bas Barendrecht.

Romeinen 8 is bij christenen bekend als hoofdstuk 8 van de uitvoerige brief die de apostel Paulus schreef aan de christenen in Rome. De brief is als een van de 66 boeken opgenomen in de bijbel, die onder protestanten in gebruik is. Het aangegeven gedeelte begint met de woorden: *Wat zullen wij dan tot deze dingen zeggen? Zo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn? En vervolgt met en loopt uit op de onder gelovigen geliefde woorden: Want ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven, noch engelen, noch overheden, noch machten, noch tegenwoordige, noch toekomstige dingen, noch hoogte, noch diepte, noch enig ander schepsel ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus, onzen Heere.*

Dat relativeert. Dat biedt perspectief.

Een andere gevangene Joris, een ruwe maar oprechte kerel van 52, wilde eerst

niet bidden. Dat vond hij laf, omdat hij het jaren lang niet gedaan had. Toen het

64 65 hem goed ging, had hij zich van God geen zier aangetrokken en zich nu in de nood tot God wenden? Maar kort voor hij gefusilleerd werd, zei hij tot mij: 'Ik heb mijn kop toch maar gebogen. Voor God. Niet voor de Duitsers. Als ze me tegen de muur zetten, houd ik mijn kop rechtop, de lammelingen zullen geen traan zien.

En ds. Buskes meldt verder: *Geen van de vijf mannen heb ik ook maar met een enkel woord horen zeggen, dat ze er spijt van hadden, die Engelse piloot geholpen te hebben. Dat sprak voor hen vanzelf. (...) Met eerbied gedenk ik deze vijf mannen, die op een ogenblik deden, wat ze moesten doen. Er zat geen romantiek bij. Ze deden wat hun hand vond om te doen. Een stukje verzet*

in Nederland. Een hartgrondig neen tegen Hitler en het nationaal-socialisme.

BEKANTMACHUNG

Wiederholt habe ich die Niederländische Bevölkerung davor gewarnt, in irgendeiner Form die Feinde Deutschlands zu begünstigen.

Trotzdem ist wieder ein schwerer Fall von Feindbegünstigung vorgekommen. Am 7.8.41 musste auf niederländischen Gebiet ein britisches Kampfflugzeug notlanden. Der unverletzt gebliebenen Besatzung von 6 Mann wurde bei ihrem Bestreben, zu fliehen Unterstützung durch Niederländer zuteil durch Hergabe von Geld, Nahrungsmitteln und Zivilkleidung. Nach am gleichen Tage wurden die Engländer gefangen. Die Begünstiger wurden sofort vor ein deutsches Kriegsgericht gestellt.

Dieses verurteilte

**5 von ihnen zum Tode und
 3 weitere zu langjährigen, teil-
 weise lebenslänglichen Freiheits-
 strafen.**

DEN HAAG, den 14.8.41.

gez. **Fr. CHRISTIANSEN**
 General der Flieger
 Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden.

Het aanplakbiljet waarop het vonnis wordt bekendgemaakt.

Direct na hun veroordeling laat Christiansen het vonnis overal in aanplakbiljetten en kranten bekendmaken.

Dit bericht ontgaat Adri, de bankmedewerker uit Oud-Beijerland, niet. Op 15 augustus schrijft hij:

Van de 14 gearresteerden te Westmaas zijn 5 ter dood veroordeeld en 3 tot lange, ten dele levenslange gevangenisstraf, wegens hulp aan 6 Britsche piloten, die op 7 aug. jl. in den Oud-Beijerlandse polder met hun machine zijn gedaald en hun toestel in brand staken.

**TER DOOD VEROORDEELD
WEGENS BEGUNSTIGING
VAN DEN VIJAND**

Het Kriegsgericht heeft vijf Nederlanders, die hulp verleend hadden aan Engelsche vliegers, die na een noodlanding hadden trachten te ontkomen, wegens begunstiging van den vijand ter dood veroordeeld. Het vonnis is voltrokken door middel van den kogel.

Naar aanleiding van het bovenstaande wordt de bevolking er opnieuw op gewezen, dat in dergelijke gevallen ook in de toekomst de hardste straffen zullen worden opgelegd.

Het afschrikwekkende bericht op de voorpagina van het Rotterdamsch Nieuwsblad van 19-09-1941.

De vijf van Greup werden op 19 september, dus een dag later dan Buskes beschrijft, op een onbekende plaats gefusilleerd. En op een onbekende plaats begraven of - wat waarschijnlijker is - gecremeerd. De families zijn niet op de hoogte en worden niet ingelicht. Ze kunnen het nieuws uit de krant vernemen.

In alle kranten verschijnt de volgende mededeling.

Adri heeft het ook gelezen: *5 doodvonnissen in Nederland voor hulp aan piloten*, vermeldt zijn dagboek op 22 september. Een zin tussen andere doodvonnissen elders en berichten uit het buitenland.

De drie tot gevangenisstraffen veroordeelden worden naar Duitsland overgebracht. En keren na de bevrijding naar huis terug. Marinus komt zelfs lopend uit Polen. De zes vliegers zijn allen opgepakt, verhoord en in krijgsgevangenschap afgevoerd naar Duitsland. Na de bevrijding keren ze terug naar huis en wordt het contact met hun in leven zijnde helpers hersteld.

De gebeurtenissen in de Beijerlandse polder zijn zowel door de Duitsers als door de geallieerden gebruikt. De Duitsers grijpen ze aan om duidelijk te maken dat hulp aan de vijand niet alleen verboden is, maar ook streng gestraft wordt. Een voorbeeld voor heel Nederland. De geallieerden maken een film, gebaseerd op hetgeen zich in de polder afspeelde, met als doel de burger moed te geven. De Duitsers zijn de bad guys en de Nederlanders zijn de eenvoudige, gelovige, trouwe good guys. Uiteindelijk wint het goede het van het kwade. Het is propaganda om de strijd nog even voort te zetten. Aan het begin ervan is een document van de Nederlandse regering in ballingschap opgenomen. Hierin worden de namen van de vijf mannen van Greup getoond, mensen die hun leven hebben gegeven voor anderen, voor vliegers in nood. De film, onder de titel *One of our aircraft is missing*, wordt in 1942 al vertoond in bioscopen in Amerika, Canada en Engeland. Hij is een groot succes.

In 2013 werd niet ver van de plaats van de noodlanding een herinneringsmonument onthuld. Het is een sculptuur in de vorm van een verwrongen vliegtuigpropellor.

In 2015 kwam er een monument bij op het industrieterrein *De Bosschen* (in de Antonie van Leeuwenhoekstraat). Dit herdenkt alle gesneuvelde vliegtuigbemanningen van de luchtoorlog boven of op het grondgebied van de Hoeksche Waard.

Oorlog in Oud-Beijerland is in ieder geval een strijd in de lucht. Van lawaai en geweld van overvliegende vliegtuigen. Van toestellen die neergeschoten worden, een noodlanding maken of die bommen droppen.

70

6 | Een 'kalm en bezadigde 'indrukvoordathettijkeert

Afgaande op onze voornaamste lokale bronnen valt er na deze indrukwekkende gebeurtenissen in de polder en bij de Rotterdamse rechtbank niet veel te vermelden.

Het afschaffen van de gemeenteraden - inclusief die van de functie van wethouders die ook lid van de gemeenteraad zijn - door de bezetter op 1 september 1941 krijgt geen aandacht. De burgemeester komt hierdoor meer geïsoleerd te staan. Hij ondertekent besluiten voortaan met 'burgemeester der gemeente Oud-Beijerland handelende ter waarneming van de taak van den raad'.

Adri pikt veel weetjes op uit het nieuws die internationale gebeurtenissen betreffen. Hierbij krijgt de oorlog van de Duitsers tegen de Russen veel aandacht van hem. Het weinige nieuws over Nederland betreft vooral overvliegende en neergestorte vliegtuigen, (brand)bommen en represailles bij hulp aan de vijand of verzet tegen de bezetter. En hij noteert enkele

maatregelen met betrekking tot het gebruik van afbeeldingen en namen van levende leden van het koninklijk huis, en maatregelen op het gebied van distributie. Verder neemt hij een citaat op uit een interview van de Rijks Commissaris met een Poolse krant over de houding van het Nederlandse volk: 'In z'n overwegende meerderheid is het Nederlandse volk kalm en bezadigd. De Nederlandse Arbeiders boerenstand staan over het geheel, ondanks alle agitatie uit Londen, positief tegenover de nieuwe orde.' Dat laatste was wel erg positief ingekleurd, het eerste 'kalm en bezadigd' benaderde de waarheid wellicht beter. We schrijven dan 26 oktober 1941.

Met stomheid geslagen past misschien beter bij de houding van de bewoners van Oud-Beijerland, Greup en Westmaas, na de reactie van de

71

bezetter op de hulp aan mensen in nood.

Siderius meldt enkele brandbommen die alleen materiële schade aanrichtten, wangedrag van Duitsers bij de suikerfabriek (het stelen van suiker etc.), gedoe rond een zoeklicht bij de afrit naar de *Oude Tol*. En hij verhaalt van een sluiswachter die er door de Duitsers van beticht werd zijn werk niet goed gedaan te hebben, waardoor Duitsers bij het zoeklicht natte voeten kregen. Het op last van de bezetter wijzigen van straatnamen, begin 1942, wordt door Adri in een enkele regel genoemd. De Julianastraat in Oud-Beijerland wordt Juliana van Stolbergstraat. Dat was tenslotte een Duitse dame. Dat is het dan.

Internationaal gebeurde er wel het een en ander. Het zou de geschiedenis ingaan als een keerpunt in de wereldoorlog. Misschien is het beter om van keerpunten te spreken. Ze spelen zich af op drie fronten, ver van Nederland en ver van Oud-Beijerland. Ze maken duidelijk dat hier echt een *wereldoorlog* aan de gang is. Ze ontgaan Adri niet. Twee ervan spelen in de herfst en winter van 1941.

In Rusland blijft de tot dan toe vlot verlopen opmars steken in de modder. De gevolgen blijken desastreus voor de Duitsers. Ze worden zelfs teruggeworpen als de Russen in staat blijken tot een tegenoffensief.

En een nieuwe bondgenoot betreedt formeel het strijdtoneel. Dat gebeurt nadat een deel van de Amerikaanse vloot door Japan, partner in crime van Duitsland en Italië, onverhoeds bij Pearl Harbour (Hawaï) was aangevallen. Tot dan toe hadden de - formeel neutrale - Verenigde Staten zich beperkt tot materiële hulp aan Engeland. Nu volgen de oorlogsverklaringen elkaar snel op. Het machtige Amerika raakt nu geheel betrokken. De gevolgen daarvan zullen weldra merkbaar worden.

Nog geen jaar later - herfst/ winter 1942 - lijden de Duitsers bij Stalingrad een enorme nederlaag, waarbij zelfs een heel legerkorps verloren gaat. En in Noord-Afrika wordt de Duitse opmars bij El Alamein (in het noorden van Egypte) een paar honderd kilometer voor het Suezkanaal tot staan gebracht.

72

En ook daar moeten de Duitsers rechtsomkeert maken.

De Duitse legers blijken niet onoverwinnelijk. Doorvaart door het Suezkanaal blijft voor de geallieerden mogelijk en de olievelden in het Midden-Oosten zijn voor de Duitsers niet bereikbaar. Zaken die van groot belang zijn in de oorlogvoering: brandstof en vrije doorvoer van goederen. En de Verenigde Staten van Noord-Amerika zijn van de partij.

Het tij is gekeerd. We schrijven eind 1942/ begin 1943. Het ergste moet nog komen.

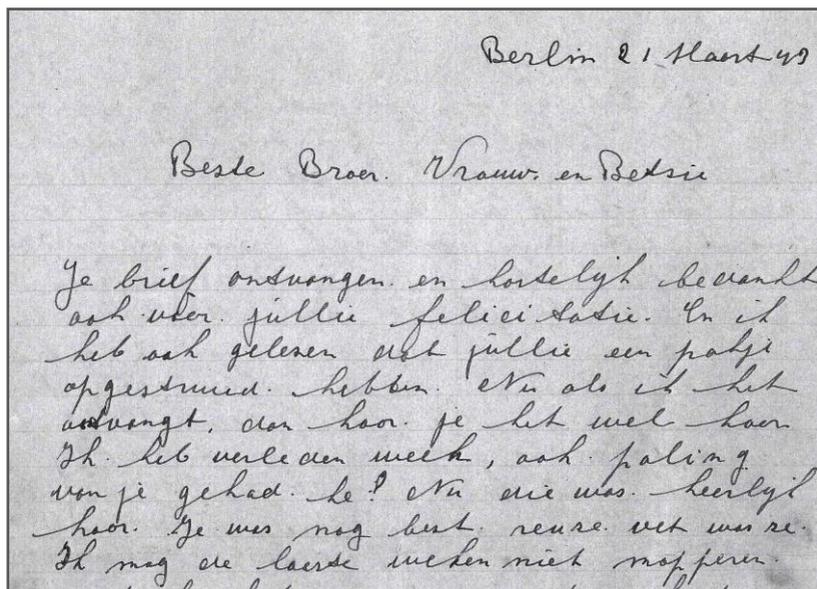
Voor de Duitse oorlogsindustrie hadden genoemde ontwikkelingen grote gevolgen. Besloten werd de onderworpen landen meer systematisch bij de oorlogsinspanningen te betrekken. Dat was al merkbaar bij de eerste tegenslag in de winter van 1941/2. Toen werden grote hoeveelheden steenkool uit Nederland naar Duitsland weggevoerd. En bedrijven moesten klaar staan voor opdrachten uit Duitsland. En arbeiders, die niet dringend nodig waren, moesten nu aan het werk in Duitsland. In het begin van de oorlogsjaren was dat nog op betrekkelijk vrijwillige en aantrekkelijke basis. Er was wel de dreiging dat steun aan werklozen werd ingetrokken. Vanaf medio 1942 werd het verplicht, vanaf september zelfs voor alle mannen vanaf 18 jaar. Arbeitseinsatz werd het nieuwe, gevreesde woord. Zo werd op 28 februari 1941 nog verordend, dat bewoners binnen het bezette

Nederlandse gebied verplicht konden worden om diensten te verrichten. In de verordening van 23 maart 1942 werd de passage 'binnen het Nederlandse gebied' geschrapt en werd de mogelijkheid van dienstverplichting uitgebreid tot plaatsing in Duitsland of andere landen. Met deze verordening konden ook niet-werklozen voortaan gedwongen worden in Duitsland te werken.

En zo zag de jongste broer van Teun zich vlak voor kerst 1942 Olympiaschrijfmachines rondbrengen in Berlijn. Hij is dan 25 jaar oud, niet getrouwd, en als jongste werknemer bij kledingzaak *Hollaar*, naar eigen zeggen *het bokje*. Met zijn werk in de Duitse hoofdstad verdiende hij geld. Geld dat netjes door het bedrijf werd overgemaakt aan zijn ouders in Oud-Beijerland.

73

In de buurt waar hij tijdelijk verbleef - *een prima kamer in een groot huis* - waren nog twee jongens uit Oud-Beijerland gehuisvest. Contact met het thuisfront verliep via de kerk en per post. Brieven werden verzonden en pakketjes met levensmiddelen werden verstuurd. Dat laatste was niet echt nodig, toen hij geen schrijfmachines maar vlees moest rondbrengen voor zijn nieuwe baas. Naar eigen zeggen had hij het toen gewoon goed en kreeg prima te eten: *Ik kreeg een dikke kop. En reed de hele dag door Berlijn in een auto*. In die stad was de kerk een ontmoetingsplaats. Nieuwkomers uit Oud-Beijerland, waaronder zijn neef, werden daar hartelijk begroet. Onderling organiseerden ze ook voetbalwedstrijden, totdat dat alles op een gegeven moment verboden werd. Dat was later, toen de Duitsers nog meer in het nauw werden gedreven en bang werden voor opstootjes. Neen, slecht had hij het niet. Dat kon niet iedereen zeggen. Wel moest hij er ruim tweeëneenhalf jaar verblijven. Tot het laatst toe.

Een brief van Leen aan zijn oudste broer, diens vrouw en dochtertje van 21 maart 1943.

Siderius meldt over de Arbeitseinsatz dat het wat Oud-Beijerland betreft gaat over enkele tientallen, verschillende gewillig, anderen gedwongen. De meeste van hen zijn teruggekomen. Vier echter hebben het vaderland niet meer teruggezien, nl. Jan Lagerwerf, oud 39 jaar, die op 14 mei bij een luchtaanval op Kiel het leven verloor; Jacobus Leendert de Rooter, oud 26 jaar, die op 26 november 1943 omkwam bij een bombardement op Berlijn; Adrianus Groenewoud, oud 19 jaar, overleed op 18 februari 1944 ten gevolge van een ziekte en Cornelis Jacob Waardenburg, oud 20 jaar, kwam op 3 april 1945 bij een geallieerde luchtaanval op Kiel om het leven.

Siderius meldt ook dat enkele Oud-Beijerlanders aan Duitse kant aan het Oostfront gevochten hebben. Een paar van hen zijn er hier gesneuveld, onder wie de 19-jarige Philippus Friedrich Hess, die ofschoon in Oud-Beijerland geboren en getogen, maar doordat hij een Duitse vader had en daardoor ook de Duitse nationaliteit bezat, verplicht werd in Duitse militaire dienst te komen.

7 | De Joden: 'geruisloos' vertrokken

Adri en Siderius vermeldden allebei maatregelen die in die tijd al tegen de Joden waren genomen. Bij Adri telde ik in de periode oktober 1940 - januari 1942 ruim twintig notities over maatregelen of acties tegen Joodse inwoners. De eerste was van 4 oktober 1940 en luidde: *Joodsche ambtenaren of gedeeltelijk joden mogen niet worden aangesteld*. En Siderius vat het zo samen:

Enkele maanden, nadat de Duitsers ons hele land onder de voet hadden gelopen, begonnen ze in het bijzonder de joden het leven op allerlei wijze moeilijk te maken. In hotels, cafe's, enz. mochten ze niet meer komen en om goed herkenbaar te zijn, moesten ze een grote gele vijfhoekige ster, de Davidsster, op de borst dragen. Van openbare middelen van vervoer, zoals trein, tram, autobus enz. mochten ze geen gebruik maken, bakker, slager en verdere leveranciers mochten geen boodschappen bij hen

bezorgen, maar ze moesten die zelf halen; alleen op vastgestelde uren mochten ze op straat komen. Bij andere geloofsgenoten mochten ze niet in huis komen; ze mochten alleen geloofsgenoten als huispersoneel hebben. Zo was de toestand tot 1942.

Over de ster schreef Adri op 7 september 1941: *Joden in het Duitse Rijk moeten vanaf 1 september een kenteeken dragen op linkerzijde bestaande uit een 6 puntige ster ter grootte van handpalm.* Begin mei 1942 werd dat ook in Nederland verplicht: op linker jasmouw op borsthoogte, schreef hij in zijn schrift. Het stond vermeld tussen internationale nieuwsfeiten.

Op het hoogste niveau was in Nederland in mei 1941 al het besluit genomen dat alle Joden uit Nederland moesten verdwijnen. Op de beruchtgeworden *Wannseeconferentie* in januari 1942 werd vervolgens afgesproken vaart te maken met het reeds ingang gezette proces van wat bekend is geworden als *oplossing van het Joodse vraagstuk*: voor hen was geen plaats

De tram voor de winkel van slager Rood op de Molendijk. Foto Arie Duifhuizen.

meer in het nieuwe rijk. Als gevolg van deze nieuwe afspraak vertrok op 15 juli de eerste trein van Westerbork naar eindstation Auschwitz.

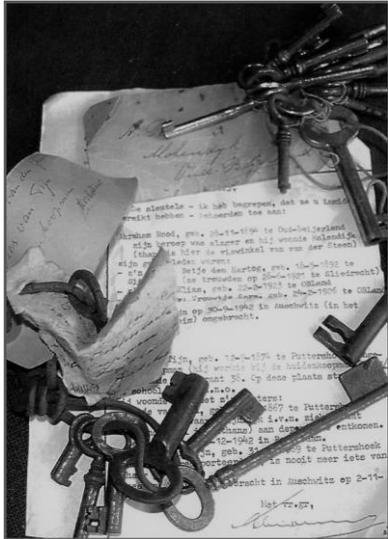
Kort daarna - op 14 augustus 1942 - stopte de tram op de dijk in Oud-Beijerland. Recht voor het huis van slager Bram Rood. Misschien wel de bekendste Joodse inwoner van het dorp. Onverwacht kwam het niet. Onwetend waren ze wel. In ieder geval

veel van de mensen die toegestroomd waren om te kijken. Misschien menig Joodse inwoner ook. De kleinsten zeker.

Toch waren er voorbereidingen getroffen. Zo gaf Bram Rood zijn huissleutels af aan Arie Schipper, de gemeentesecretaris. Hij was er van overtuigd dat hij terug zou keren. Spullen werden elders ondergebracht. En verdeeld. De een kreeg een linker schoen, een ander de rechter. Zo zouden ze bij terugkomst van de eigenaar niet versleten zijn.

Ook geld werd ondergebracht. Dat deed de bankier onder hen, Koopman. Hij woonde West Voorstraat 11. Een paar huizen verder woonde slager Vervelde. Daar kocht zijn vrouw rosbief en runderlapjes. Een klein-

78

De huissleutels van de families Rood en van Tijn.

met haar dochter Hans iets aardigs en hoopvol in het poeziealbum van Cokkie geschreven. Dat was zomer 1941.

In het schrift van Adri is op 15 augustus het volgende te lezen:

Het huis van slager Vervelde aan de West-Voorstraat 16. Hij had een envelop met geld bij zich en vroeg zijn buurman of hij die voor de rest van de oorlog wilde bewaren. Zo nu en dan zou er iemand langskomen om er een bedrag uit op te nemen.

De Joden moeten Zuid Holland verlaten. Gisteren is het gezin A. Rood (4 pers.) met dochtertje van D. Boers, naar Rotterdam vertrokken voor transport naar Duitsland. Grote mensenmenigte was bij het vertrek

Mijn opa had geknikt en de envelop woordeloos aangepakt. 'Ze hadden moeten emigreren toen het nog kon', heb ik een van mijn ooms horen zeggen. 'Geld zat'.

Het gezin Koopman behoorde bij de eerste die weggevoerd werden op 14 augustus 1942. Het statige huis aan de West Voorstraat 11 werd gevorderd, het werd het kantoor van de Ortskommandant.

Naast Koopman woonde de jonge Cokkie met haar twee ooms en tante. Cokkie van die duif in de eerste oorlogsdagen. Zij ging elke vrijdag als het donker werd met een oom de lampen aansteken bij hun burens. De sabbat begon en dan mocht er geen werk verricht worden. Zelfs geen lamp aangestoken. Toen Cokkie 10 jaar werd had mevrouw Koopman samen

79

om 7.10 u. 's avonds aanwezig en wuifde de familie hartelijk en onder den indruk toe.

Het dochtertje van D. Boers was de 17-jarige dochter, Henriëtte (Jet). Zij reisde in dezelfde tram als slager Rood op 14 augustus. Ze werd uitgeleide gedaan door haar vader en zijn tweede echtgenote. Zij zou de dood vinden in Auschwitz.

David Boers, zijn vrouw en zoon verlieten het dorp kort daarop van de ene op de ander dag. De bestemming was echter niet Rotterdam. Ze lieten hun huis achter zoals het bewoond was. Hierdoor trok het geen aandacht.

*vl.n.r. David Boers en zijn tweede echtgenote Bertha Boers- Haagens,
een zgn. Jodenjager en Jet Boers. Foto Arie Duifhuizen.*

Zij reisden naar Apeldoorn en doken daar onder. David, zijn vrouw en hun zoon overleefden de oorlog. Waarom hun dochter Jet al eerder en alleen was vertrokken, is niet bekend.

De broer van David, Pineas Boers, overwoog een andere mogelijkheid. Die was om in ieder geval op papier tot een christelijke kerk te behoren. In Rotterdam was een predikant van de Nederlandse Protestanten Bond actief

die Joden een doopbewijs verschafte. Dat moest dan wel gedateerd zijn vóór 1 januari 1941. De liefde voor het Joodse volk bleek bij sommige predikanten sterker dan strikte gehoorzaamheid aan een van de tien geboden. Zij gaven doopbewijzen af, zonder dat er ooit een doop had plaatsgevonden of zij antidateerden doopregistraties. Bij Pineas is deze ontsnappingsroute overwogen, maar niet uitgevoerd. *De heer Boers*, zo vermelden de notulen van de kerkenraad, *verklaarde tegenover de voorzitter* (van de kerkenraad van de Nederlandse Hervormde kerk in Oud-Beijerland) *zich het een eer te achten, Jood te zijn en het op prijs te stellen Jood te blijven*. Ook hij koos ervoor om onder te duiken. Op 24 oktober 1942 vertrokken hij, zijn vrouw en een inwonend neefje eveneens naar Apeldoorn. Daar werden ze echter verraden en nog geen jaar na hun vertrek uit Oud-Beijerland in Sobibor vermoord. Zij hadden het derde en laatste vertrek van de tram uit hun woonplaats niet afgewacht.

Het eerste vertrek op 14 augustus ging niet ongemerkt voorbij. Het was ook aangekondigd. En Joden wisten precies wat ze wel en wat ze niet mee mochten nemen. Toen het zover was hielden de Duitsers zich afzijdig. Er was, naar verluidt, slechts één politieagent aanwezig. Dit alles om ophef te voorkomen. Naar eigen zeggen was het een vriend van een van de jonge jongens die op de tram stapte, die zelfs foto's maakte. De jonge jongen was Elias Rood, zoon van de slager en 18 jaar oud. Zijn vriend die foto's maakte was Arie Duifhuizen, 20 jaar oud. Deze was eveneens bevriend met de Joodse fotograaf Strauss, die op de Oostdijk woonde en hem van filmpjes voorzag.

Ik was bevriend met Elias Rood. Zijn vader deed er in zijn winkel ook niet geheimzinnig over. Vertelde dat hij tewerk zou worden gesteld in Duitsland en ach ja, dan weet je hoe dat gaat op zo'n dorp. Mensen wisten toen ook nog niet echt wat er met de Joden stond te gebeuren. Dat drong pas veel later door. Zelf had Rood overigens ook totaal geen argwaan over het feit dat hem wellicht iets heel anders te wachten stond. Op de foto die ik maakte waar hij in de deuropening van de tram staat, roept hij: 'Tot gauw'. Hij kon toen niet weten, hetgeen wij nu weten, dat hij en zijn familie op 30 september van datzelfde jaar zijn vergast in Auschwitz. Samen met Cees Leeuwenhoek ben ik meegereisd naar Rotterdam, naar Loods 24. Daar hebben we afscheid genomen. Van daaruit werden ze verder vervoerd via Amsterdam. (...) Eigenlijk ging dat wegvoeren geruisloos. Gaf je er geen gehoor aan, dan stonden daar sancties op. Van tevoren hadden ze een schrijven gekregen, een 'oproeping' zoals dat toen heette. Daarin stond dat ziekte geen verontschuldiging voor de oproeping was en er werd aangegeven wat men aan bagage mocht meenemen. Bij de oproep was een reisvergunning en een vervoersbiljet bijgesloten. Voor deze gelegenheid mochten de Joden bij uitzondering weer eens gebruik maken van het openbaar vervoer. De tram moest wel gewoon betaald worden, het daaropvolgende treinvervoer was gratis. De Nederlandse Spoorwegen brachten de gemaakte kosten in rekening bij de 'Höheren SS- und Polizeiführer'.

Arie Duijhuizen, Cees Leeuwenhoek

en Elias Rood in betere tijden.

Over het vertrek van het echtpaar Van den Berg op 17 oktober schrijft Adri niet. Zij reisden naar Amsterdam en gingen wonen in 'oudeliedenhof'. Vandaaruit werden ze alsnog weggevoerd naar Westerbork. Hun dochter Bets dook onder (in Dordrecht) en overleefde de oorlog.

En op 29 oktober - het derde en laatste vertrek - lezen we bij Adri: *Hedenmorgen zijn alle Joodsche ingezetenen van hier plotseling weggevoerd door NSB-ers. Zij vertrokken onder groote deelneming der geheele bevolking.*

De indruk die achterblijft heeft veel weg van: ze stonden erbij en keken er naar, niet wetend of niet beseffend waar ze naar keken. Of waarvan ze getuige waren. Ook niet als ze wellicht min of meer toevallig iets meer deden en betrokken raakten. Zoals de opa die in de slagerij een envelop in zijn handen kreeg gedrukt. De opa is slager Vervelde, de kleinzoon die het verhaal hieronder vertelt, is Frank Westerman.

De prijs die mijn opa voor deze handeling zou betalen bedroeg vijf maanden dwangarbeid in Konzentrationslager Herzogenbusch, beter bekend als Kamp Vught. (...) Op 5 juli 1943, een maandag, stond een stel NSB-ers van het dorp mijn opa op te wachten in de slagerij. Hij was vleeswaren aan het bezorgen en zette bij thuiskomst zijn transportfiets tegen de muur. De NSB-ers toonden een arrestatiebevel met hakenkruisstempels en handtekeningen erop en zeiden dat mijn opa geld beheerd van ondergedoken Joden. Zonder iets te zeggen had hij de envelop achter het wandkleed in de eetkamer vandaan gehaald. Mijn opa had zijn kiel verwisseld voor een jas en was meegegaan. Thuis in Oud-Beijerland leefden mijn oma, mijn ooms en mijn moeder in de kwellende onzekerheid of ze hem ooit nog zouden weerzien. Twee seizoenen later echter, op 10 december 1943, kwam hij gekleed in wijdvallende vodden over de Molendijk het dorp inlopen. 'Dat lijkt Gerrit wel', riep zijn schoonzus, die hem door het raam van haar bovenwoning over straat zag gaan. Ze kon niet geloven dat hij het was. Mijn grootvader had ingevallen wangen en oogkassen. Al zat er geen gram vet meer op zijn botten, die middag mocht mijn moeder, 9 jaar, op zijn knie zitten.

Groote menschenmenigte en groote deelneming der geheele bevolking: dat oogt anders dan geruisloos. Misschien was het zo, dat mensen in groten getale als toeschouwer, verbaasd en verdwaasd, getuige waren van een schouwspel waarvan weinigen toen de reikwijdte beseften. *Geruisloos* is het woord dat Arie Duifhuizen gebruikte bij het vertrek van de Joodse inwoners uit Oud-Beijerland. Hetzelfde woord kan gebruikt worden bij hetgeen hen verder trof. Toen slager Vervelde eind 1943 thuis terugkeerde uit zijn gevangenschap waren op drie na alle uit Oud-Beijerland op transport gestelde Joodse inwoners reeds vermoord. De drie overleefden de oorlog ook niet.

Dat niet weten, verbaasd en verdwaasd ondergaan, gold waarschijnlijk zelfs ook leden van de Joodsche Raad, de organisatie van vooraanstaande Joden uit Amsterdam, die begin 1941 in het leven was geroepen om de communicatie te verzorgen tussen de Duitse bezetter en de Joden. *Het Joodsche Weekblad*, gericht op Joden, beschreef de maatregelen die de bezetter trof en gaf advies hoe te handelen. En dat was: meewerken. En dat deden ze. De Joodsche Raad, in de hoop nog iets te kunnen bijsturen en bereiken voor hun volksgenoten, de Joden uit Oud-Beijerland, in de hoop op terugkeer.

Van de 39 Joden die aan het begin van de oorlog in het dorp woonden, werden er 31 vermoord in concentratiekampen, 1 wist daarin te overleven en 7 overleefden door tijdig onder te duiken. De ene overlevende uit de kampen was Ernst Ullman, een van de vluchtelingen die al ruim vóór de oorlog uit Duitsland naar Nederland gevlucht waren. In 1936 was hij in Oud-Beijerland terechtgekomen, trouwde met Edith Fleischmann, kreeg een dochter Ellen Wilhelmina. Na de inval van de Duitsers vlucht het gezin met behulp van schipper Gerrit Weeda naar Antwerpen. Daar slaat de twijfel toe. En ze besluiten van boord te gaan en terug te keren. Dat doen ze per fiets.

Ze zijn nog eerder terug dan de schipper met zijn boot. Terug in Oud-Beijerland ruimen ze hun huis op en vertrekken in 1941 naar Utrecht.

Vi.n.r. Edith, Ellen en Ernst Ullman kort voor hun vertrek naar Utrecht.

Daar blijken ze niet veilig. Ze worden in 1943 opgepakt en naar Westerbork getransporteerd. Daar bevalt Edith Ullman-Fleischmann op 31 maart 1943 van een zoon, Rolf Dirk. Het jaar daarop wordt het hele gezin naar Auschwitz gebracht. De twee kinderen worden op 8 oktober van dat jaar vermoord, hun moeder Edith de dag daarna. Zij werd 29 jaar oud. Vader Ernst is onkundig van de dood van zijn vrouw en kinderen. Geruisloos zijn ze voor hem uit zijn leven verdwenen. Ernst overleeft het kamp. Na de bevrijding gaat hij naar hen op zoek. Tevergeefs. Ernst laat Europa, het werelddeel waar hij van hot naar haar vluchtte en nergens veilig was, achter zich en vertrekt in 1946 naar Canada.

Gliwice 9-5-1945

Beste Weeda,

vandaag de dag van de
brede denk ik aan jou en aan
alle de goede kennissen in
het Beyerland.

Voar my begint nu de
grote zorg d. w. z. ik ga spoedig

naar Theresienstadt, om mijn
vrouw op te zoeken en de kin-
deren. Of ik ze zal ontmoeten?

Ik hoop van wel! In elke
geval kom ik ^{naar} daar rechtstreeks
naar jullie toe.

De hartelyk groeten
en een spoedig schielijk meerkien
jullie kunt allen

gisten in grote houten vaten. Toen de wijn goed was, was er een
behoorlijke afname, want iedereen wilde in die dagen wel wijn. Omdat
het voor een bruiloft bedoeld was, kregen wij twee dozen, ik meen van
zes flessen per doos. Maar omdat we nog geen huis hadden en de eerste
tijd bij mijn moeder zouden gaan wonen, werden de flessen bewaard in
haar kelder op de grond. Ze werden boven op de aardappelen gelegd. De
twee dozen drukten tegen de onderlagen van de bedden in de bedstede

Geruisloos, zo werd het vertrek van de eerste van de drie etappes beschreven van de kleine Joodse
gemeenschap. Ook nu ging het gewone leven door. Ook bij Annie, die al een tijd plannen had en voor de
oorlog al meubeltjes had gekocht en opgeslagen op de zolder van een aanstaande schoonzus. Ze werkte niet
alleen bij Jan Baars, de handelaar in kaas en vetten, maar ook bij Dulfer, de banketbakker op de Oostdijk. En
bij dominee Rijnsburger. Ze werkte wat af. Op 29 oktober 1942 was haar grote dag. Dezelfde dag dat het derde
groepje Joodse inwoners op de tram stapte. Die waren 's morgens al vertrokken en ook nu met veel
bekijks. Van het afscheid van de eerste groep was Annie nog ooggetuige geweest. Nu liet ze verstek gaan op
de dijk. Het waren nu andere zaken die haar bezighielden. Haar bruidsjurk had ze zelf gemaakt. *Donkerblauw,
met rood, oud roze en kant. Prachtig*, vond Nel, de jongste dochter van Jan Baars het. Voor het eerst van haar
leven was Annie naar de kapper gegaan. Teun trok het pak van zijn zwager Huib aan, die een half jaar eerder
in het huwelijk was gestapt. De voornaamste zorg van Annie was: *Hoe moest je die dag vullen als bruiloft?
Alles was op de bon*. Jan Baars zorgde voor kaas en mevrouw Dulfer voor snoep. Annie had bonnen gespaard
en mevrouw Dulfer zou zorgen voor een kistje bruidsuikers.

Toen die dag was aangebroken - het moest allemaal in de huiskamer van het kleine huisje op de Boterhof -
werd er wit damast op tafel gelegd. En de tafel werd versierd met schaaltes bruidsuikers. Dus dat was de trots
van het sparen van bonnen en de zorg vooraf. 's Middags was het zover: wij naar het gemeentehuis. Vlakbij.
Tussentijds zou een tante op mijn broertjes en zusjes passen, die thuis bleven. En oh, schrik: toen we
terugkwamen van het gemeentehuis waren de schaaltes leeg. Dus voor de ouderen was

Briefje van Ernst Ullman aan Gerrit Weeda. er niks. Ik was boos op mijn tante. Maar voor de kleintjes was het leuk.

Ze waren erg voldaan. We hadden ook gezorgd voor drank. Dat bestond
alleen maar uit vruchtenwijn. Piet Baars, van de Havendam, liet de
vruchten

86

87

daarboven. Na verloop van tijd werd het allemaal te warm en ging het
weer gisten. De flessen sprongen open en de wijn spoot tegen de
onderlagen van de bedden aan. Van de inhoud ging per fles de helft
verloren. Een broer - handelsreiziger bij Jan Baars - wist raad. Hij goot
twee flessen bij elkaar, verzegelde de flessen en verkocht deze onderweg.
Tot groot vermaak van ons allen. En zo hadden we toch nog een paar
flessen voor het feest.

Overigens trouwde die middag nog een ander stel. Zij konden zich een koetsje veroorloven en trouwden over in de Nederlandse Hervormde kerk. Dat wil zeggen dat ze na

De bruiloftstoet van Annie en Teun in de Oost-Voorstraat. Een vredig gezicht op de dag van het derde transport van Joodse medeburgers. foto privé archief fam. Van Driel.

het gemeentehuis de naast gelegen kerk binnenstapten en

daar de zegen van de dominee, de kerk en - namens hen - van God zelf kregen over het eerder ten overstaan van de burgerlijke gemeente gesloten huwelijk. Annie en Teun, die ook elke zondag in de kerk zaten, vonden overtrouwen niet iets voor (arme) mensen zoals zij. De vader van Teun had zelfs geen hoed op, maar een pet. *Jan met de pet*, dat zei genoeg. Intussen konden zij wel gebruikmaken van het koetsje dat buiten stond te wachten terwijl de meer vermogenden in de kerk zaten. Zij konden voor een prikkie naar fotograaf Agathe Rijdsijk onderaan de Zinkweg rijden om een officiële trouwfoto te laten maken.

Hoewel elders in de wereld strijd op verschillende fronten in alle hevigheid losgebarsten was, maakte ons dorp in die tijd een betrekkelijk rusti-

ge periode door. Althans af- *Fotograaf Agathe Rijdsijk* gaande op onze voornaamste *adverteert* in het Nieuwsblad voor de Hoeksche waard. bronnen.

Adri meldt, tussen alle oorlogsnieuws elders in de wereld, beperkingen binnen de distributievoorziening (appelen, zuidvruchten, melk, vlees). En de

vordering van kerkklokken. Zij kunnen omgesmolten worden tot wapentuig. Op 12 januari 1943:

Heden zijn uit de torens van de Nederlandse Hervormde en Katholieke kerk alhier, de klokken verwijderd en op transport gesteld naar het Oosten. Nederlandse Hervormde kerk (220 kg) Katholieke kerk (210 kg). Een week later: Hedenmorgen werd ook de 2e en laatste klok (540 kg) uit den toren der Nederlandse Hervormde kerk weggehaald.

Dat was wel erg jammer. De grote klok van de Hervormde kerk was in 1604 geschonken door Sabina van Egmont. Het schip waarmee de klok in 1943 vervoerd werd, is door onbekende oorzaak gezonken in het IJsselmeer. De klok werd opgevist en in 1946 weer op zijn oude plaats opgehangen.

Verder vermeldt hij de verplichte inlevering van oud papier i.v.m. de papiernood én de grote vraag naar aandelen op de beurzen. Dat ontgaat hem als bankemployé niet. Op 29 april *dat op een nader te bepalen datum*

89

*alle leden der Nederlandse weermacht, die 10 mei in dienst waren, onverwijd in krijgsgevangenschap worden weggevoerd als gevolg van sabotage en ophitsing. En een dag later: Velen legden in deze gemeente het werk hedenmiddag neer bij de bekendmaking van de verordening (over het krijgsgevangenschap). Dat is wel het vermelden waard, omdat de (ongeorganiseerde) stakingen die een reactie zijn op de maatregel, zich niet of nauwelijks in Zeeland en Zuid-Holland afspelen. De stakingen houden in, dat boeren geen melk meer afleveren en gaan de geschiedenis in als melkstakingen. Het onderwerp heeft wel zijn aandacht, want weer enkele dagen later noteert hij: *Standgerecht uitgebreid tot geheele land. (...)* Doodvonnissen in Nederland door Standgericht. In Gelderland 3; in Drente 1; In Overijssel 3; Noord Holland 4 en 6; Limburg 7. Totaal 24. Tengevolge van het niet leveren der melk door ophitsende elementen is het noodzakelijk de geldige boterbon 12 dagen te verlengen, zoodat men thans 24 dagen met een ½ p. moet doen. Waarschuwing in de pers om zich te voegen naar de gegeven voorschriften, zulks n.a.v. de ongeregelheden die in het geheele land gevolgd zijn op de verord. van generaal Christiansen. En op 8 mei tekent*

hij op: *de verordening tot verplichte aanmelding voor Arbeitsensatz van alle mannen van 18-35 jaar. En niet te vergeten op 13 mei: Radiotoestellen in Nederland verbeurd verklaard en moeten ingeleverd worden binnen 3 weken.* En het ontgaat hem niet dat in het voorjaar ook verschillende luchtaanvallen van de Britten plaatsvonden op Schiedam en Rotterdam: *aantal doden moet groot zijn.* En tenslotte benoemt hij maatregelen tegen Joden: alle overgebleven Joden in Nederland moeten ondergebracht worden in Vught.

Siderius besteedt slechts zes regels aan de periode eind 1942 en geheel 1943. Hij heeft oog voor de aanmelding van alle officieren, onderofficieren en manschappen als krijgsgevangene. Opnieuw krijgsgevangene. Dat is april 1943. Hij weet dat uiteindelijk slechts één marinier uit onze gemeente is vastgehouden. Over staking(en), die uitbreken na deze aankondiging van krijgsgevangenschap, rept Siderius niet. Wel meldt hij in één zin dat *alle anderen tussen de 18 en 35 zich kort daarop moesten melden.* Adri ziet dit ook. Op 8 mei noteert hij: *Verordening tot verplichte aanmelding arbeidsinzet van alle mannen van 18-35 jaar.* Daar hoort hij zelf ook toe. Hij weet aan tewerkstelling te ontkomen. Het bankwerk was nodig om de

90 economie draaiende te houden. Hij kon blijven, een collega ging. Een week later

noteert hij: *Radiotoestellen in Nederland verbeurd verklaard en moeten worden ingeleverd binnen 3 weken.*

En op 8 september schrijft hij met grote letters: *Italië capituleert. Hedenavond werd bekend gemaakt dat Italië zich onvoorwaardelijk aan geallieerden had overgegeven.*

Eind 1943 ziet Siderius *Bericht in de Maasmonder van 4 juni 1943.* een stroom van Duitsers komen, die uit zal groeien tot omstreeks 250.

Op het raadhuis in Oud-Beijerland vierden de burgemeester, secretaris en enkele ambtenaren op 31 augustus 1943 de verjaardag van koningin Wilhelmina. Iets dat niet meer toegestaan is. Zij laten zich dapper op de foto zetten.

Weinig nieuws dus over ons dorp over 1943 en de maanden daaromheen.

Max Blokzijl was NSB'er, en journalist die wekelijks de radiopraatjes voor de Nederlandse Omroep verzorgde.

Bericht in de Maasmonder van 29 oktober 1943 Max Blokzijl spreekt op 23 okt 1943 in de Oude Hoorn.

Bij zijn komst in Oud-Beijerland was hij 58 jaar. Hij was hoofd van de afdeling pers-

wezen van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten en werkte als zodanig mee aan de nazificering van de Nederlandse pers. Na de oorlog

91 kreeg hij de doodstraf.

Het had wat weg van stilte voor de storm. In de alledaagse werkelijkheid werd de toestand er voor de inwoners niet beter op. Steeds meer ging op de bon en steeds minder werd toegestaan. De broekriem werd aangehaald en de verboden werden scherper. Onderhuids broeide het.

En op het grote wereldtoneel waren de kansen al gekeerd.

Hoewel streng verboden vierden de mannen op het Raadhuis op 31 augustus 1943 de verjaardag van Koningin Wilhelmina. Ze gingen zelfs op de foto. Van links naar rechts: de ambtenaren A. van Steensel en D.E.H Diepenhorst, burgemeester J.C.

Diepenhorst, secretaris A. Schipper, ambtenaar P. Hoogenboom, gemeentebode A. Weeda en ambtenaar J.J. van Strien.

9 | Verzet

Politiemensennemenontslag, ofkrijgendat

Naarmate het gaandeweg duidelijker werd dat de goede bedoelingen van de kant van de bezetter meer schone schijn dan werkelijkheid waren, maskers werden afgezet en schellen van de ogen vielen, groeide de weerstand onder de bevolking. Deze werd mede gevoed door het keren van de krijgskansen. Een van de vormen van weerstand was het ontslag nemen uit werk dat de bezetter ten dienste stond. We noemen hierbij ter illustratie twee namen van mannen die in 1943 hun medewerking en hun baan opzegden en zich vervolgens tegen maatregelen van de overheid keerden.

De eerste is Johannes (Jo) Willem Jacob Kolf, geboren op 6 november 1915 in Westmaas. De ouders van Jo zijn meelevende leden van de Gereformeerde kerk in Westmaas. Jo groeit op in een sterk autoritaire en

gezagsgetrouwe omgeving, waarin gehoorzaamheid aan het gezag dat boven je gesteld is, hem met de papepel is ingegeven. Na zijn dienstplicht treedt hij toe tot het Korps Politietroepen. Bij de mobilisatie wordt hij gestationeerd bij Willemsdorp, teneinde de Moerdijkbruggen te verdedigen. Eind 1939 verlooft hij zich met een meisje uit Oud-Beijerland. Met zijn politiediploma op zak wordt hij na de capitulatie vervolgens agent van de gemeentepolitie in Utrecht. Daar vraagt en krijgt hij eind mei 1942 eervol ontslag. Hij keert terug naar zijn ouderlijk huis in de Hoeksche Waard en vanaf september 1942 is hij opzichter van het Bureau Voedselcommissaris voor Zuid-Holland. Dat laatste doet hij tot 6 mei 1943. Opzichters van deze dienst worden door de bevolking met argusogen bekeken en niet zelden gezien als handlangers van de bezetter. Aan de kort daarvoor aangekondigde maatregel om zich te melden als krijgsgevangene, geeft hij geen gehoor. Hij duikt onder. En duikt even later op in Friesland. Daar raakt hij betrokken bij het verzet en wordt bekend onder de schuilnaam Jodocus. Op 8 december 1944 neemt hij deel aan de bevrijding van 50 gevangenen uit de Leeuwarder strafgevangenis. Nog geen twee maanden later wordt hij door een Nederlander in Duitse dienst doodgeschoten. Ruim twee weken later krijgt zijn verloofde in Oud-Beijerland dit bericht. Jo werd slechts 29 jaar.

De tweede die in dit kader genoemd wordt is Theo le Grand, geboren op 10 juni 1916 in Rotterdam-Kralingen. Ook hij komt uit een gereformeerd nest. Op de verenigingen van de kerk worden niet alleen theologische, maar ook politieke onderwerpen besproken. Dat draagt bij aan zijn vorming, die verder - zoals bij veel jongens in die tijd - vooral praktisch gericht is. Theo volgt de opleiding tot machinebankwerker aan de ambachtsschool. Na zijn verplichte militaire dienst voegt hij zich in februari 1940 bij de marechaussee. In de meidagen van 1940 is hij gestationeerd in Loosduinen, niet ver van vliegveld Ockenburg. In oktober 1941 wordt hij wachtmeester bij de marechaussee bij de nieuwe brigade in Zuid-Beijerland. Deze was in het leven geroepen voor politiediensten op het platteland. In de herfst van 1942 raakt Theo in contact met een illegaal werker. Theo gaat geld ophalen voor hulp aan gezinnen van zeevarenden die zich buiten Nederland bevinden. Door dit werk raakt hij in verder contact mensen die zich bezig

houden met de verspreiding van illegale bladen in de Hoeksche Waard. En zo raakt hij meer en meer betrokken bij illegale activiteiten. Ondertussen is hij nog wel steeds in dienst van de marechaussee. En zo is hij op 4 april 1943 samen met een collega uit Oud-Beijerland, C.C. Kool, te vinden op het eiland Tiengemeten. Daar zou een vijandelijke vlieger geland zijn. Dat blijken er meer dan één. Wat is het geval? Bij een vlucht boven het Ruhrgebied wordt een van de Britse bommenwerpers geraakt door afweergeschut en niet veel later door een Duitse nachtjager neergeschoten. De vliegers springen er tijdig uit en het toestel verdwijnt zeer waarschijnlijk, samen met een van de vliegers, in het donkere en diepe water van het Haringvliet. De overige bemanningsleden landen op het eiland Tiengemeten. Drie van hen worden opgepikt door een van de boeren op het eiland. Deze neemt hen mee naar

94

huis. Zijn vrouw vertelt:

Mijn man was gewend zondagmorgen een rondje over het eiland te maken,. Op die manier was hij tegen de drie jongens aangelopen. Hij had ze mee naar huis genomen en we hebben ze bij ons laten eten. Dat hadden ze na al die spanning wel verdiend. Na het eten stapten de Duitsers binnen en moesten we ze overgeven. Ze waren wel zo vriendelijk om in de keuken te wachten tot ze hun bord hadden leeg gegeten.

Vermoedelijk doelt de vrouw van de boer op de twee politiemannen die ze mogelijk vanwege hun uniform Duitsers noemt. De drie - Canadese vliegers - worden naar Oud-Beijerland gebracht. Diezelfde dag krijgen Kool en Le Grand bericht dat er nog meer actie op Tiengemeten ondernomen dient te worden, omdat er nog meer vliegers zijn gesignaleerd. Le Grand ontkomt er niet aan zijn werk te doen. Dat is opnieuw vliegers arresteren en deze naar Oud-Beijerland brengen.

Niet iedereen zegde zijn baan op omdat het geweten ging knellen. Menig burgemeester, ambtenaar of politiemann bleef in dienst met als argument dat ze in die functie nog het nodige goede werk zouden kunnen doen. Zodra zij hun baan opzegden zou er immers een meer Duitsgezinde functionaris hun werk overnemen. Dan waren de inwoners slechter af. We zien dat het proces

van interne afweging bij mensen verschillend verliep in de tijd. Tot hoelang kan ik dit werk nog in overeenstemming brengen met mijn geweten? De een wist voor zichzelf sneller het antwoord dan de ander. Een van de mannen die ervoor koos in dienst te blijven was Kool. Dat werd hem niet in dank afgenomen en kostte hem na de oorlog zijn baan. Le Grand zegde in 1944 zelf zijn baan op en werd leider van de verzetsgroep Zinkweg in Oud-Beijerland. In 1943 trokken ze voor het oog - zichtbaar - samen op. In hun hoofden waren hun wegen echter al langer aan het scheiden. Daar werden andere afwegingen gemaakt. Die leidden tot andere keuzes. Met verstrekkende gevolgen.

Wie was deze Kool? Christiaan Cornelis Kool is op 23 april 1895 geboren in Everdingen. Hij trouwt in 1920 en wordt rond die tijd veldwachter in Oud-

95

Beijerland. Kennelijk doet hij dat werk goed, want als in 1931 het gerucht gaat dat hij gesolliciteerd heeft naar een andere plaats, neemt de gemeenteraad binnen een dag het voorstel over om het salaris van de inmiddels chef-veldwachter op het maximum te brengen, teneinde hem voor het dorp te behouden. Het voorstel wordt gedaan door een landbouwer, die tevens lid van de gemeenteraad voor de Anti Revolutionaire Partij is. Zijn motivatie: *zijn dienst op Oud-Beijerland wordt zeer gewaardeerd en het meerendeel van de burgerij zou hem met leedwezen zien vertrekken. Door het salaris te maximaliseren zal de burgerij bij zijn blijven gebaat zijn.* Die waardering slaat in de oorlog om. Naar verluidt geeft hij er blijk van sympathie te hebben voor de NSB, brengt de Hitlergroet en toont zich ijverig in het opmaken van rapporten. Hem wordt een kruiperige houding verweten ten opzichte van de bezetter. Kool staat aan de verkeerde kant, dat is het beeld dat ontstaan is. Zijn verweer verandert daar weinig aan.

Drie collega's van hen, de agenten Cornelis Blokland, Cornelis Kers en Cornelis Dirk Kemp, behouden hun baan. Zijn baas in oorlogstijd Garrit van der Tholen, was een verklaard NSB-er en verliest zijn baan na de oor-

Bij het afscheid van burgemeester De Vries Broekman, mei 1938 de burgemeester op de foto met het politiekorps. Achter hem v.l.n.r.: C. Kers, C. Blokland, C.C. Kool en C.D. Kemp.

log. Van der Tholen was 16 jaar jonger dan Kool en begin 30 toen hij in Oud-Beijerland kwam.

Verzetsgroepen

In Oud-Beijerland ontstond van (twee) verschillende kanten verzet. De bronnen waren verschillend. Gemeenschappelijk was - naast afkeer van het nationaal-socialisme - hun bijzondere positie tot de rest van het dorp. In de woorden van een van hen: *De verzetsbeweging op het dorp was heel klein. Ze bestond uit de Zinkweggroep en de S.D.A.P.-groep. De protestants-christelijke groep van de Zinkweg. Dat waren allen 'eikenhouten' mensen van de Zinkweg. Die behoorden eigenlijk niet tot Beijerland. Die woonden achteraan de Zinkweg en hadden daar hun eigen gemeenschap. (...) De socialisten leefden afgescheiden van de anderen. (...) We stonden in de gemeenschap, en eigenlijk ook erbuiten. (...) Het christendom is beneden de maat gebleven in Oud-Beijerland. Behalve de protestants-christelijke groep van de Zinkweg.* De woorden zijn van Dirk Grootenboer, lid van de S.D.A.P.-groep.

Bij Le Grand zagen we, dat op kerkelijke jeugdverenigingen in Rotterdam ook politieke onderwerpen werden besproken. Dat gebeurde ook in Oud-Beijerland. Daar kwamen jongeren uit de drie grote protestantse kerkgemeenschappen samen in de contactcommissie Gereformeerde Jeugdverenigingen. Ook daar kwamen naast zaken uit de wereld van kerk en geloof ook meer politieke onderwerpen aan de orde. Een van de leidende personen voor de jeugd was Herman A. Korteweg, in 1913 in Rotterdam geboren en kort voor de oorlog onderwijzer geworden aan de Christelijke lagere school aan de Zinkweg. Daarna als dienstplichtige gemobiliseerd, waarna hij een vaste baan kon krijgen in Hendrik-Ido-Ambacht om in het voorjaar van 1944 terug te keren op zijn oude school aan de Zinkweg, maar nu als hoofd der school. Hij verdiepte zich grondig in het opgekomen nationaal-socialisme en kwam met schrijvers van door hem gelezen boeken tot de conclusie dat het nationaal-socialisme hartgrondig afgewezen diende te worden. Het was voor hem duidelijk, *dat heel het systeem van het nationaal-socialisme een onmenselijk systeem was. Het systeem was de vijand van het christelijk geloof. Daartegen zeiden we nee, nee, en nog eens nee. We doorzagen de consequenties al pratend en discussiërend.* Hij zag ook parallellen met de begintijd van de Republiek, toen vanuit gewesten in onze streken verzet ontstond tegen de Spaanse overheersing. Verzet was geoorloofd. Verzet was geboden. Een van de jongeren in die tijd, 17 jaar in 1940, omschrijft hem als *een zeer principiële vent. Hij praatte de jongens op de jongelingsvereniging (JV) bij. Hij heeft in de verzetsgroep gezeten. De jongelingsvereniging heeft veel impact gehad op de jongens: van de 100 leden zijn er maar twee in Duitsland gaan werken.* Er werd gesproken en gediscussieerd over passages in de bijbel, bijvoorbeeld de beroemde tekst uit de brief aan de Romeinen, hoofdstuk 13, waarin staat dat de overheid die over ons is gesteld, gehoorzaamd dient te worden. De uitleg werd: *déze overheid is niet over ons gesteld, ónze overheid zit in Engeland. In sommige kringen zag men de bezetter als wettige overheid. Wij kwamen op de vereniging echter tot een andere conclusie. De Duitsers waren volgens ons dieven die ons land waren binnengevallen,* zo merkte Korteweg later op. En vervolgens rees de vraag of je wel mag liegen. Immers, elke zondag klonk het gebod van de kansels: *Gij zult geen vals getuigenis spreken tegen uw naaste.*

Die vraag werd door ds. J.J. Buskes, die in het begin van de oorlog wel eens voor een spreekbeurt voor jongeren naar de Hoeksche Waard kwam, als volgt beantwoord: *Als je in de strijd tegen het nationaal-socialisme moet liegen, zul je daarmee vaak de waarheid dienen.* Met dat soort antwoorden op - voor serieuze jongeren - prangende vragen werd leiding gegeven. En verzet geboren.

Het waren vooral jongeren die het handen en voeten gingen geven. Bijvoorbeeld door verboden bladen te verspreiden. Nagenoeg vanaf het begin van het illegale dagblad *Trouw* - begin 1943 - werd dit en andere bladen door leden van de groep verspreid in het westelijk deel van de Hoeksche Waard. Dat werd het begin van het verzetswerk van deze groep genoemd. En er werd gezorgd voor persoonsbewijzen, waarmee je uit de 98 voeten kon. Daarnaast werd hulp geboden aan onderduikers. Jong zijn ze - voor in de twintig jaar oud als de oorlog begint - en ongebonden. De ontwikkeling in het verzetswerk omschreven ze zelf zo:

Wij hebben ons verdiept in de nationaal-socialistische publicaties. Lang hebben wij den SS-man in de ogen gezien. Scherpe tegenstelling van den rustigen, bangen burger. Toen kenden wij onze vijand! En we zijn ten strijde getrokken. Wij hebben getracht mensen wakker te schudden. Te wijzen op de demonische achtergrond der Duitse maatregelen. Vanzelf werden wij toen betrokken bij de illegale pers. Arbeidsdienst en arbeidsinzet noopten ons tot daadwerkelijke hulp aan getroffen jongeren. Het onderduikwerk groeide. De voedselvoorziening van deze duizenden maakten gewapende overvallen noodzakelijk. De verzetsactie is zo gegroeid tot een machtige organisatie, die de strijd op leven en dood voert met de verdrukker. (De Koerier, 18-11-1944)

Zij woonden niet ver van elkaar in het buurtschap Zinkweg. Het centrum was de boerderij van de familie Traas. De familie was lid van de Gereformeerde kerk en van de Anti-Revolutionaire Partij. Vader, moeder, vier zoons en tien dochters. In de zomer van 1943 bestond de groep uit Israël en Marien Traas, Piet Lips, Flip Leenman, Arie Vermaas - verloofd met Wil Traas - , Ko van

Strien, Mees Weeda, waarna later ook twee onderduikers bij Traas - Paul Visser en Lein Rottier - zich aansloten. Daarnaast boden anderen ook hun hulp en diensten aan, zoals de vader van Arie Vermaas. Mannen, achter wie en naast wie vrouwen stonden. Vrouwen die actief waren, verzetswerk deden of noodzakelijke, ondersteunende werkzaamheden verrichtten. Mevrouw Traas bijvoorbeeld, de moeder van het verzet en van verzetsstrijders. Korteweg en de Hervormde predikant van Nieuw-Beijerland, ds. C.M. Langeveld, fungeerden als geestelijk leiders. Israël Traas, bijna 9 jaar ouder dan zijn broer Marien, gold als leider van de groep.

Marien Traas, werd op zijn 17e jaar in de zomer van 1943 al opgepakt en als politieke gevangene enkele maanden opgesloten in kamp Vught. Hij maakte daar zoveel ellende mee dat hij zijn geloof verloor. Maar dat vertelde hij niet 99 aan zijn ouders toen hij terugkeerde. In zijn *Memoir* besteedde hij uitgebreid aandacht aan deze episode in 10 van de nog geen 100 pagina's.

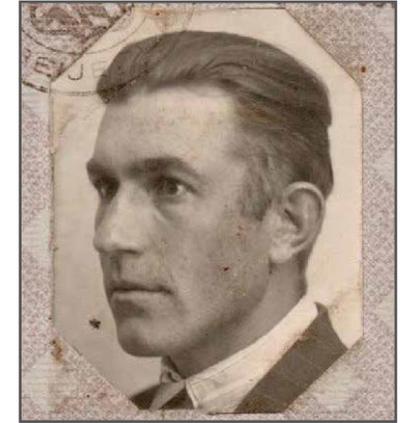
Vanuit heel andere bron rees ook verzet. Dat was niet bepaald christelijk van aard. Hier borrelde het verzet op uit meer politieke bron. Het socialisme bleek hier inspiratie te verschaffen. De Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) zat aan het begin van de oorlog met twee zetels in de gemeenteraad. Socialisten vormden in het dorp een minderheid en leidden hun leven in hun eigen verbanden, min of meer los van de anderen. Zoals de anderen - protestants-christelijken, rooms-katholieken en liberalen - dat ook deden. Verzuild, zeiden ze toen. In eigen bubbels, heet het nu. Het was een kleine groep van vier volwassen mannen, die gesteund door hun vrouwen, de koppen bij elkaar staken. Dat was betrekkelijk eenvoudig. Twee van hen waren broers: Dirk en Nelis Grootenboer. Dirk was van 1911 en Nelis van 1913. Beiden aan het begin van de oorlog getrouwd. Na zijn huwelijk gaan Dirk en zijn vrouw korte tijd inwonen bij Gerrit Wielaard (1907) en diens vrouw aan de Zinkweg. Daarna verhuizen ze naar de Tuinstraat (Piet Heinstraat) en komen vlakbij Theo Koster (1910) en diens echtgenote te wonen. Nelis woont in de Polderstraat (Admiraal de Ruyterstraat). De vier mannen wonen dus dichtbij elkaar en vinden elkaar in hun afkeer van het nationaal-socialisme. De verschillen in beroep blijken ondergeschikt. Theo is

leraar aan de ambachtsschool en Gerrit is na zijn opleiding aan de HBS boekhouder geworden. Dirk is metselaar en Nelis gasfitter. Beide broers hebben deze beroepen na de lagere school al doende geleerd. Ze kunnen het goed met elkaar vinden, ook als stellen. Ze waarderen en respecteren elkaar. En blijven elkaar netjes 'meneer' en 'mevrouw' noemen, ook als de contacten vriendschappelijk van aard worden. Tot na de oorlog toe blijft die gewoonte bestaan.

Ze zijn alle vier getrouwd, Theo en Gerrit hebben zelfs al kinderen en Dirk wordt in 1941 voor de eerste keer vader. De gemiddelde leeftijd van deze groep is relatief hoog: rond of begin 30 jaar als de oorlog begint. Door hun huwelijk en hun kinderen staat er bij hen best wat op het spel en hebben zij veel te verliezen. Ook bij hen begint het verzet met hulp aan onderduikers: onderdak, werk en bonkaarten.

De twee groepen opereren aanvankelijk los van elkaar. Gelet op hun ontstaansgeschiedenis is dat ook niet verwonderlijk. Wat ze delen is hun grondige afkeer van het nationaal-socialisme. Wat ze ook herkennen in elkaar is een zekere afstand tot wat genoemd is het burgerdom van Oud-Beijerland: de meerderheid van de inwoners op het dorp die tamelijk gedwee in het gareel van de bezetter loopt. Zowel de socialisten als de mensen van de Zinkweg voelen zich daar buiten staan. De Zinkweg is sowieso iets van buiten het dorp. En socialisten passen ook niet erg in de religieus orthodoxe, conservatieve cultuur die het dorp kenmerkt. Als ze merken dat ze niet alleen los van elkaar, maar ook nog eens een keer langs elkaar heen werken, ontstaat het idee om samenwerking te zoeken. Hoe verschillend ook, ze zoeken de coöperatie. De tijd vraagt er ook om. Het wordt spannender.

Bundeling van krachten is gewenst. En vindt plaats. *Eerst werkten we totaal onafhankelijk van elkaar, maar op het laatste werkte de illegaliteit in Beijerland samen. De twee organisaties werkten op een gegeven moment langs elkaar heen. Voor de verzorging van onze onderduikers hadden we ieder een eigen apparaat van bonkaarten. Die bonkaarten werden met levensgevaar gestolen bij overvallen. Er waren onderduikers in Beijerland, dat Dirk Grootenboer is toen*

gebleken, die hadden én een Foto familie Grootenboer. kaart van die organisatie en één van ons. We hebben ook samen de illegale krant, De Koerier, bemand. Dan hadden wij de helft van de redactie en zij de andere helft. We namen het oorlogsnieuws over van de Engelse zender en schreven verzetsstukjes enzo. De Koerier verscheen twee keer per week. Aldus Dirk Grootenboer.

Overigens heeft het verzet niet altijd op steun of sympathie vanuit de bevolking te rekenen. Zeker niet als het verzet de grenzen van - wat wel genoemd is - het administratieve verzet te buiten gaat. Als bijvoorbeeld Nelis een elektriciteitskabel saboteert die aangelegd is tussen het zoeklicht op de Spuidijk en het afweergeschut in de Beijerlandse polder, stellen de Duitsers als straf de avondklok scherper in. *Het gevolg was dat de bevolking weer straf kreeg. Dan moest de bevolking weer om zes of zeven uur binnen wezen. De bevolking had de pest in. Die wilde met rust gelaten worden. Je zat aan hun vrijheid. Er waren wezenlijke tegenstellingen tussen de bevolking en de illegaliteit. Je moest daarom voorzichtig wezen in je werk, want de bevolking vond het helemaal niet leuk,* noteert Dirk Grootenboer vele jaren later.

10 | Het postkantoor overvallen:

w e e r e e n s t a p g e z e t

Op 21/01/1944 meldt Adri: *Gisteravond (Donderdag) om 10 uur overval op postkantoor alhier. Beambte, telefoniste en nachtwacht prop in de mond en revolver in bedwang gehouden. De buit bestond uit 8 pakketten bonkaarten en ± 75.000 gulden. Daders ontkomen.*

Wat begon als administratief verzet, ontwikkelde zich tot gewapend verzet. Vanuit de landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers (LO) werden knokploegen geboren. En ook die kenden een landelijke organisatie. Het tekort aan persoonsbewijzen en distributiekaarten voor onderduikers werd te groot om te volstaan met eigen aanmaak of vervalsing van bestaande papieren. Overvallen en inbraken bleken nodig om aan de vraag te voldoen. En daarbij waren wapens nodig. En zo werd de verzetsgroep knokploeg (KP). Ook dat ging betrekkelijk geruisloos. Geleidelijk. Begin september 1944 was hij er: een zelfstandige knokploeg in de Hoeksche Waard. De leiding hiervan kwam in handen van Theo le Grand. Nog niet zo lang geleden marechaussee en betrokken bij de arrestatie van piloten op Tiengemeten. Hij was inmiddels ondergedoken en verbleef op de boerderij naast die van de familie Traas. De knokploeg bestond uit 12 personen: het zijn dezelfde mensen als die in de verzetsgroep Zinkweg actief waren, behalve Ko van Strien en Israël Traas. De eerste deed nuttig verzetswerk op het gemeentehuis, de tweede was door ziekte niet in staat tot zwaar lichamelijke arbeid. Nieuwe namen in de knokploeg zijn naast Le Grand: Piet en Leen Hage, Cees van Rees en Bas Stok.

Een taak die er gaandeweg bij kwam, was meewerken aan de totstandkoming van de Binnenlandse Strijdkrachten in de Hoeksche Waard. Maar dan is de bevrijding echt in zicht. Zo ver is het begin 1944 als het postkantoor in Oud-Beijerland overvallen wordt, nog niet. Wat gebeurde er rond die overval?

De Knokploeg Zinkweg. v.l.n.r. Israël Traas, Piet Hage(voor), Lein Rottier (achter), Marien Traas, Theo la Grand (midden vooraan), Arie Vermaas, Piet Lips (achter), Cees van Rees, Mees Weeda (voor), Paul Visser (achter), Flip Leenman (voor, geheel rechts), Bas Stok (achter).

Het besluit tot deze overval was enkele maanden eerder elders in Nederland genomen. En wel door een van de eerste en een van de bekendst geworden KP-ers, de Drent Johannes Post. Het tekort aan distributiebescheiden moest nodig aangevuld worden. Na verschillende mogelijkheden onderzocht te hebben, waaronder een overval op het gebouw van de Rotterdamsche Bankvereniging - waar Adri, onze dagboekschrijver, werkzaam was - koos men uiteindelijk voor om op 20 januari 1944 tot actie over te gaan.

Er waren kort daarvoor bonkaarten aangekomen op het postkantoor aan de West-Voorstraat. Bij de actie werden enkele leden van de Zinkweggroep betrokken, maar de leiding en de uitvoering lag in andere handen, in die van de groep van Johannes Post. In dit geval speelde Jaan Jiskoot een be-

*Het postkantoor aan de
West-Voorstraat 23, ca. 1960*

langrijke rol. Jaan, woonachtig in Barendrecht, was contactpersoon met de groep van Johannes Post. Om niet door het personeel van het postkantoor herkend te worden bleef de rol van leden van de Zinkweggroep beperkt tot het houden van de wacht buiten. En het vervoer van de buit daarna. Binnen werd het personeel, dat weinig weerstand bood, overrompeld en vastgebonden door leden van de groep van buiten: Nico de Regt, Piet Dourleijn en Jan Hensen. De snoeren werden uit de telefoons gerukt. Jaan, die zich gekleed had in mannenkleden, bracht de buit naar buiten. Arie Vermaas, Ko van Strien en Marien Traas brachten deze vervolgens op de fiets weg. De distributiepapieren - o.a. 5200 bonkaarten en 8500 noodinlegvellen, werden vervolgens opgeborgen op de zolder van de gereformeerde kerk. De moeder van Arie Vermaas was koster van de kerk en had dus toegang tot het gebouw. Het buitgemaakte geld - fl. 72.000,- werd opgeborgen in de boerderij op de Zinkweg. De bonnen gingen vervolgens naar het huis van Jaan in Barendrecht. Daar haalde Johannes Post ze persoonlijk op, evenals het geld aan de Zinkweg. De LO kon voorlopig weer vooruit. En de Zinkweggroep was ook een stap verder: de stap naar gewapend verzet was gezet. Bij de overval was volgens Marien Traas slechts

gebruik gemaakt van *one inoperative gun*. Het gaf tegelijkertijd voor hem aan de *terrible urgency* voor wapens voor het verzet.

Voor Aart Andeweg, medewerker van het postkantoor, liep de overval minder goed af. Hij was precies op de hoogte van het hoe en wat van de aankomst van de bonkaarten en was voluit betrokken, zowel in het complot als in de uitvoering. Net als zijn collega's werd hij nog dezelfde avond door de politie verhoord. Hij werd eruit gepikt, vastgezet en zelfs ter dood veroordeeld. Deze straf werd omgezet in tuchthuisstraf. *In heden te Utrecht gehouden openbare zitting v/h Duitse Obergericht werd A. Andeweg veroordeeld tot 14 jaar tuchthuisstraf*, meldt Adri op 7 juli. Deze straf zat Andeweg in Duitsland uit.

Meer van dit soort acties in de wijdere omgeving binnen de Hoeksche Waard volgden. Het gebruik van wapens, het risico om gepakt en streng gestraft te worden: het gaf aan dat het verzet steeds spannender werd. Het werd een zaak van leven op dood.

11 | Voorafgaand aan D-Day, 6 juni 1944

Adri had de capitulatie van Italië groot genoteerd. Dat was juni 1943. Na de keerpunten eind 1942/ begin 1943 in Rusland en Noord-Afrika, was dit ook weer zo'n gebeurtenis die aangaf dat de tijden snel veranderden en de kansen geheel gekeerd waren. De capitulatie van Italië betekende bepaald niet, dat Italië veroverd was door de geallieerden. Er werd nog hevige strijd geleverd door te hulp geschoten Duitse troepen en de geallieerden. Het zou tot 4 juni 1944 duren voordat Rome werd ingenomen. Wel hield het in dat de laatsten vaste voet gezet hadden op het grondgebied van Westelijk Europa. De opmars was begonnen. Dat werd twee dagen na de inname van Rome nog duidelijker. Toen landden geallieerde soldaten op de stranden van Normandië. De beslissende slag was begonnen: D-day, 6 juni 1944.

Deze gebeurtenissen wierpen hun licht vooruit. Bevrijding was op komst. Maar voordat het zover was, was er nog een weg te gaan. De Duitsers werden onrustig. Dat merkten ze ook in de Hoeksche Waard. Het Hollands Diep en het Haringvliet zouden wel weer eens frontgebied kunnen worden. Dat was het aan het begin van de oorlog. Dat kon het ook tegen het eind worden.

In het voorjaar van 1944 hadden de Duitsers het in hun hoofd gezet, om een groot deel van de Hoeksche Waard en van Flakkee onder water te zetten. Welk strategisch doel zij daarmee beoogden, mag Joost weten. Het gebeurde. Ten zuiden van de Moffendijk was alles één grote watervlakte, met hier en daar een dak van een huis of schuur dat boven het water uitstak.

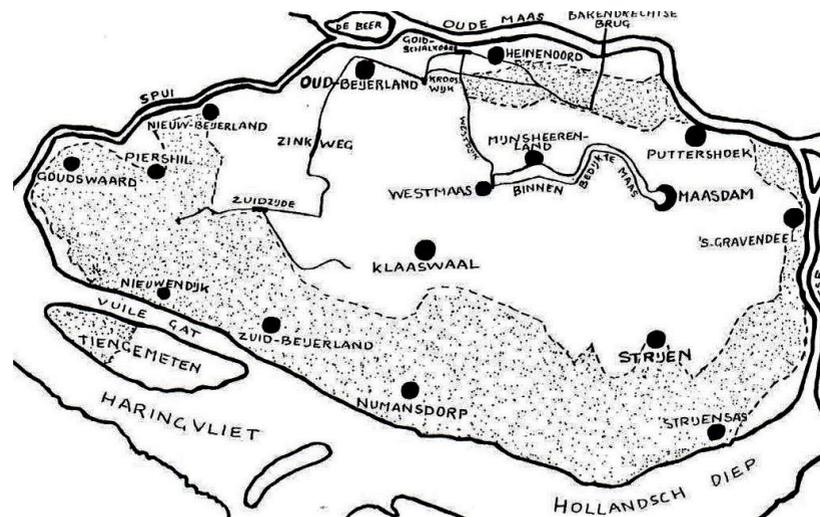
De bevolking moest een toevlucht zoeken. Oud-Beijerland kreeg een kleine tweeduizend evacuée(s). En dat op een bevolking van nog geen zeventuizend zielen. In 1943 telde de gemeente 6793 en in 1944 wel 8732

106
inwoners.

Zoveel mogelijk namen ze hun huisraad mee. Van weerszijden was er heel wat goede wil en inschikkelijkheid toe nodig om kleine conflicten te voorkomen. Want geen enkel huis was op dubbele bewoning ingericht. Maar het ging, zo goed als het onder die omstandigheden mogelijk was. Aldus Siderius.

Medio februari was het duidelijk en medio maart 1944 moest het zijn beslag krijgen: ongeveer 65 % van de Hoeksche waard moest worden ontruimd, en zo'n 22.000 inwoners geëvacueerd. Mensen konden zelf een evacuatieadres zien te vinden. Lukte dat niet, dan zouden zij elders, oostelijk van de lijn Amsterdam-Dordrecht-Breda worden ondergebracht. Verreweg de meesten vonden zelf een adresje. Tegemoetkoming en vergoeding van Rijkswegen werd geboden. In korte tijd vond de ene helft van de bevolking van de Hoeksche Waard onderdak bij de ander helft. Het werd een ware volksverhuizing. En hoewel Oud-Beijerland niet onder water werd gezet, zijn

de gevolgen ook voor dit dorp duidelijk: de bevolking nam met ruim 20 % toe! *Het ging, zo goed als onder die omstandigheden mogelijk was.*

Geinundeerd gebied in de Hoeksche Waard.

Het aangewezen inundatiegebied is heden onder water gegaan, begunstigd nog door hoogtij met N.W.storm, schrijft Adri droogjes tussen de berichten van de verschillende fronten op 11 maart 1944. En op 21 april meldt hij dat ± 8.000 ha van de Hoeksche Waard (21.000 ha) onder water staat.

In de tussentijd - 23 maart - meldt hij ook nog, alsof het al niet erg genoeg is: Hedenmorgen alhier groote razzia door groot aantal Duitsers van 6 tot 11 uur ± 15 personen gearresteerd, waarvan merendeel weer is vrijgelaten. En kort daarop (14 april): Landwacht afd. Dordrecht geïnstalleerd, die zal patrouilleren te Barendrecht, Zwijndrecht en Hoeksche Waard en Ridderkerk.

107

De Landwacht was een half jaar daarvoor door de bezetter in het leven geroepen als paramilitaire organisatie. Taak van de Landwacht was Joden en verzetslieden op te sporen, openbare gebouwen te bewaken en wapens, illegale bladen en radio's in beslag te nemen. Landwachters waren in het zwart gekleed.

Het gaat nu

hard. *Spelende kinderen op het zinkschip Oud-Beijerland mocht*

*Res Nova. Op de achtergrond het dan wel niet tot het geïn- Spui en de
Beerenplaat.*

undeerde gebied behoren, maar juist het droog gebleven land zou een mooie landingsplaats voor de oprukkende geallieerden kunnen vormen. Daar moest dus ook iets op verzonnen worden. En dat gebeurde ook.

Siderius: In de zomer van 1944 scheen het dat het dorp in staat van tegenweer gebracht moest worden. In juli werden mannen gerequireerd, die boomstammen moesten kappen van een meter of vier lang. In de weiden bouwlanden rondom het dorp werden dertig meter van elkaar gaten gegraven van een meter diep. Daar kwamen ze in te staan en de gaten werden met aarde aangevuld. Zo hadden vijandelijke vliegtuigen, naar ze

108

dachten, geen landingsmogelijkheid. In augustus werd aan de mond van de haven een lange ijzeren schuit, die van de ene kant tot de andere reikte, tot zinken gebracht: de toegang werd dus geheel afgesloten. Waarvoor dat nodig was, zal alleen de Duitsers duidelijk zijn geweest.

Adri heeft minder woorden nodig. Op Hemelvaartsdag - 18 mei 1944 - wordt bekendgemaakt, dat vóór 8 juni a.s. de Hoeksche Waard van palen moet worden voorzien. Op iedere 30 m. een paal. Zoo niet dan evacuatie en inundatie van geheele Hoeksche Waard.

Adri meldt dit nieuws tussen enerzijds beursberichten en anderzijds een bericht dat de correspondent van het A.N.P in Berlijn meldt, dat *heel Berlijn over invasie spreekt. Invasiehumor ontbreekt niet.* Hij baseert zich hierbij op het *Algemeen Nieuws- en Advertentieblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde, Vlaardingen en Omstreken*. Dat heeft een nieuwe naam gekregen en heet nu *De Maasmonder*. In het nummer van 19 mei 1944 staat het volgende stukje met daarin de humor waar Adri aan refereert.

Invasie? Waar hebben we het over? De Duitser op de persconferentie zinspeelt met een grapje op de angst bij sommigen in

West-Europa. Angst voor *Bericht in de Maasmonder* het rode gevaar, de bols-^{van 19} mei 1944.

jewieken, die het Christendom zullen verbieden. Zo heeft ieder - ook toen al - zijn eigen nieuws.

Neen, Berlijn is ten aanzien van de invasie zeker niet zorgeloos geworden. Land wordt of onder water gezet of met palen beplant. Bomen moeten

kwinkslag op de invasie niet meer.
Ja, zelfs in de persconferentie van het ministerie van buitenlandse zaken liet de spreker er zich toe verleiden, naar aanleiding van een vraag van een der buitenlandse journalisten te antwoorden: „Dat doet mij denken aan een invasie-grap. Indien namelijk de toestand zou intreden, die u zich daareven heeft voorgesteld, dan zou inderdaad het beroemde telefoongesprek tusschen Stalin en Churchill kunnen plaats vinden. Stalin is in Calais aangekomen en belt onmiddellijk de Downingstreet op, afdeling invasie, met de mededeeling: „Hallo, Old Winnie, als je zin hebt, dan kan je nu komen, ik ben er al”.
Dit alles beteekent natuurlijk niet, dat Berlijn ten aanzien van de invasie zorgeloos is geworden. O, neen. Dat is een geval. Maar aan den anderen kant

109

1- EN WEEKLIJSE										
DER IN DIENST STANDE VERDIENST BIJ PALIENVERZORGEN										
IN DE GEMEENTE OUD-BEIJERLAND										
van 26 Mei tot en met 1 Juni 1944.										
No.	N A M E N	aantal uren gewerkt:					Tot. loon per uur	uitbetaalde son	handteekening.	So. staaf
		Zaterdag	Zondag	Dinsdag	Donderdag	Vrijdag				
1	B. Kersten	10	12	12	12	12	50	28.86	wy Kersten	
2	G. Kersten	6	10	4			20	13.40	wy G. Kersten	
3	J. Kersten	6	10	10	10		46	30.82	wy J. Kersten	
4	G. de Vos	6	10	10	10		46	30.82	wy G. de Vos	
5	P. van 't Hof	6	10	10	10		46	30.82	wy P. van 't Hof	
6	H. Buijs	6	10	10	10		46	30.82	wy H. Buijs	
7	J. van Rossum	6	10	10	10		46	30.82	wy J. van Rossum	
8	B. H. Buijs	6	10	10	10		46	30.82	wy B. H. Buijs	
9	L. van Drunen			10	10		20	20.60	wy L. van Drunen	
10	L. van Drunen	6	10	10	10		46	30.82	wy L. van Drunen	
11	S. Vijfhuizen	6	10	10	10		46	30.82	wy S. Vijfhuizen	
12	G. van Drunen	6	10	10	10		46	30.82	wy G. van Drunen	
13	B. J. Hart	6	10	10	10		46	24.12	wy B. J. Hart	
14	B. Turk	6	10	10	10		46	24.12	wy B. Turk	
15	A. Turk			10	10		20	20.60	wy A. Turk	
16	L. Buijs	6	10	10	10		46	30.82	wy L. Buijs	
17	P. de Boer	6	10	10	10		46	30.82	wy P. de Boer	
18	J. Muller	6	10	10	10		46	30.82	wy J. Muller	
19	J. de Vries	6	10	10	10		46	30.82	wy J. de Vries	
20	A. H. de Vries	6	10	10	10		46	30.82	wy A. H. de Vries	
Totaal van den staat		848					2 570	1588.16		

Dag- en weeklijst 26 mei - 1 juni 1944

daartoe worden omgezaagd en de stammen als palen neergezet. *Rommelasperges*: zo worden ze genoemd, die palen, naar de bedenker ervan, veldmaarschalk Erwin Rommel. De man die belast is met de kustverdediging van Europa. Werk aan de winkel. Betaald werk.

De vraag dringt zich op: moet daaraan wel meegewerkt worden? Vruchtbaar land onder zout water terecht laten komen, is voor boeren een gedachte waar ze niet te lang aan moeten denken. De oogst van 1944 zou verloren gaan en het land zou jaren lang onbruikbaar zijn. En voor burgemeesters doet zich dan de vraag voor: moet ik dan medewerking verlenen aan het omzagen van bomen en het zetten van palen?

De burgemeester van Oud-Beijerland besluit een bijeenkomst te houden, waar *uitgenodigden dringend verzocht worden aanwezig te willen zijn, aangezien zaken van zeer ingrijpende aard moeten worden medegedeeld cq besproken*. Zowel de uitnodiging als de bijeenkomst zelf zijn gedateerd op dezelfde dag: donderdag 18 mei 1944. Burgemeester Jacobus Cornelis

Verslag der bijeenkomst gehouden door den Burgemeester der gemeente Oud-Beijerland met de land- en tuinbouwers en andere ingezetenen uit die gemeente, op Donderdag, 18 Mei 1944, des nam. 8 uur in het Maranathagebouw.

Aanwezig ongeveer 100 genoodigden.

De Burgemeester opent de bijeenkomst en deelt mede dat alle burgemeesters uit de Hoeksche Waard een onderhoud hebben gehad met een tweetal officieren van de Duitsche Weermacht op 17 Mei 1944, waarbij deze opdracht gaven, krachtens bevel van Generaal Rommel, om in het droge gebied in de Hoeksche Waard palen te zetten. Wordt vóór den termijn, vastgesteld voor elke gemeente, hieraan niet voldaan, of onvoldoende medewerking verleend, dan volgt evacuatie der bevolking, onderwatersetting en/of het leggen van mijnen. De palen moeten ongeveer 4½ M. lang en 1½ M. in den grond gezet worden. Voor de palen moet elke gemeente voor zich zorgen.

Onmiddellijk is verbinding gezocht met den Commissaris der provincie en met den Beauftragte bij den Rijkscommissaris.

Met deze autoriteiten zijn de verschillende moeilijkheden besproken, zooals het gebrek aan materiaal en het tekort aan palen. Gezegd is dat onmiddellijk aangevraagd moest worden. Van

Uit het verslag van de vergadering van 18 mei 1944.

Diepenhorst is dan 58 jaar oud, zoon van een vlasboer uit Strijen en voor zijn burgemeesterschap - in 1938 - zelf ook boer in Strijen. Hij is ook voorzitter van de Christelijke boeren - en tuindersvereniging afdeling Hoeksche Waard. Dus een burgemeester met 'voeten in de klei'. Voor de bijeenkomst zijn naast boeren ook enkele notabelen uitgenodigd, waaronder de zeer gewaardeerde dokter Van Dongen en ook de hervormde predikant van Goudswaard, dominee E. J. Fokkema. Deze laatste is juist vanwege de inundatie uit Goudswaard geëvacueerd in Oud-Beijerland. Hij is Fries van geboorte, dan 26 jaar oud en sinds een jaar predikant en getrouwd. De algemene opinie van de vergadering is dat het verlenen van medewerking te verkiezen is boven verzet. Daar is dominee Fokkema het niet mee eens. Hij wil niet meewerken aan *het rijk van de antichrist*. Een mening die gedeeld wordt door leden van de verzetsgroep *Zinkweg*.

Het gevolg van deze spraakmakende bijeenkomst, waar ook de onderluitenant C.C. Kool aanwezig was, is dat dominee Fokkema twee dagen later onderduikt. En niet lang daarna in zijn ouderlijk huis in Delft - toevallig - wordt opgepakt, en via kamp Vught uiteindelijk in kamp Bergen-Belsen terecht komt. Daar maakt hij nog wel de bevrijding mee, maar daar overlijdt hij ook aan de gevolgen van dysenterie. Dat alles binnen een jaar na de

bijeenkomst in het *Maranathagebouw* in Oud-Beijerland. En nog geen twee jaar na zijn intrede als predikant in Goudswaard en na zijn huwelijk. Op dezelfde dag dat dominee Fokkema onderduikt, worden 144 iepenbomen aan de Oud-Beijerlandse dijk gekapt, alsook 60 vierkante meter wilgen en populierenbomen op de Beerenplaat. Palen zijn geplaatst. Maar een fractie van hetgeen gepland was (2000 in plaats van 14.000), maar toch: er is medewerking verleend. Er is ook tegenwerking, want er worden palen doorgezaagd. Althans, 45 palen worden binnen een week na plaatsing gehalveerd. De burgemeester moet voor dit vergrijp bij de bezetter opdraven. Hij noemt het een onbezonnen en ondoordachte daad van jonge mensen. Er worden ook een paar jongens opgepakt en bestraft met het plaatsen van nieuwe palen. De Duitsers denken echter minder lichtvaardig over de *onbezonnen actie* en zien een mogelijke herhaling als sabotage. De represaille die dan zal volgen is gijzeling van 60 inwoners en een forse geldboete voor de gemeente. De burgemeester is gewaarschuwd.

Als op de laatste dag van mei Cor van der Schoor aan de Langeweg in Oud-Beijerland bezig is met het zetten van palen, hoort hij lawaai en ziet hij tegen het eind van de morgen een vliegtuig naar beneden storten. Hij ziet ook een parachute zweven. Deze komt neer in het koolzaad van het land op de hoek van de Langeweg en de Eerste Kruisweg. Van der Schoor rent er naar toe, breekt al slootje springend zijn klomp en ziet hoe de vliegenier, liggend aan zijn valscherms vreselijke pijn lijdt. Deze had bij het verlaten van zijn vliegtuig beide benen gebroken. 'Jesus Christ, my legs', mompelt de piloot. Hij vraagt Van der Schoor zijn parachute als tent en parasol tegen de brandende zon te gebruiken.

Het neerstortende vliegtuig was ook in Oud-Beijerland waargenomen. Duitse soldaten zijn weldra aanwezig en helpen mee de pijnlijdende piloot te beschermen tegen de zon. Maar dat is niet voldoende. Cor schiet uit zijn overgebleven slof: *Ik zei dat ik het mensonterend vond dat ze iemand zo lang lieten liggen en dat ze helemaal geen hulpmateriaal bij zich hadden. Ze wisten toch dat er iemand naar beneden was gekomen. Ze lieten hem maar*

liggen en ze deden niks. Toen zei een van de Duitsers: 'Ze schieten in ons land ook mensen dood'. Het duurt even voor een van de plaatselijke huisartsen arriveert en eerste medische hulp verleent. Op een door de Duitsers provisorisch gemaakte draagbaar wordt de piloot het land uitgedragen en komt uiteindelijk in een ziekenhuis in Dordrecht weer bij. Hij overleeft de oorlog.

Zijn neergestorte toestel was een van de 682 jachtvliegtuigen (jagers) die die dag 1029 Amerikaanse bommenwerpers zouden begeleiden op een grote aanval op een twaalfal doelen in o.a. Duitsland. Rangeerterreinen, spoorwegen, bruggen en vliegtuigfabrieken waren het doelwit. Met het oog op de komende invasie moesten die worden uitgeschakeld. Door slechte weersomstandigheden komt slechts een derde van de bommenwerpers in actie. Op de terugweg raakt een van de jagers in technische moeilijkheden en stort neer in de polder van Oud-Beijerland. Vlak voordat het neerstort, vliegt het laag over een timmermanswerkplaats en twee naastgelegen kleine arbeidershuizen aan de Zinkweg. Bij de ontploffing na het neerstorten breekt brand uit en gaan de drie panden - Zinkweg 254, 256, 258 - in vlammen op. De schade blijft beperkt tot materie en schrik.

Op 6 juni 1944 landen de geallieerden, zo zagen we. Niet in de polders van de Hoeksche Waard. Maar in Noord-Frankrijk, de stranden van Normandië. De landing is ingezet. De bevrijding komt nu echt in zicht. *Invasie begonnen. Hedenmorgen landden de geallieerde troepen in Noord-Frankrijk bij Boulogne, Calais en Le Havre. Massa's vliegtuigen en materieel in den strijd. Parachutetroepen in groote getale in Normandië. De geheele wereld wacht in spanning de operatie af.* Adri omlijst dit bericht met rode lijnen. Het springt eruit.

Wat ook opviel was het geboortebericht van het vierde kind en enige dochter van dominee Rijnsburger en diens vrouw. Met stoepkrijt stond op de straat voor de pastorie aan de Oost Voorstraat de naam van de nieuwkomer geschreven: Edith Alida Wilhelmina. Vernoemd naar moeder

Alida en vader Willem. Maar dat 'Wilhelmina' in stoepkrijt op straat begin

114

juni 1944 was uitdagend en hoopgevend.

12 | Feest? Nogeveenniet

De morgen van 5 september 1944. Feeststemming in het dorp. Hier en daar wappert de vaderlandse driekleur. De Dijk is zwart van de mensen. Rustige tevredenheid. De Canadezen zijn aan de Moerdijk, wordt gezegd. Ze zijn Dordrecht al voorbij, weet een ander. Ieder klampt zijn kennissen aan en vertelt het nieuwtje verder. Goddank, het einde is in zicht. Vooraanstaande NSB-ers namen de kuiten, doch kwamen na verloop van enkele dagen weer terug. 's Middags om vier uur een kort bevel, aan de huizen afgegeven: de vlag inhalen, onmiddellijk! Waaraan dadelijk gevolg wordt gegeven. Het was een loos gerucht geweest. Grote teleurstelling heerst alom. Maar wonder boven wonder: geen represailles. Voelden de Duitsers, dat hun rijk ten einde liep?

Wat Siderius beschrijft is de geschiedenis ingegaan als Dolle Dinsdag. Op 3 september was Brussel in de handen van de geallieerden gevallen, op 4 september Antwerpen. Die lijn doortrekkend zou 5 september Rotterdam en 6 september Utrecht en Amsterdam kunnen volgen. De minister-president had op 4 september vanuit Londen via Radio Oranje gemeld dat *de geallieerde troepen op onweerstaanbare wijze de Nederlandsche grenzen overschreden hebben en het uur van de bevrijding heeft geslagen*. Optimisme alom dus.

Adri is echter kort en voorzichtig. *Op het bericht, dat Breda in geallieerde handen zou zijn gevallen werd hier heden al uiting gegeven aan ieders verlangen door het vertoonen van Oranje en vlaggen. Nadat bleek, dat dit een onwaar bericht was keerde de rust terug.*

Barendrechtse brug vanaf dinsdagmorgen gesloten Alle verkeer stop. Barendrechtse brug heden opgehaald.

Hedenmiddag (donderdag) - 7 september - zware Z.W. storm over Nederland.

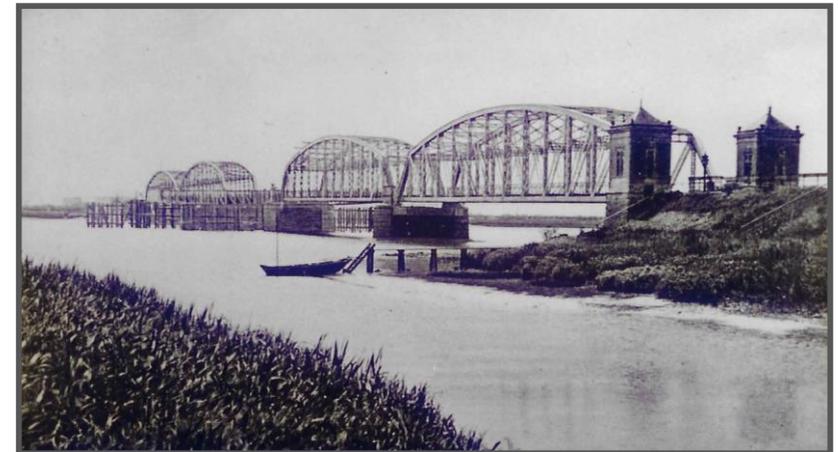
115

Groote schade aan gebouwen en boomgaarden.

En uit de *Maasmonder* van 8 september neemt hij het bericht over: *Dramatisch verloop der oorlogsontwikkelingen a/h Westfront in afgelopen week. Zware gevechten ten noorden van Antwerpen.*

En om dichterbij huis te blijven noteert hij een dag later: *Hedenavond ± 6 uur werden op de vanaf dinsdag 5/9 opgehaalde Barendrechtse brug enkele voltreffers gedeponereerd met het gevolg dat deze nu ook niet meer kan worden neergelaten. De machinekamer brandde uit.*

En alsof het nog niet erg genoeg is, meldt Siderius ook nog: *Enkele dagen later, op 17 september, lag het hele spoorwegbedrijf stil. Het personeel van hoog tot laag dook onder. Tram en boot volgden. Onze boot, de Oude Maas II, werd in de suikerhaven opgelegd. Sedert die dag werd de hele Hoeksche Waard van de wereld afgesloten, de Barendrechtse brug werd opgehaald en alle contacten met de buitenwereld werden verbroken, geen brief en geen krant kwam er door. Alleen het Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde bleef nog geregeld verschijnen.*

De Barendrechtse brug in 1934.

Zondag 17 september: Siderius heeft oog voor de directe omgeving. Door de afsluiting van de Barendrechtse brug kwam de Hoeksche Waard nog meer afgezonderd te liggen. Adri heeft die informatie ook. Hij heeft zelfs de situatie rond de Barendrechtse brug al eerder in de tijd geplaatst. *Geallieerde luchtlandingen op de grootste schaal te Eindhoven, Nijmegen en Arnhem*. Hij doelt op het stoutmoedige plan om in één geconcentreerde

116

stoot over de Rijn snel door te dringen tot in het hart van Duitsland en zo een beslissend resultaat te behalen. Die poging mislukt. Met alle gevolgen van dien voor ons land boven de grote rivieren. De oorlog is nog niet voorbij. Er is nog een winter te gaan. Een jaargetijde dat met een eigen naam de geschiedenis zal ingaan: de hongerwinter.

117

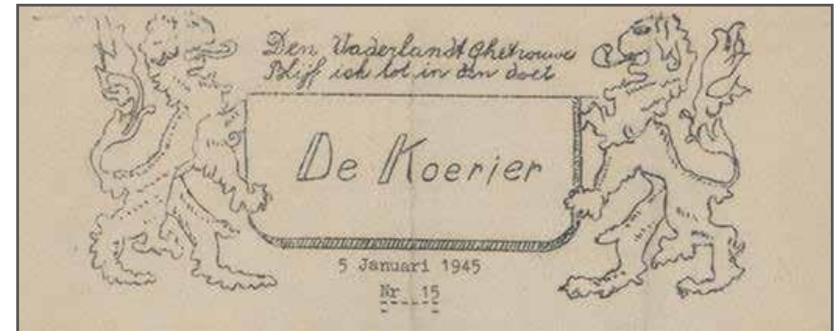
13 | De Koerier

Door de snel veranderde oorlogsomstandigheden in het najaar van 1944 kwam de Hoeksche Waard in de frontlinie terecht. De enige vaste verbinding, de Barendrechtse brug, werd streng bewaakt en maakte vrij verkeer onmogelijk. Dat had ook gevolgen voor de nieuwsvoorziening. Illegale bladen als Trouw kwamen niet of nauwelijks meer door. Reden genoeg om een eigen - illegaal - blad te beginnen. Dat werd *De Koerier*. Het eerste nummer verscheen op 7 oktober 1944 en opende als volgt.

Ter Inleiding. In een periode van spanning en strijd, waarin iedere Nederlander reikhalzend uitzielt naar berichten omtrent gebeurtenissen in ons land en elders, gaat "Koerier" Nr. 1 op mars. Naast de "grote" bladen als "Vrij Nederland", "Trouw", "Ons Volk" e.a. zal "De Koerier" slechts een aanvullende plaats innemen. Hij beschouwt het als zijn plicht u zo volledig mogelijk op de hoogte te houden met instructies en mededelingen van onze regering, met de vorderingen van de oorlog en met de belangrijke gebeurtenissen in ons land. Hij vraagt slechts gelezen en doorgegeven te worden en hij hoopt voor velen een licht in de duisternis en een steun in de strijd te zijn.

Begonnen werd met één velletje per week, maar al gauw werden dat er twee of drie bij een verschijning van twee keer per week. Oplage 200

-1000 exemplaren. Koster van de socialistische groep en Korteweg van de

De kop van de Koerier

118

Zinkweggroep vormden de redactie. Om de beurt zouden zij een hoofdartikel schrijven. Wielaard verzorgde de rubriek *Van de fronten*.

Het was een spannende periode, zo schreven ze. Dat bleek weldra ook binnen de redactie. Karakter- en meningsverschillen binnen de redactie noopten tot wijziging daarvan. Twee onderwijzers, dertigers, maar met geheel verschillende overtuigingen, bleken aan elkaar gewaagd. Ds. C.M. Langeveld, geboren in 1912, nam deze taak over. Qua leeftijd stond hij tussen hun in. Naast waardering voor de informatie die verschaft werd, was er ook kritiek vanuit de lezerskring. Soms was het wel erg diepgravend, belerend en moeilijk.

Vanuit het verzet werden verwachtingen geventileerd naar buiten, vooral naar kerken en overheden, predikanten en burgemeesters. Die verwachtingen waren hoog gespannen.

Zo diende de kerk te spreken en leiding te geven. Naar de mening van het verzet gebeurde dat niet of onvoldoende. Mensen voelden zich door de plaatselijke kerken niet altijd gesteund. Integendeel, ze voelden zich in de steek gelaten en aan hun lot overgelaten.

In *De Koerier* werd dat in niet mis te verstane bewoordingen benoemd en veroordeeld. In het vierde nummer (eind 1944, de bevrijding van het zuiden

119

van Nederland is al gaande) wordt voor het eerst duidelijk geschreven over de rol van de kerk. Onder het kopje Gehoorzaamheid wordt eerst duidelijk gesteld, dat het nationaal- socialisme de doodsvijand is van kerk en christendom en dat de Duitse verdrukkens ons terugleiden naar de nacht van heidendom en onmenselijkheid. Zij bedreigen de vrijheid van de kerk en beletten haar dienaren het woord Gods onbelemmerd te spreken. *Onze nood is groter dan ooit. En nog tabben velen maar voort. Ze kruipen voor de tyran. Zij zwoegen voor hem (...)* En van de kerk en de prediking verwachten ze dan: *rust*. *Ze willen daar gesterkt worden in hun zondige levenshouding. De Christelijke godsdienst is hun een schuilkelder. In hun vrome lijdelijkheid moeten ze van de belijdenis van Gods Koningschap niets hebben. Wee de prediking, die daaraan toegeeft! Wee den voorganger, die dit volk naar de mond praat! Meen niet, dat u na de bevrijding weer rustig kunt doorgaan met uw holle phrasen.* (nr 6, 11-11-1944)

Een soortgelijke verwachting gold de overheid.

Reeds meermalen is er gewezen op het zeer afkeurenswaardig gedrag van de veel z.g. goede burgemeesters. Ondanks de vele waarschuwingen door de Regering via radio Oranje gedaan, blijken velen van hen niet bereid, hun lot met dat van hun burgers te verbinden. In plaats van de aan hun zorgen toevertrouwde mensen te beschermen tegen roof en

willekeur der vijand stellen zij zichzelf in dienst hiervan. (...) Sommigen van hen roepen hun burgers op hun dekens, ondergoed, paarden, enz. te brengen bij den vijand. Anderen stellen hun bevolkingsregister in zijn handen. Weer anderen verstrekken zelf uit hun bevolkingsregister gevraagde gegevens betreffende de mannelijke personen van 17 - 40 jaar in hun gemeente. (...) handlangers der vijand. (De Koerier, 18-11-1944).

Voor de goede verstaander was het duidelijk wie daarmee bedoeld werden. Binnen het verzet bestond er diep gevoelde teleurstelling over de opstelling van zowel voorgangers in de kerk als van gezagsdragers binnen de burgerlijke overheid. Het gold - meer concreet - een van de voorgangers van de

120

plaatselijke Nederlandse Hervormde kerk (dominee Lekkerkerker) en het gold de burgemeester van Oud-Beijerland (Diepenhorst). De eerste had invloed, want elke zondag bereikte hij zo'n 1400 mensen. Zijn collega Rijnsburger evenzo. Dat is ruim 20% van de bevolking. De ander - de burgemeester - had macht.

In het vervolg kijken we nog een paar keer mee met de *De Koerier*. Het is nu al duidelijk dat in het licht van de bevrijding de spanning toeneemt. Aan weerskanten. Maar eerst een geheel ander perspectief. Dat van een kind. Een dochter van een verzetsman.

121

14 | Oorlog door de ogen van een kind

Een van de verzetslieden van het eerste uur is Dirk Grootenboer. We kwamen hem al even tegen. Zijn bronnen en idealen zijn niet die van de anti-revolutionaire christenen, maar van de (in meer of mindere mate revolutionaire) socialisten. De grote voorman van die stroming, Domela Nieuwenhuis - zoon van een predikant - sliep wel eens in de bedstede in het ouderlijk huis aan de Bootstraat nummer 11, als hij op de eilanden kwam 'preken'. Dirk kreeg de nieuwe ideeën over andere verhoudingen in de samenleving uit de eerste hand met de paplepel ingevoerd. Niet verwonderlijk, maar wel bijzonder, is het dat hij zich al in de zomer van 1941 bezig hield met de inrichting van onze samenleving ná de oorlog. In die tijd trokken de Duitse legers nog zingend en zegevierend door Europa. En was nog geen begin van het einde waar te nemen. In een uitvoerige brief van een partijgenoot uit Dordrecht van 5 juli 1941 aan Dirk lezen we: *Daarbij zal niemand meer kunnen ontkomen aan de suggestie dat wij niet meer terug*

op in een boek. In een verhaal over haar ondergedoken en opgepakte vader.

Haar vader en zijn groepje socialistische verzetslieden hebben zich al aangesloten bij de verzetsgroep Zinkweg. Het einde van de oorlog is in zicht. Marianne Grootenboer is dan 3 ½ jaar oud. Haar vader is vanwege zijn verzetswerk ondergedoken. Af en toe komt hij thuis. In het kleine huis in de Tuinstraat (Piet Heinstraat 16) zijn 2 of 3 soldaten ingekwartierd. Reden voor zijn schoonvader om elke dag wel even langs zijn dochter te gaan om een oogje in het zeil te houden. Die bewuste dag is vader thuis gekomen. Zijn komst blijkt verraden. Marianne - in het boek Marieke geheten - ligt al in bed. Haar zusje, Annemarie (in het boek Anneke), van nog geen jaar oud, ook. Ze heeft een boze droom en schrikt wakker.

mogen naar de periode van voor de oorlog, maar nieuwe banen hebben te zoeken voor de toekomst. En dan volgen suggesties en ideeën over een nadere invulling. Bijvoorbeeld over de rol van het koningshuis. Van zowel Dirk als zijn partijgenoot blijft die onveranderd. Wil men een herhaling van de ramp - de oorlog - voorkomen, dan is *meer solidariteit tussen Europese staten nodig*, waarbij opgeven een gedeeltelijke soevereiniteit nodig is in het belang van het geheel. *Waarbij ik niet slechts Europa als het geheel wil beschouwen*, stelt de Dordrechtse partijgenoot. Verstreckende gedachten in de zomer van 1941.

De brief begon met iets anders, dat ook de toekomst betrof: *Beste vrienden, Om te beginnen onze hartelijke gelukwensen met de geboorte van jullie dochter, en wij hopen, dat jullie haar in voorspoed zullen mogen zien opgroeien.*

Die dochter is Marianne. Wat krijgt zij mee als kind? Wat ziet, hoort en voelt een kind? Vele jaren later geeft ze antwoord op die vragen en schrijft het

De Tuinstraat (nu Piet Heinstraat).

Dan hoort ze fluisterende stemmen. Ze komen van buiten, maar het is nacht en 's nachts mag niemand op straat. Wie kunnen het zijn? Ze glijdt uit bed en gluurt langs het zwarte papier.

In het licht van de maan ziet ze twee Duitse soldaten en een fiets. Een derde soldaat loopt naar het pad langs Mariekes huis, hij wenkt. Waarom wenkt hij? Wat gaan ze doen? Ze komen pap halen! Hij is thuis,

124

Marieke weet het plotseling zeker. Even staat ze stokstijf, dan rent ze naar de slaapkamer van haar vader en moeder.

'Duitsers!' schreeuwt ze. 'Op het zijpad!'

'Duitsers!'

Donkere schaduwen schieten omhoog, met één sprong staan ze naast het grote bed. Een van de schaduwen is pap. Hij rent naar de overloop, mam volgt met zijn kleren. Even is er een glimp van een luik dat opengaat, dan is Mariekes vader verdwenen.

Twee soldaten stormen de trap op. 'Snel!' schreeuwen ze met hun harde stemmen. In zijn haast duwt een van de soldaten Marieke omver. Haar hoofd klappt tegen de kastdeur, maar van angst durft ze niet te huilen. De andere soldaat rent naar de kamer van Marieke en Anneke. Hij maakt zo'n herrie dat Anneke ook wakker wordt. Snikkend steekt ze haar kleine armpjes uit. 'Mama, mama...'

'Die arme kinderen. Jullie moeten je schamen,' zegt mam kwaad tegen de derde soldaat, die nu ook boven is.

Hij pakt op zijn dooie gemak een sigaret uit een koker en steekt hem op. Glimlachend kijkt hij toe Mariekes moeder Anneke uit haar bedje pakt en de bange Marieke naar zich toetrekt. 'Mooie kiender,' zegt hij tegen haar. Mam kijkt boos terug. De soldaat neemt een haal van zijn sigaret. 'Jouw man,' zegt hij, 'wij weten dat hij hier iest.' 'Dan weet je meer dan ik,' zegt mam.

De soldaat glimlacht opnieuw, kijkt naar de rook die langzaam omhoogkringelt. Dan gooit hij de sigaret op de grond. Met zijn voet trapt

hij hem uit. Plotseling heeft hij een revolver in zijn hand. Hij richt op mam, er

klinkt een klik...

Marieke wordt spierwit. 'Nee,' kreunt ze, 'nee...'
De soldaat bukt en trekt haar naar zich toe. 'Jouw pap,' zegt hij. 'Hij iest hier. Wij weten.'

125

'Dat kind weet niks!' schreeuwt mam. Ze wil de huilende Marieke naar zich toetrekken, maar de soldaat houdt Marieke stevig vast. Hij aait over haar krullen. '

Jouw pap,' fluistert hij in haar oor.

'Niets zeggen!' schreeuwt mam.

De soldaat richt zijn pistool opnieuw op mam, op Anneke... De klik klinkt als een schot. Even kijkt Marieke naar de plek waar haar vader verdween. Héél even maar, bijna niet... Dan rukken de soldaten het luik open en sleuren pap naar buiten.

Mijn schuld...Mijn schuld... Snikkend ligt Marieke met haar hoofd onder de deken. Mam heeft geen erg in de huilende bobbel. Met Anneke op haar arm staat ze voor het raam van Mariekes kamer en gluurt langs de verduisteringspapier naar buiten. 'De rotzakken,' mompelt ze. 'De rotzakken...' Dan hoort Marieke alleen nog het geluid van haar eigen bonkend hart.

Bonkend hart. Angst. Schuldgevoel. Dat is de prijs die kinderen gepresenteerd krijgen. Hun leven lang.

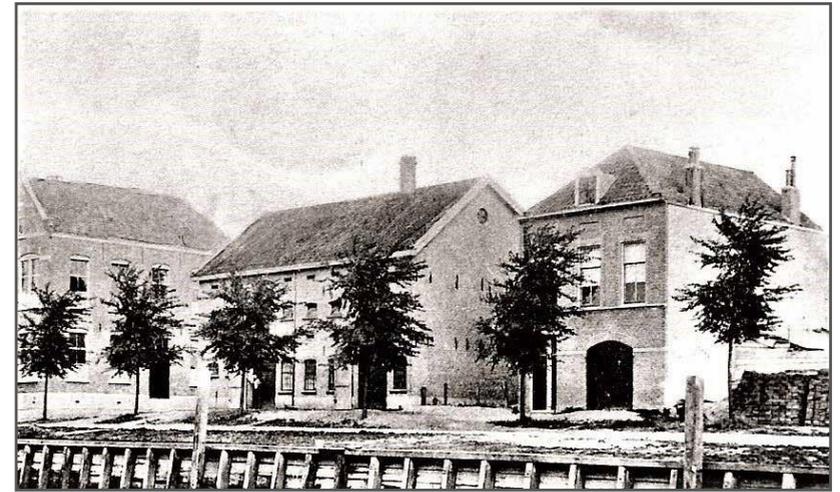
15 | Oplopen despanninge ntussenbommenen wapensdieuitdeluc htvallen

Zondagmorgen 24 september 1944 een geweldig geschiet. Een ieder maakte zich ongerust. De Hervormde kerk, waar juist een godsdienstoefening gehouden werd, stroomde in een ogenblik leeg. In het Spui, aan deze kant van de Bossendijk, lagen enkele zandbakken en een kraan. Misschien kwamen ze de Engelsen verdacht voor. Die waren immers het doelwit van de aanval.

Donderdag 12 oktober 1944, 's morgens half negen een onverwachte aanval. Het huis van Johannes Merkx aan de Oostkade werd door een voltreffer geraakt en lag geheel in puin. Acht burgers, alsmede een Duitser, vonden de dood. In één seconde vonden Merkx, zijn vrouw, hun drie kinderen, twee bij hem geëvacueerde kinderen uit Flakkee en de weduwe Adriana van Damvan Herwijnen de dood. Het vermoeden leefde onder het publiek, dat de bom voor een nabijgelegen doel bestemd geweest was. De achtergelegen fabriek van Van Overhagen verloor heel wat pannen, aan de overzijde van de haven (de Havendam) en zelfs aan de Molendijk werden ruiten ingedrukt. In de ambachtsschool waren 320 ruiten kapot. Gelukkig waren de lessen daar nog niet begonnen, zodat geen van de leraren of leerlingen enig letsel opliep. Om elf uur kwamen nog enkele bommen in het Spui terecht, maar veroorzaakten geen schade. Ook de gasfabriek kreeg belangrijke schade aan daken en gebouwen; het terrein werd overdekt met een dikke laag modder, doordat een bom in een nabijgelegen sloot terecht gekomen was.

Bijzonder tragisch was het dat de jeugdige Jos Merkx op het moment van het bombardement thuis was. Normaliter had hij als misdienaar dienst bij

de gebruikelijke eucharistieviering van 08.00 uur. Die dag was hij vanwege een uitvaartmis later - om 10.30 uur - ingeroosterd. Hierdoor was hij thuis toen de bommen vielen.

V.l.n.r. De Ambachtsschool, de grutterij van Van Overhagen, rechts het pand van de familie Merkx.

Maandag 6 november 1944, werd door een vliegtuigbom een huis aan de Oostdijk in puin gegooid. Drie doden vielen te betreuren: Pieter Hoogvliet was op slag dood en een evacué uit Flakkee, Tannetje van Sprang-van der Mast overleed enkele uren later aan de opgelopen verwondingen. De in de nabijheid aan het werk zijnde tuinder Johan Waardenburg werd door rondvliegende scherven zo ernstig getroffen, dat hij op 19 november in een Rotterdams ziekenhuis overleed. Huizen rechts en links, voor en achter, liepen door de schok grote schade op; muren waren ontzet, pannen van de daken, ruiten kapot en het meubilair door elkaar geschud, tot op grote afstand. Twee huizen hadden zo geleden, dat ze ook nog afgebroken moesten worden. Op het punt, waar de Koninginneweg zich naar het oosten ombuigt, kwamen twee bommen terecht; een mengsel van stof en rook zich voordoende als twee rookkolommen ging meters hoog de lucht in. Het geallieerde vliegtuig vervolgde zijn weg in zuidelijke richting en liet hier en daar achter de huizen aan de oostkant van de Koninginneweg bommen

vallen, die vermoedelijk bestemd waren voor de officieren, die zich daar zo genoeglijk geïnstalleerd hadden. De laatste bom kwam in de tuin van Adrianus Meeldijk in de 'Jongejan' terecht, waar een kas totaal vernield werd en hijzelf door een glasscherf in het gezicht gekwetst was.

Adri beschrijft deze gebeurtenis als volgt. Hij meldt meer doden (en doet dat zelfs twee keer):

Maandagmiddag ± half 3 wierpen 3 Engelse vliegtuigen 9 bommen op de gemeente. Voltreffer op pand v/h Ekelenburg, waarbij bewoner P. Hoogvliet werd gedood met 2 Duitse soldaten, die daar hun werkplaats hadden, benevens een geëvacueerde vrouw. Verder werden hierbij 2 soldaten gedood. Tevens een bom achter Jac. Verhagen in Spui, een achter de keuken bij J. Schipper, 2 naast elkaar op den provinciale weg vóór Korst. Visser, één in de Croonenburg. Enkele zwaar gewonden, terwijl de materiële schade zeer groot is.

De plaats aan de Oostdijk - gezien vanaf de Ooststraat - waar eens de bommen vielen en de panden stonden.

Hij vermeldt ook nog meer met betrekking tot Duitse soldaten.

Dezen dagen komen hier vele Duitse soldaten aan, die uit Brabant komen drossen, o.a. uit Willemstad dat een dezer dagen in geallieerde handen is overgegaan. Op enkele punten bij Moerdijk na zouden de geallieerde troepen overal aan het Hollands Diep staan.

Marinus (Rien) Johan Waardenburg, (1935), zoon van Johan Waardenburg brengt in 2019 een kleine correctie en aanvulling aan op bovenstaande beschrijving van 6 november.

Mijn vader was op het bewuste moment op de fiets op weg van de graanmolen onderaan de Oostdijk naar huis (Oostdijk 74, later omgenummerd naar 64). Hij werd toen getroffen. Hij is zelf naar dokter Kroesen gefietst, die beneden aan de dijk woonde. Daarna is hij naar huis gelopen, omdat zijn fiets vast was komen te zitten. Thuis is hij naar bed gegaan. Hij verloor veel bloed en is naar het Havenziekenhuis in Rotterdam gebracht en aldaar overleden. Hij is begraven met de koets van Adje Vermaat.

Rien mocht niet mee naar de begraafplaats. Alleen zijn oudste broer mocht mee. Rien kon alleen zien hoe de kist door het raam naar buiten werd gedragen. Rien was toen 9 jaar oud.

De Engelsen hadden in de lucht het rijk alleen. Ze waren vol in de aanval. Niet alles trof doel. En niet alles ging goed. En dat merkten de inwoners van Oud-Beijerland. Siderius, die bovenstaande zo nauwkeurig opschreef, geeft als mogelijke verklaring voor de laatst beschreven actie:

Omstreeks november 1944 waren hier de restanten van twee legerkorpsen ondergebracht, dus twee generaals met hun staf, ieder van 120 man aan officieren en kader en naar ruwe schatting nog 2000 manschappen. De hoofdofficieren hadden hun kwartier aan de Koninginneweg. Vandaar waarschijnlijk het bombardement. De ondergrondse faalde gewoonlijk niet met het doorgeven van inlichtingen naar Engeland.

Terugtrekkendesoldaten

Dat moet dus een drukte van belang geweest zijn in het najaar van 1944. Evacué(e)s uit de Hoeksche Waard zelf. Uit Flakkee. Uit Rotterdam. En dan ook nog eens 2000 Duitse soldaten! We luisteren nog even naar Siderius over de komst van terugtrekkende Duitsers..

Ze waren allemaal de grote rivieren overgekomen om het vege lijf te redden. De doffe schoten uit Brabant rustten geen ogenblik. (...) De Duitsers achtten het geraden zich te houden of zij hier nooit meer vandaan zouden gaan. Vandaag werd dit, morgen dat huis gerequireerd, overmorgen een derde. En de slechtste huizen zochten zij niet uit, de slechtste stand ook niet. De bewoners kregen twee uren de tijd om een ander onderkomen te zoeken, mochten hun kleren meenemen, maar moesten al het ander achterlaten. Drie, vier Duitsers trokken er in, zetten, als ze het hadden, hun naamkaartje op de deur en gedroegen zich, alsof ze heer en meester waren. Wat hun ontbrak: een canapé, wijnglazen, dekens, een kostbaar theeservies, vorderden ze bij anderen, van wie ze wisten of vermoeden dat die het wel hadden.

In dat verband verbaast zijn volgende aantekening niet.

De derde week van oktober 1944 kregen heel wat vrouwen en meisjes uit de middenstand briefjes thuis: naar de Suikerfabriek komen en aardappelen schillen. Enkel en bleven thuis.

De suikerfabriek.

Zij deden het niet. Als straf kregen ze hemden en broeken van de Duitsers thuis, die gewassen moesten worden. Daar wisten ze tegen beloning wel een mouw aan te passen. En die gingen, maakten de controlerende Duitsers met hun bijtende scherts en kwasie praatjes het leven zo zuur, dat de proef niet werd herhaald.

Tewerkstelling was aan de orde van de dag. Iedere man van 18 tot 35 jaar, die in het bedrijf maar enigszins gemist kon worden, kreeg een boodschap thuis om te komen werken. Langs de hoofdwegen in de

bermen moesten gaten gegraven worden, zó lang, zó breed, zó diep, waar één of twee man in staan kon om te vuren en zelf tevens voldoende dekking tegen het vijandelijke vuur te vinden. Er werd behoorlijk voor betaald, poot aan spelen was niet nodig, maar ieder achtte het slavenwerk, in dienst van de vijand. In de regel was de opkomst voor zulk werk onvoldoende. Dan werd er een razzia gehouden en iedereen gegrepen, die zich op straat vertoonde. Wie het zag aankomen, zocht en vond een goed heenkomen.

En dan was er nog dit:

er werden bij deze en gene briefjes thuis bezorgd met het verzoek om een hemd of een broek in te leveren. Die hemden en onderbroeken zouden dan in Duitsland uitgedeeld worden. Men kan zich het succes voorstellen. De meesten die zo'n briefje kregen, waren blij, dat ze zelf nog een hemd of een broek aan het lijf hadden.

Ludiekverzet

Na Dolle Dinsdag en met het einde in zicht worden gedragingen meer onvoorspelbaar en soms meer uitgelaten. Dat geldt voor terugtrekkende Duitse soldaten, die zich als heer en meester in geconfisqueerde woningen te buiten gaan aan feesten en buitensporig gedrag. Brengen ze leden van het verzet hiermee op een idee? Het lijkt erop als we kennis nemen van een opvallende actie. Of zit het gewoon in de lucht? Ontlading van spanning? Van frustratie, omdat het verwachte feest van bevrijding ruw verstoord is?

De opvallende actie is de inbraak in de nacht van 12 op 13 oktober in het huis van politiechef Garrit Hendrik van der Tholen aan de Polderstraat 63 (Admiraal de Ruyterstraat). Het was niet zijn huis, maar dat van het Joodse echtpaar Den Hartog. Maar die moesten vertrekken. En de politiechef trok erin. Tot Dolle Dinsdag. Dan neemt hij met zijn gezin de benen, waarna vier KP'ers van de groep Zinkweg zich op een avond toegang verschaffen tot de

woning. Ze moeten daarbij wel voorzichtig te werk gaan, vanwege de avondklok en omdat er in de naast gelegen woonhuizen Duitsers ingekwartierd zijn. Ze verduisteren de woning, doen het licht aan en doorzoeken het hele woonhuis. Alles wat nuttig of nodig kan zijn wordt ingepakt: administratie en uniformen met het oog op verzetsactiviteiten en dekens en kleding, die ten goede kunnen komen aan onderduikers. Na afloop rusten ze uit in de bedden van de familie. Om vijf uur 's morgens worden ze keurig volgens afspraak opgehaald met de auto van een van de KP'ers. Net op tijd, zo blijkt, want kort daarop nemen leden van de Kriegsmarine hun intrek in de door hen gevorderde woning.

Burgemeester in oorlogstijd

Naarmate de maatregelen strenger en ingrijpender werden, werd het voor Hollandse gezagsdragers - zoals politiemensen, ambtenaren en burgemeesters - steeds nijpender. Hoe lang kan ik naar eer en geweten nog medewerking verlenen aan de bezetter? Bovendien werden vaderlandsgetrouwe dienaren bij vertrek (bijvoorbeeld door onder te duiken) direct vervangen door NSB'ers. Dat maakte de afweging er niet gemakkelijker op. Gewetensvolle gezagsdragers maakten hun eigen afwegingen en keuzes op hun eigen moment. Ze doorliepen eenzelfde proces, maar deden dat ongelijktijdig. Zo liet de burgemeester van het nabijgelegen Heinenoord zich al medio 1942 'afkeuren'. En werd prompt vervangen door een NSB-burgemeester. Voor de burgemeester van Piershil, Goudswaard en later ook Nieuw-Beijerland, Sander Hammer, was september 1944 de maat vol. Ook hij werd vervangen door een NSB'er. Voor de burgemeester van Oud-Beijerland, Diepenhorst, is medio oktober de tijd rijp om op te stappen. Twee maatregelen van de bezetter vormen de directe aanleiding daartoe. Op 16 oktober moest kleding geleverd worden: 200 hemden, 200 onderbroeken, 200 paar sokken en 50 pullovers. En op diezelfde dag werd hem opgedragen de verdedigingswerken voor het dorp onmiddellijk in orde te brengen. Dat hield in dat 500 mannen tussen 17 en 45 jaar aan het werk moesten. De

lijst met hun namen moest die avond bij de Ortskommandant ingeleverd worden. Dat waren even ingrijpende als onuitvoerbare opdrachten, die ook nog eens stevig onder kritiek van het verzet stonden. Met betrekking tot de eerste (de kledinglevering) had het verzet al een pamflet verspreid hieraan niet mee te werken. Deze maatregel en de reactie van het verzet vormden voor hem de druppel die zijn emmer deed overlopen. De tweede onderstreepte dat de grens bereikt was. Burgemeester, gemeentesecretaris en het secretariepersoneel van Oud-Beijerland doken onder. De burgemeester hierover:

Bij het verlaten van het gemeentehuis, vroeg ik aan den secretaris of het met de administratie in orde was, opdat de Duitschers hiervan geen voordeel konden hebben, waarop deze antwoordde: 'dat komt in orde'. De secretaris beneden komende, trof op de secretarie aan den gemeentebode met zijn zoon. Een van beiden merkte op dat de bevolking weg moest, hetgeen beaamd werd natuurlijk. De sleutels werden op de kasten gelaten, om het weghalen niet te bemoeilijken. Door mij was aan den heer I. Traas, illegaal werker, om 12 uur direct medegedeeld dat ondergetekende en het secretariepersoneel gingen verdwijnen. Mijn dochter, welke de boodschap bracht, heeft het verzoek van den heer Traas meegebracht, te willen zorgdragen dat de registers, persoonsbewijzen enz. te hunner beschikking zouden komen. Des middags doken allen onder, terwijl des avonds de bevolkingsregisters door de illegaliteit zijn weggehaald.

Het was 16 oktober 1944. Diezelfde avond, werden met behulp van de gemeentebode Arie Weeda en diens zoon Mees, uit het gemeentehuis allerlei spullen weggehaald: het bevolkingsregister, personeelsbewijzen, radio's, gasmaskers, dekens, etc.

De Koerier (nr 3 dd 21 oktober) schrijft over deze gebeurtenissen het volgende onder het kopje *Binnenlandsch nieuws*:

Maandag 16 oktober: Men meldt ons uit Oud-Beijerland: Veel burgers hebben aan de vriendelijke oproep tot inlevering van ondergoed voor de Duitse Weermacht gehoor gegeven en hun hemd en broekje op het Distributie-kantoor bezorgd. Als blijk van erkentelijkheid werd daarop een vordering van 500 man bekend gemaakt om voor de Weermacht te spitten. Het gemeentepersoneel en de burgemeester verdwenen toen echter van het tooneel en de burgerij ging spitten. Als represaille werd toen de woning van den burgemeester afgestookt. Het secretarie wordt nu door de imitatie-ambtenaren van Mussert bemand. De 'heeren' moeten echter zonder bevolkingsregister etc. werken, daar dit door 'lelijke gauwdieven' werd meegenomen.

Afgaande op dit nieuwsbericht van de kant van het verzet is de houding van de bevolking desondanks meegaand geweest: ze leverden kleding in en er werd gespit. Het onderduiken van de burgemeester en zijn naaste medewerkers werd genoemd. En het huis van de burgemeester werd afgestookt. Dat wil zeggen: de dag erop staken de Duitsers het in brand. Het brandde volledig uit. Dit alles wordt vrij droog gemeld. De enige emotie in de vorm van ironie ('lelijke gauwdieven') is te vinden in de laatste zin, waarin de diefstal van papieren aan de orde komt.

De NSB-burgemeester van Heinenoord, Arie Roodzant, kreeg Oud-Beijerland er bij. Maar dan is het nieuwe jaar al begonnen. Roodzant is dan 31 jaar oud.

Kerkinoorlogstijd

In het volgende nummer van *De Koerier* (nr. 4 dd 28 oktober) wordt de houding van de kerk bekritiseerd.

Elke dienst aan deze heidensche heirscharen moet worden geweigerd. Het is te betreuren, dat de kerk in vele dorpen zwijgt, nu de nood op het hoogst is. Een kerk die niet spreekt als haar leden in gevaar zijn en in ernstig gewetensconflict zijn, is als een waakhond die niet blaft, wanneer de moordenaar het erf betreedt. Maar het is de laatste weken nog erger geworden. Vele Christenen, waaronder predikanten en

leidinggevende personen, hebben al hun vroegere uitlatingen verloochend en dienen den vijand van Kerk en volk door het afstaan van dekens en kleren, het graven van verdedigingswerken, het vervoeren van transporten, en zoomeer. Het is alles een verloochening van hetgeen de Kerk nu vier jaar heeft getuigd. En waarom doet men dit? Uit angst. Men bezwijkt voor de vaak niet eens uitgesproken dreigementen. Om der wille van bezit, gezin of eigen leven wordt men slaaf van den verdrukker. Och, wie zijn eigen bange hart kent, begrijpt daar wel iets van. Maar weest dan eerlijk! U doet verkeerd. U zondigt, uit angst!

Duidelijke taal. Het zal nog scherper worden.

Een bijzonderetaakvooronderwijzers

Inmiddels was het bevolkingsregister door het verzet wel veilig gesteld. En zat de bezetter onthand. Geen bevolkingsregister betekende geen administratieve controle meer over de inwoners. Er moest dus snel een nieuw register komen. Maar hoe kom je daaraan?

Om aan een nieuw bevolkingsregister te komen, werden lijsten opgemaakt en het onderwijzend personeel werd opgedragen, deze thuis rond te brengen. De gezinshoofden moesten deze lijsten invullen met opgave van alle leden van het gezin, benevens ieders geboortedatum. De bedoeling was duidelijk en omdat onderwijzers tevens opgedragen werd, nauwkeurig toe te zien, dat de lijsten waarheidsgetrouw werden ingevuld, weigerde het personeel van de Keucheniussschool (...) aan die opdracht gevolg te geven. Of dat verstandig was of niet blijft buiten beoordeling, evenzo of hetzelfde doel ook langs een andere weg bereikt kon worden, doch vermeld moet worden, dat de heren in de Keucheniussschool werden opgesloten en als gevangenen werden behandeld; een bos stro was hun leger en hun voeding was de eerste drie dagen heel schaars; ook was hun lokaal onverwarmd. Na drie dagen mochten ze hun eten van huis laten komen. Maar tevens werd hun aangezegd, dat enkelen van hen tegen de muur

gezet zouden worden. Zodra dat ruchtbaar werd, gingen enkele notabelen uit de burgerij naar de Ortscommandant (in de West Voorstraat), die de toezegging gaf, dat er geen bloed zou vloeien. Na een week gevangenschap werden ze zaterdag voor Kerstmis ontslagen. Een zucht van verlichting ging door het dorp en de haat tegen de onderdrukkers was zo mogelijk nog gegroeid. De dames waren ondergedoken en werden, zoals op aanplakbiljetten te lezen stond, buiten de wet verklaard en al hun bezittingen zouden publiek verkocht worden. Uitingen van machteloze woede! De Duitsers hadden er blijkbaar geen benul van, dat een goed vaderlander er zich niet toe leent om voor volksverrader te fungeren. Dat de weigerachtige onderwijzers toch de lijsten moesten rondbrengen, spreekt vanzelf, de zaak was van te gering belang om er het hoogste offer voor te brengen. En ze konden voorzien, dat de lijsten alleen juist werden ingevuld voor zover het de ouden van dagen en de vrouwen en kinderen betrof. Maar van het manvolk tussen de 18 en 40 jaar was er in heel Oud-Beijerland niet één!, aldus Siderius.

Wapens

De fase van alleen administratief verzet was al lang gepasseerd. Papieren waren van belang - daar bestond geen twijfel over - maar inmiddels ging het er steviger aan toe. Siderius noemt het al dan niet meewerken om het bevolkingsregister te reconstrueren *van te gering belang om er het hoogste offer voor te brengen*. Iets waar de Duitsers aanvankelijk - gelet op hun dreiging van tegen de muur zetten - anders over dachten. Naarmate het einde in zicht kwam, steeg de spanning en werd het meer en meer een zaak van leven en dood.

Bij het verzet bestaat inmiddels een grote behoefte aan wapens, zo zagen we. Aan die behoefte wordt tegemoetgekomen door droppings. De weilanden van boer Monster, gelegen tussen de Zinkweg en de Nieuw-Beijerlandse Langeweg, niet ver van de bakermat van het verzet, worden uitgekozen als terrein voor deze wapenleveranties. Via Radio Oranje wordt het contact onderhouden tussen de leverende en de ontvangende partij.

Op 24 oktober 1944 klinkt daar de afgesproken codeboodschap: 'Jan komt vanavond koffiedrinken'. En even later: 'Tante komt morgen'. Dat betekent dat de wapens tussen middernacht en 2 uur 's morgens vroeg zullen worden afgeworpen. Maar liefst 27 containers - elk 2 meter lang en zo'n 125 kg zwaar - worden per parachute neergelaten. Twee wagens met elk twee paarden ervoor brengen deze containers in het holst van de nacht naar de boerderij van de familie Hage aan de Noorddijk in Zuid-Beijerland. De lege containers worden in geïnuundeerd gebied geworpen en de parachutes gaan naar de boerderij van de familie Traas. De wapens worden voor het grootste deel in een melktank naar Dordrecht vervoerd. Er wordt overigens wel voor gezorgd dat er genoeg - te veel zelfs, vinden ze in Dordrecht - wapens overblijven voor de verzetsgroepen in de Hoeksche Waard zelf.

Er volgen nog twee wapendroppings, op 30 oktober en 2 november. Om veiligheidsredenen moet dan wel voor een andere voorlopige bergplaats gezocht worden. Dat wordt een leegstaande boerderij in het geïnuundeerde gebied tussen Piershil en Goudswaard. Of in huizen van in verzet gekomen mensen, zoals bijvoorbeeld Huib, de broer van Annie. *Vanavond moeten we wapens halen*, zei hij dan tegen zijn zus. Zij wist van het bestaan van de verzetsgroep. Ze wist niet wie erin zaten. Hij verborg wapens in zijn kleine huisje in een slop aan de Koninginneweg. In een tussenkamertje, een alkoof, stond het bed. Daaronder verborg hij geweren. En gelijktijdig waren er twee Duitsers ingekwartierd. Niet voor lang, een paar weken maar. En het betrof eigenlijk alleen de overnachting, boven op zolder.

Zo waren er meer personen, die op de een of andere manier bij verzet betrokken waren. En plaatsen waar mensen onderdoken en wapens verborgen werden. In dit verband moet ook de naam van de heer Pieter Cevaal genoemd worden. Cevaal was leraar wiskunde aan de HBS, hoofd van de luchtbescherming en oprichter van de plaatselijke afdeling van de padvinderij. Hij woonde in Steenenstraat 2, op het hoekje met de HBS-laan. Een groot huis met een koetshuis ernaast.

Op een gegeven moment werd er via een luik een geheime doorgang gemaakt van de zolder van het huis naar de zolder van het koetshuis. Door middel van een ander luik in het koetshuis kon men dan in de achter het

Steenenstraat 2.

huis en het koetshuis liggende boomgaarden komen. Zo kon men pogen ongezien weg te komen. Boven de slaapkamer was een geheime ruimte gemaakt. Een schuilplaats voor onderduikers of - later - wapens. Heel vernuftig allemaal. Een van de vroege onderduikers was Jaap Burger (geboren in 1904), toentertijd advocaat in Dordrecht, verzetsman, Engelandvaarder, minister in het kabinet van Gerbrandy in Londen en na de oorlog vooraanstaand politicus in Nederland. Eind 1944 bood het grote huis ook onderdak aan evacuée(s) uit Strijen. In diezelfde tijd lagen er ook wapens in de geheime bergplaats. Een van de evacu es hield een oogje in het zeil. Dat bleek maar goed ook. In november 1944 namen Duitse soldaten hun intrek in het koetshuis. Ze stalden daar een verrijdbare keuken. En ze gingen op strooptocht naar voedsel. Op een gegeven moment hadden ze een koe te pakken gekregen. Kop en ingewanden werden in de Vliet gedumpt en het vlees werd gebraden in de keuken in

het koetshuis. Ze staken een pijp door het plafond van het koetshuis om de vele rook af te voeren. Dat bleek niet goed te werken, de pijp trok niet. De Duitsers wilden aanstalten maken om te gaan kijken wat het probleem was. Maar als ze dat deden zouden ze stuiten op de geheime vluchtroute. Als ze hun hele plan ten uitvoer zouden brengen - een afvoer via het hele huis - zouden ze ongetwijfeld ook op de geheime bergplaats stuiten, vol met wapens. Dan was het leed niet te overzien geweest. De jonge evacuée die een oogje in het zeil hield, wist even tijd te winnen en riep de hulp in van een 'deskundige'. Deze had een veel kortere en betere oplossing, sloeg een ruit stuk, stak daar de pijp doorheen en deze trok als een tierelier. Dit tot tevredenheid van de Duitsers. Maar niet tot genoegen van sommige Beijerlanders. Zij betichtten hem van hulp aan de Duitsers...

Overigens zaten ook de Duitsers niet stil als het gaat over wapens. Zij hadden een geheim wapen ontwikkeld. Het waren er eigenlijk twee. Deze werden vanaf de zomer 1944 ingezet. Ze werden Vergeltungswaffe-1 en Vergeltungswaffe-2 genoemd, afgekort V-1 en V-2. Het waren kortgezegd onbemande vliegende bommen. Ze waren zo geprogrammeerd, dat bij het bereiken van het doel de motor werd uitgeschakeld en het toestel naar beneden dook. De eerste - de V-1 - werd gelanceerd van een vaste locatie, de tweede vanaf een mobiele lanceerinstallatie. Aanvankelijk stonden de vaste lanceerinstallaties aan de Franse noordkust. Hun doel was Londen. Dat kon net bereikt worden vanaf de Franse Kanaalkust. Toen deze door de geallieerden veroverd was, werden de installaties verplaatst naar het binnenland en werd de haven van Antwerpen het doel. Eind januari 1945 werd vanaf de startbaan, op het terrein van de suikerfabriek in Puttershoek, de eerste V-1 gelanceerd. Reden genoeg voor de geallieerden om vervolgens de fabriek te bombarderen. Overigens ging bij de lancering van deze vliegende bommen nog regelmatig het een en ander mis. Met als gevolg dat de bommen op de meest onverwachte momenten en niet beoogde plaatsen naar beneden kwamen. Bijvoorbeeld ook een vlakbij de suikerfabriek in Oud-Beijerland.

Ook de Amerikanen vonden een nieuw wapen uit. Eén dat in één klap een einde aan de oorlog zou kunnen maken. Maar dat bleef nog even achter de hand.

In het najaar van 1944 hoefde je overigens geen verzetswerk te doen om niet beducht te zijn voor gevaar van eigen leven. Ook het gewone werk bleek niet van gevaar ontbloot. Dat ondervond Adrie (Adje) Vermaat, begrafenisondernemer in Oud-Beijerland. Hij reed met zijn lijkkoets op de Langeweg in Oud-Beijerland naar Klaaswaal en werd door een Engelse Spitfire onder vuur genomen, met bom en mitrailleur. Ad schrok zich een hoedje en wist niet hoe gauw hij van de bok af moet komen. Hij kon ternauwernood dekking zoeken in de slootkant. Zijn koets zat vol kogelgaten. Als hij zich bij terugkeer in Oud-Beijerland beklagt bij een van de caféhouders, merkt deze schertsend op: *Adje, ze hielden een wedstrijd wie door jouw hoge hoed kon schieten.*

In deze tijd van de oorlog schoten de Engelsen op elk voertuig, ook op paard en wagen.

Het vuur kon van twee kanten komen. Zo reed op 10 november een auto met een aantal mensen van Oud-Beijerland naar Rotterdam. Onder hen, een van de twee predikanten van de Nederlandse Hervormde kerk van Oud-Beijerland, ds. J. Lekkerkerker. Hij ging gemeenteleden die in het ziekenhuis in Rotterdam lagen, bezoeken. Twee politieagenten gingen ter begeleiding mee. Dat bleek niet afdoende.

Bij het Zuiderziekenhuis gekomen, werd de auto plotseling door een Duitse soldaat beschoten. De chauffeur, de 34-jarige Korstiaan Jacob Kegel werd getroffen en overleed binnen enkele uren. Zo vertelt Siderius.

En Adrie was er zelfs bij: *Vrijdagmorgen 9.10 uur voor Zuiderziekenhuis te Rotterdam beschoten door personen in Duitse uniformen. Chauffeur K. Kegel doodelijk getroffen. De inzittenden: marechaussee Roon, en Sijmon; J. Brouwer, ds. Lekkerkerker, P. v.d. Ree en mijzelf kwamen met den schrik*

vrij. De auto was terechtgekomen midden in een daar gehouden razzia. J. Brouwer was de verhuurder en de chauffeur van de auto.

Kort daarvoor - op 7 november - was Willemstad door de geallieerden ingenomen. Hollands Diep en Haringvliet waren wederom frontlijn. De Hoeksche Waard lag net aan de verkeerde kant van deze brede wateren. Met de hongerwinter als direct gevolg.

16 | H o n g e r w i n t e r

24 nov. 1944: *Vandaag geen boter, margarine of vet, melk.*

30 nov. 1944: *Hedenmorgen stroomleverantie gestaakt.*

04 dec. 1944: *Hedenmorgen gasleverantie gestaakt.*

07 dec. 1944: *Broodrantsoen m.i.v. 4 dec. opnieuw verlaagd. Thans van 1400 op 1000 gr. per week (1800 op 1400). Deze week alleen op de bonnen aangewezen brood, vervanger van kaas en vlees. (Voedselpositie wordt steeds kritischer)*

Een paar aantekeningen in het dagboek van Adrie over een periode van nog geen drie weken. Ze betreffen elementaire zaken als eten, drinken, koken, verwarming en stroomvoorziening. Het zal nog erger worden.

Daarnaast zijn er meer gebeurtenissen die het dagelijks leven niet bepaald gezelliger maken: huisarrest en avondklok.

29 nov. 1944: *met ingang van heden van 18.15 uur binnen als straf voor ontvreemden van motorfiets Roodzant, waarnemend burgemeester en papieren uit bureau Wehrmacht.*

09 dec. 1944: *M.i.v. heden huisarrest van 29/11 opgeheven.*

Dit is nog niet voorbij of de volgende onaangenaamheden kondigen zich al aan.

8 december 1944: *Sinds begin oktober een ongekend zware regenval. Dagelijks stroomt het water neer. Sinds 1864 niet zoo'n neerslag.*

Maar daar kon niemand iets aan doen. Dat gold niet voor de volgende actie.

18 dec. 1944: *Bekendmaking van de plaatselijke Ortskommandant, dat van 17 op 18 december geschriften werden verspreid met voor de Duitse Wehrmacht beledigenden inhoud. Als voorlopige straf worden*

142

alle Ausweis en Passierscheine ingetrokken. Vóór dinsdag 18 uur moeten daders bekend zijn anders volgen er strenge maatregelen.

20 dec. 1944. *Bekendmaking Ortskommandant: Daders 18/12 nog niet opgespoord, ondanks de verheugende medewerking der burgers. M.i.v. heden binnen van 17 - 6 uur. Gijzelaars gesteld die bij de geringste illegale activiteit zullen worden terechtgesteld. Straf op verbergen van ondergedokenen: De volgende personen zijn ondergedoken: Korteweg, dames (2) Pijl, mej. Herstel. Hun goederen verbeurd verklaard en buiten de wet gesteld.*

De twee dames waren onderwijzers van de Keucheniuschool, die geweigerd hadden mee te werken aan het verzamelen van gegevens met het oog op het bevolkingsregister. Korteweg, ook onderwijzer, H.A. Korteweg, maar dan aan de Zinkweg, was - zoals we *Foto Dick Leeuwenstein*. eerder zagen - nauw betrokken bij het verzet en bij *De Koerier*. De Duitsers lieten niets over hun kant gaan. Dus ook niet hetgeen in de nacht van 17 op 18 december was gebeurd, toen geschriften verspreid werden met beledigende inhoud.

19 dec. 1944: *Dinsdagavond werden de navolgende 7 gemeentebambtenaren in gijzeling genomen als straf voor het gebeurde van 17/18 december jl.: J. Schotel, J. Taselaar, Leo Fonkert, Dirk Fonkert,*

Jaap v.d.Berg, W. Smit en C. Hoogenboom. De straffen zullen worden ingetrokken zodra de misdadigers bekend en gearresteerd zijn. Nogmaals deed de bekendmaking een beroep op de burgerij tot hulp.

22 dec. 1944: *Vrijdagavond Heden nog gearresteerd door D. Ds. W. Rijnsburger, Leenman met 2 zoons. Vrijgelaten werd C. Hoogenboom.*

Vannacht gingen plotseling alle Duitse soldaten weg van Zuid-Beijerland, Zuidzijde, Nieuw-Beijerland., Goudswaard en Numansdorp.

143

Vanmiddag vele van hier vandaan. Alles hadden ze reeds voor Weihnachten klaar gemaakt.

27 dec. 1944: *De laatste der gijzelaars (2) werden vrijgelaten.*

30 dec. 1944: *Met ingang van heden weer tot 20 uur buiten.*

En zo loopt de gijzeling met een sisser af. En kan het oude jaar naar omstandigheden rustig worden uitgeluid, zo lijkt het als we afgaan op hetgeen Adri noteerde. Maar er staat ons nog wel het een en ander te wachten. Uit de kranten memoreerde hij de nieuwjaarsboodschappen van Hitler en van de Amerikaanse president Roosevelt. Van Hitler noteerde hij als hoofdinhoud: Onwankelbaar in den wil en niet te misleiden in de fanatieke vastbeslotenheid den oorlog onder alle omstandigheden tot de zege te leiden. Alle mannen, vrouwen, kinderen moeten doorvechten tot het einde. Van Roosevelt viel hem op: We hebben nog een lange weg voor ons.

Voedselvoorziening

In de hongerwinter van 1944 op 1945 was er nagenoeg niets meer. Om toch iets op brood te hebben, kookten mensen de suikerbieten en dampden het vocht in. Zo kregen ze tenminste een lik stroop op het brood. Want heel smakelijk was dat brood ook niet, en voedzaam evenmin. Van alles zat er in: gemalen tulpenbollen, aardappelmeeel, misschien gemalen stro, maar geen tarwebloem. Voor manufacturen

moest je punten afgeven, voor een zakdoek één, voor een heel kostuum tachtig en zo alles navenant.

Een buitenkansje was het, als een koe of een paard een poot brak. Dan stonden vele tientallen huisvrouwen in een lange rij vaak twee, drie uren, soms in de regen, vaak in een koude wind voor de gemeentelijke slachtplaats in de Kerkstraat om wat extra vlees voor niet te veel geld machtig te worden. Want bij de slager kostte het vlees buiten de bon al gauw f 5,- per pond. Wie vlees kreeg met een reepje vet er aan, achtte zich extra bevoorrecht. Vooral voor de huismoeders, die elke dag weer moesten zorgen dat er wat op tafel kwam, was het een moeilijke tijd. (...)

Oude knotwilgen en wat daar op leek gingen de kachel in; al gaf het geen warmte, het gaf toch de illusie ervan. Wie een vracht boomstronken wist te bemachtigen, werd benijd. Soms kwam een sleepbootje aan het Havenhoofd: een mud aardappelen voor een mud kolen. Men verdrong elkander. Een uitkomst voor wie nog aardappelen missen kon. Ieder zorgde voor zichzelf: het was de strijd om het leven in zijn felheid.

Heel wat Rotterdammers zwierven hier langs de straten, vooral kinderen, blauw van de kou, haveloos gekleed, ogenschijnlijk niet van de beste soort, bedelende van deur tot deur om een aardappel, een stuk brood. Om tijd uit te sparen, zochten zij in het begin bij een boer 's nachts onderdak in het hooi of het stro en als ze wat gelukkig waren, schoot er voor hen 's avonds nog een warme maaltijd over. Later werden ze in de chr. Bewaarschool aan de Pr. Hendrikstraat gehuisvest, waar ze overdag wat warmte vonden, 's middags eten uit de centrale keuken en een stroleger voor de nacht. Voor de omwonenden was het geen onverdeeld genot, want het onderscheid tussen mijn en dijn was voor hen een moeilijk probleem en vooral het was goed aan de lijn lokte met al zijn verleidelijkheid.

Wie vee of kippen had, kon op bescheiden schaal bij bakker en winkelier met de producten daarvan wonderen doen en een boterbon bracht in sommige winkels nog artikelen voor de dag, die voor anderen 'uitverkocht' waren. (...)

Naast gebrek aan voedsel dus ook gebrek aan warmte. En de winter kende geen medelijden, bracht lange perioden van vorst, zonder ijsvermaak. Want daar voelde niemand iets voor. Laat opstaan, zuinig stoken, vroeg naar bed, zo kwam men de wintermaanden door. Al wat boom was, werd gekapt. Zelfs appel- en perebomen achtte men soms niet te goed. Zo beschrijft Siderius in vogelvlucht de zware tijd.

145

Hij kwam al even langs: de centrale keuken of de gaarkeuken. Het eerste woord geeft goed aan wat het was: een keuken, waar gekookt werd voor velen.

Siderius: Een uitkomst was het voor velen, dat met ingang van 29 januari 1945 de centrale keuken geopend werd waarbij de apparatuur van de fa. Koen Visser goede diensten bewees en waarbij bleek, dat vele agrariërs en slaggers solidair waren met de streek, waarin ze woonden en werkten, door voor de hongerenden aardappelen, erwten, vlees etc. beschikbaar te stellen zodat de 'gaarkeukenpot' in Oud-Beijerland een redelijk voedzame pot was. Velen, misschien wel allen, behalve wie aanvulling uit eigen bedrijf had of zich door ruiling van produkten uit eigen bedrijf de nodige aanvulling verschaffen kon, leden desondanks aan een bepaalde graad van ondervoeding. Maar al waren vooral onder de ouderen velen vermagerd en verzwakt, in onze gemeente is niemand de hongerdood gestorven.

Met name in deze periode was een rol voor de kerken weggelegd. Een van hun taken was ondersteuning van arme mensen: de diaconale taak. De ogen waren daarbij vooral gericht op de 'grote kerk' - de Nederlandse Hervormde kerk. Daar waren de meeste mensen bij aangesloten. Uit de notulen van de kerkenraad uit deze tijd is af te lezen hoe de kerk in deze periode het diaconale werk intensiverde. Voluit steun voor de centrale

keuken leverde discussie op over zeggenschap en resulteerde uiteindelijk in steun direct aan mensen zelf, *Hervormden in ruime zin*. Niet alleen in de eigen gemeente maar ook in Rotterdam werd steun geboden in de vorm van geld of goederen (bijvoorbeeld kolen). De ene predikant richtte zijn aandacht daarbij op Rotterdam, de andere hield zich vooral bezig met de eigen woonplaats. Ze deden dat uiteraard samen met diakenen en anderen binnen de gemeente. Speciale aandacht kreeg hierbij *de kinderverzorging*.

En mevrouw Traas deed wat ze kon om in haar boerderij mensen te helpen. Op een dag verschaftte ze zelfs aan 300 mensen een kop erwtensoep. En tussen de bedrijven door verzorgde ze in de ene kamer een Amerikaanse piloot met longontsteking en een zieke Duitse soldaat in een ander vertrek.

146

Zelfs op het platteland was voedsel schaars in die dagen. Veel langer had de winter niet moeten duren. Dan waren er ook hier slachtoffers gevallen, zo merkt Siderius het geheel overziende op. En Adri beschrijft op 31 januari 1945 het uitzonderlijke van de situatie op een geheel eigen manier:

Na een week van dagelijkse sneeuwval en felle koude met sneeuwstormen valt heden plotseling algeheel dooi in. Massa's sneeuw in één dag opgeruimd. Een ware opluchting voor de uitgehongerde en verkleumde bevolking van West Nederland, vooral de groote steden.

Zelfs in Oud-Beijerland is het noodzakelijk geworden een centrale keuken in te voeren. Een van de welvarendste dorpen van een welvarende, vruchtbare landbouwstreek van Nederland. Het land van boter, kaas en eieren, van melk en honing.

148

17 | Wapenspreken

Het was omstreeks deze tijd, dat de ondergrondsen, die al lang in het geheim gewerkt hadden, hoe langer hoe driester optraden. Aan het

ondergrondse werk, dat door een groot aantal mannen en jonge vrouwen verricht is, was heel wat meer lijfsgevaar verbonden, dan door buitenstaanders werd vermoed. Men moet de staaltjes maar horen van hun durf en onverschrokkenheid. En dan beschrijft Siderius in een paar pennenstreken een aantal voorvallen. Bijvoorbeeld: Twee van hen moesten wapenen onder een dekzeil verborgen naar Puttershoek brengen. Onderweg vroeg een mof om mee te mogen rijden. Een weigering zou argwaan wekken. De Duitser rijdt dus mee. Opgewekt vervolgden ze hun tocht. Immers onder dit geleide was geen gevaar meer voor controle door andere Duitsers.

Hij doelt hier ongetwijfeld op een van de transporten na de wapendroppings in de Nieuw-Beijerlandse polder. Wapens werden o.a. via het pontje bij Puttershoek naar een centrale verzamelplaats in Dordrecht gebracht.

147

M.A.Simonis

Wat Siderius niet noemt is de ongetwijfeld zwaarste actie die het verzet ondernomen heeft. Laat hij dat na, omdat het zich buiten Oud-Beijerland afspeelt? Of is het te gevoelig om genoemd te worden? Die actie betreft de NSB-burgemeester van Nieuw-Beijerland, M.A. Simonis, 56 jaar oud. Nadat deze bij 'Dolle Dinsdag' als burgemeester van Leidschendam het hazenpad had gekozen, zag hij daarna zijn baan gegeven aan een ander. Voor hem werd een nieuwe standplaats gezocht. Dat werd Nieuw-Beijerland. Daar was door het onderduiken van Sander Hammer de baan vacant. Hij stond bekend als NSB-er en deed zijn reputatie al snel eer aan in zijn nieuwe werkgebied. Er werd gesproken van een waar schrikbewind.

149

Dit was reden voor de Knokploeg-Zinkweg om hem op dinsdagavond 13 februari een bezoek te brengen in het gemeentehuis. Daar kreeg de eerste burger een hardhandige afstraffing: met een karwats kreeg hij slaag op zijn blote kont. Marien Traas wist uit ervaring - zijn verblijf als gevangene in kamp Vught - hoe dat voelde. De waarschuwing werd door de

gezagsdrager in de wind geslagen. In plaats van verzachting van maatregelen werd door zijn toedoen door Duitse militairen een razzia gehouden in Nieuw-Beijerland. Mensen werden opgepakt en tewerkgesteld. Hij liet hier geen gras over groeien.

Ook Adri vermeldt dit alles in zijn dagboek. Hij beschrijft kort de feiten. Ons interesseert hetgeen het verzet er zelf over te melden heeft.

De Koerier van 16 februari (nr 27) berichtte daar het volgende over:

Om een einde te maken aan de reeks afpersingen en wandaden van de Nieuw-Beijerlandse NSB-burgemeester Simonis en zijn trawanten, heeft de knokploeg zich heden in de avond van 13 februari jl. toegang verschaft tot het gemeentehuis van Nieuw-Beijerland en den heer Simonis plus een van door hem geïmporteerde ambtenaren (zijn zoon) afgeranseld. Nog diezelfde avond hebben de Duitsers in Nieuw-Beijerland een aantal mannen van 17-45 jaar opgegrepen en in de Grote Kerk ondergebracht. De heren W. Holleman en J. Zoeteman hebben zich hierbij verdienstelijk gemaakt door het verraden van verschillende personen die zich verborgen hielden. Van de in de kerk bewaakte mannen werden bij een ontsnappingspoging 2 personen ernstig gewond. Welk lot de gegrepen mannen wacht is nog niet bekend. Dat de bevolking door een en ander zeer geagiteerd is, verwondert ons niet. Wel moeten we er op wijzen, dat deze zenuwachtigheid er niet toe mag leiden, schuldigen te zoeken in de hoek waar zij niet zijn. De KP heeft zich ingezet ter handhaving van het recht. Wanneer de vijand daarop reageert door onschuldigen te grijpen en eventueel weg te voeren, dan is dat weer een nieuwe rechtsverkrachting, waarvoor de verantwoordelijkheid geheel en al voor rekening van den vijand en zijn handlangers komt.

De knokploeg trad daarop in overleg met de compagniescommandant van

150

het District Dordrecht van de Binnenlandse Strijdkrachten. De Binnenlandse Strijdkrachten (BS) waren gevormd rond september 1944

toen de bevrijding van Nederland in zicht kwam. Ze werden gevormd door bundeling van krachten van allerlei illegale organisaties, zoals LO en KP. De Strijdkrachten bestonden uit een Strijdend Gedeelte (SG), veelal bestaande uit leden van knokploegen en een Niet Strijdend Gedeelte (NSG) - dat geen wapens droeg -, geformeerd uit de Orde Dienst (OD). Beide onderdelen waren gericht op ondersteuning van de geallieerde strijdkrachten, zodra zij operaties in ons land gingen uitvoeren. Het was een op militaire leest geschoeide organisatie. Het merendeel van de leden sloot zich vooral vanaf Dolle Dinsdag aan. Het overleg van de Knokploeg-Zinkweg met de compagniescommandant van de BS leidde ertoe, dat besloten werd de burgemeester te liquideren. Men liet er geen gras over groeien en de zaterdag erop - 17 februari - werd uitvoering gegeven aan de plannen. Het was bekend dat Simonis elke zaterdag op zijn fiets naar zijn woning in Leidschendam ging. Hij reed dan via de oude Rijksweg naar de Barendrechtse brug. En vandaar verder. De vaste route. En daar werd hij in de vroege morgen aan de weg opgewacht. En doodgeschoten. Zijn lichaam werd in de sloot achtergelaten. Dat was wel erg opvallend: vier dagen na de afstraffing - en waarschuwing - in het gemeentehuis. Ook het verzet liet er geen gras over groeien.

De Koerier van 20 februari (nr. 28) meldt hierover:

Zoals in ons vorige nummer is gemeld, werd den plaatsvervangend burgemeester van Nieuw-Beijerland een afstraffing toegediend. Bij de daarop volgende razzia werden een groot aantal mannen gevangen genomen, waarvan er vrijdagmorgen 61 werden weggevoerd. Zaterdagmorgen werd de heer Simonis onder de gemeente Heinenoord door onbekend gebleven daders doodgeschoten.

De reactie van de Duitsers kwam snel en was keihard. Zeker omdat het geen Duitser, maar een Nederlandse handlanger betrof. Dezelfde dag werden tien illegale werkers, die opgesloten waren in de Strafgewangenis

151

van Scheveningen overgebracht naar Rotterdam. De volgende ochtend zondag 18 februari om 9 uur 's morgens werd het vonnis voltrokken. In de

woorden van *De Koerier*: Zondagmorgen hebben de Duitsers 10 politieke gevangenen (...) gehaald en naar de weg tussen Krooswijk en Blaaksedijk gebracht. Op de plaats van Simonis terechtstelling zijn deze mensen, die niets met het geval uitstaande hadden vermoord.

En weer klonk in het uitgestrekte polderlandschap de roep, die al eerder te horen was: Moeder. De lichamen van de gevallen moesten tot 's avonds 8 uur blijven liggen. Daarna werden ze overgebracht naar de begraafplaats in Heinenoord. Daar werden ze in een gemeenschappelijk graf, zonder kist en zonder geestelijke of publiek, begraven.

De Koerier verwijst als een soort rechtvaardiging naar 'Vrij Nederland':

In dit verband citeren wij 'Vrij Nederland': 'De strijders der ondergrondse verzetsbeweging vormen tezamen de arm van onze wettige regering. Haar machtsmiddelen reiken tot in het kleinste Hollandse dorp en als het nodig mocht blijken tot in de directiekamer van elke fabriek. Misschien heeft geen regering in Nederland de laatste honderd jaar een zo toegewijde en vastberaden groep strijdbare mannen en vrouwen achter zich gehad als thans deze 'Regering in ballingschap'.

In het daarop volgende nummer van *De Koerier* (nr 29, 23 februari 1945) wordt nog een keer teruggeblikt op deze uitzonderlijke daad. De overwegingen die speelden worden gedeeld met de lezers.

Meermalen moet ik de situatie, waarin wij thans leven, denken aan den medicus staande aan het bed van den tyrannieken dictator, die het leven van veel burgers tot een hel maakt en allen tot slaven. Het leven van den patient hangt aan een zijden draadje. Vijf druppels van het verdovingsmiddel zullen hem doen slapen en misschien herstellen; zeven druppels zullen hem doden. De dokter strijdt. Wat zal sterker blijken te zijn, zijn gevoel voor het verdrukte volk of z'n ambtseed?

152

Een dergelijke strijd komt in onze tijd vaker voor dan in vroeger jaren, toen de tegenstellingen minder fel waren. We staan voor een gewetensconflict

en weten reeds bij voorbaat dat, wat we ook kiezen, onze daad zonder meer goed is. We moeten dan 'van twee kwaden het minst kwade kiezen'. Maar wat is het minst kwade? Dat is vaak heel moeilijk uit te maken. Vooral als we van te voren niet kunnen overzien welke gevolgen onze daad zal hebben, wordt de beslissing uiterst moeilijk. Dat alles doet begrijpen, dat die beslissing of keuze bij verschillende mensen van verschillend karakter vaak anders uitvalt en dat zelfs de meesten in het geheel niet tot een beslissing laat staan tot een daad komen en deze zo lang uitstellen tot een ander ingegrepen heeft.

Concreet, in de dagelijkse werkelijkheid wil dit alles zeggen: Als veel mensen het er over eens zijn, dat een burgemeester moet verdwijnen, omdat hij de hem toevertrouwde bevolking terroriseert en in het nauw drijft en enkelen laten het niet bij woorden en gaan over tot de daad en geven den man een pak slaag en schieten hem later, na gebleken onverbeterlijkheid dood, dan kunnen deze daders er van overtuigd zijn,

1e dat vele hunner medeburgers deze daad tevoren zouden hebben afgekeurd, omdat ze nu eenmaal van ander karakter zijn, wat nog niet wil zeggen beter of slechter;

2e dat nadien en vooral na de gevolgen die deze terechtstelling meebracht de critiek nog lustiger zal oplaaien. Nu alle gevolgen bekend zijn, is immers de keus in het gewetensconflict veel gemakkelijker en tevens wordt van hen, die achteraf critiseren slechts gevraagd 'wat ze vinden dat een ander gedaan zou moeten hebben' en niet wat ze zelf doen of zullen doen

Tenslotte kunnen wij lezers, oproerkraaiers en min of meer rustige burgers, er van overtuigd zijn, dat zij die niet slechts zeiden, maar ook deden met deze dingen, voor en na, hun moeite hebben en door hun actief ingrijpen heel wat meer te verwerken hebben dan U en ik, die passief de dingen beleven en met de daad ook grotendeels de verantwoordelijkheid

omzeilen.

153

In ons land zijn in de oorlog (vooral vanaf 1943 en dan met name in 1945) door het verzet meer dan 500 liquidaties uitgevoerd. In zo'n 150 gevallen betrof het mensen die als collaborateur aangemerkt werden, 6 van hen waren NSB-burgemeester. Uitzonderlijk was het dus niet wat er in de Hoeksche Waard gebeurde. Opmerkelijk was het zeker, de liquidatie van een burgemeester. En gelet op de gevolgen schieten deze woorden tekort. Was het wel het nodig, onontkoombaar?

Een meisjemetpijpenkrulletjes

De liquidatie van een gezagsdrager was het zwaarste dat van de kant van het verzet gedaan werd. Daar valt bij in het niet wat Adri 3 maart 1945 vermeldt:

Trambrug a/d Zinkweg en Kreekbrug a/d Nieuwe Zinkweg heden opgeblazen. Of wat Siderius noteert: Zaterdagavond 17 maart moest op hoog bevel iedereen klokslag 8 uur binnen zijn. Nou ja, wie kan alles onthouden, wat de Duitser wil. Maar: Befehl ist Befehl. En een bevel moet opgevolgd worden. Tussen de vijf- en zeshonderd mensen, die na achten nog op straat werden aangetroffen, werden opgepakt en in de HBS opgesloten. Alle lokalen vol, de deuren dicht. De oudjes boven de 65 jaar werden 's avonds half elf vrijgelaten, de anderen konden zondagochtend zeven uur naar huis gaan.

Wat wel indruk maakt is de *gewelddadige dood* van een meisje. Zelfs zoveel indruk, dat het een van de eerste dingen is, die genoemd wordt als ik in 2021 een goede

bekende vraag naar herinneringen aan de *Ingetje Vermaas* oorlog. Pijpenkrulletjes, witte haren, leuk meisje: Vermaas, zo weet hij. Hij was toen net een jaar ouder dan zij en woonde in dezelfde straat.

Ook Siderius weet ervan: *Op 19 maart 1945 hadden de Duitsers het hoofd van de distributiedienst van 's-Gravendeel gevangen genomen en hierheen gevoerd. Hij wist op de Oostdijk aan zijn geleiders te ontsnappen en holde de Havendam op. Daar werd door een Duitser op hem geschoten, met het noodlottig gevolg, dat het 9-jarig dochtertje van de gemeente-voorman P. Vermaas, dat daar juist liep, dodelijk werd getroffen.*

Ook Adri noemt het, feitelijk. In het politierapport treffen we meer informatie aan van twee ooggetuigen:

Cornelis Hoogenboom, oud 36 jaar, havenmeester, wonende te Oud-Beijerland, Tuinstraat (Piet Heinstraat) no. 4, die verklaarde:

Hedenavond, 19 maart 1945, te omstreeks 17.30 uur, bevond ik mij op de Kade te Oud-Beijerland. Ik hoorde dat er geschoten werd, blijkbaar met een geweer in de aangrenzende straat. Op eens kwamen twee Duitse militairen de Bierkade afrennen de Kade op in oostelijke richting. Ik keek hen na en zag dat zij blijkbaar een man achtervolgden, die aan het andere einde van de Kade liep. Ik zag toen dat er één militair in draf loopende zijn geweer af schoot in de richting van genoemden vluchteling. Dit schot miste blijkbaar, want de vluchteling zette zijn vlucht voort, doch van een ter plaatse spelend koppeltje kinderen rolde er een om en bleef liggen. Even later ben ik erheen gegaan en zag ik dat dit kind dood was. Ik herkende haar als Ingetje Vermaas, wonende te Oud Beijerland, Baan 7.

Arie van der Marel, oud 44 jaar, opslaghouders voor inbeslaggenomen goederen, wonende te Oud Beijerland, Oostdijk no. 7, verklaarde:

Hedenmiddag, 19 maart 1945, te omstreeks 17.30 uur, bevond ik mij op den Oostdijk alhier. Ik zag toen twee Duitse militairen per rijwiel over den Oostdijk komen. Een paar meter voor hen uit reed een mij onbekenden burger, eveneens per rijwiel. Ik zag toen dat genoemden burger, die blijkbaar arrestant was, opeens van zijn rijwiel sprong en

zijn rijwiel voor den rijwielen van genoemden militairen wierp, die daardoor kwamen te vallen.

De arrestant maakte van de gelegenheid gebruik om te vluchten en rende de stoep af, gelegen naast den winkel van Taselaar, waarmee hij in de Ooststraat kwam. Ook zag ik dat de militairen vlug opstonden en met hun geweren in den aanslag den arrestant achtervolgden. Even later hoorde ik in de Ooststraat schieten. Er werden meerdere schoten gelost en voor de veiligheid ben ik toen zoo gauw mogelijk van straat af gegaan. Toen het schieten op hield begaf ik mij naar mijn woning. Kort daarna kwam mijn dochtertje Frederika Aleida van der Marel, geboren te Oud-Beijerland, 27 april 1939 huilende thuis en bleek mij dat deze een gewerschot door haar linkerschouder had. Ik ben toen direct met haar naar dokter Van Dongen gegaan, die haar in behandeling nam. Er bleken geen edele deelen geraakt en er bestaat geen levensgevaar. Van het kind van Vermaas dat gelijktijdig doodgeschoten werd heb ik niets gezien.

In het officiële rapport dat door de politie is opgesteld staat als bijkomende bijzonderheid de zin: *Een geboorte-extract van het slachtoffer kan niet worden overlegd aangezien de geboorteregisters der gemeente Oud-Beijerland ontvreemd zijn.* De ouders, die opgeroepen zijn voor de identificatie, noemen als geboortedatum: 13 juni 1935.

156

18 | Overval op overval

Op 19 april 1945 waren elf geweren gestolen uit het garagebedrijf A.M.O. aan de Ooststraat. De ondergrondsen werden er van verdacht, maar omdat de schuldigen onvindbaar waren, werd in het dorp een razzia gehouden. Heel de mannelijke bevolking werd naar de H.B.S. gebracht en daar opgesloten. 's Avonds tegen tien uur werden wie boven de 65 jaar waren vrijgelaten; de volgende ochtend werden van de anderen plm. 40 man naar Westmaas gevoerd en daar in de school

opgesloten met nog 500 mannen, die van heinde en verre reeds daar naar toe waren overgebracht. Na schifting werd een deel weer vrijgelaten en de anderen moesten naar 's-Gravendeel en omdat niemand door de mand viel, konden ze tenslotte allen weer naar huis terugkeren.

Zo beschrijft Siderius de overval en de daarop volgende razzia.

Een van de gevangenen was de oudste broer van Teun. De broer die ooit dapper had gezegd dat er bij hem geen Duitser in zijn huis kwam. Een ander was de hervormde predikant Rijsburger. Deze was vlak voor Kerst 1944 al eerder vier dagen opgepakt wegens het verspreiden van een anti-Duits pamflet. Maar nu werd hij in verband gebracht met deze wapendiefstal. Zijn dochter vertelt, zich baserend op het dagboek van haar moeder, het volgende.

De tweede gevangenschap kort voor de bevrijding stond hij boven aan de lijst; hij was een politiek gevangene: de Duitsers hadden het land aan hem. Het is een wonder dat hij het er levend heeft afgebracht. Toen hij gevangen werd genomen had hij dysenterie en lag ziek te bed. Ondanks het feit dat de Duitsers bang waren voor besmetting liepen ze toch door naar boven om hem uit zijn ziekbed te lichten. Hij werd met zijn ziek lijf lopend afgevoerd, eerst naar de HBS en vandaaruit lopend naar een schooltje in Westmaas. Daar was geen stro om op te liggen. Daar heeft

157

hij een paar dagen op de houten vloer met opgetrokken knieën moeten zitten. Mijn moeder kwam hem eten brengen. Hij is daar verhoord door NSB-burgemeester Pitto (een scheldnaam) en door Donkersloot (een jonge man). Daarna lopend naar 's-Gravendeel. Daar was stro. Ze werden gedwongen om - ziek en wel - in 's-Gravendeel te gaan spitten in een sperrgebied. Het was koud en regende. De bevolking was heel goed voor hen. Zij brachten steeds eten.

Zowel in Westmaas als 's-Gravendeel hield hij 's avonds korte kerkdiensten. Op zondag mochten de gevangenen naar de kerk en mochten ze kennissen bezoeken.

Gelet op zijn ziekte kwam de bevrijding net op tijd.

Het geeft schrijnend aan hoe de spanning opgelopen was. Zelfs een zieke dominee wordt van zijn bed gelicht. En het risico op besmetting wordt daarbij voor lief genomen.

En nu het verhaal van iemand die er zelf bij was, uit de eerste hand dus. Van Adri, onze dagboekenschrijver.

Woensdag 18/4/1945. In afgelopen nacht volgens mededeling van Ortskommandant. wapenen gestolen uit garage AMO van de Wehrmacht. Indien vóór 18 uur daders en wapens niet terecht zijn strengste maatregelen. 's Middags om half 2 begon op groote schaal insperren van alle mannen van 17-70 jaar in de H.B.S. Des 's avonds waren ± 1000 pers. Op een 300 na werden allen om tien weer vrijgelaten. De resterende moesten om 22.15 te voet naar Westmaas lopen met helderen manenschijn via Steenenstraat-Lange-

Garagebedrijf AMO aan de Ooststraat, ca.

158

weg-Koninginneweg-Stou-

1958.

gie-Blauwesteenweg-Christelijke School. Werden daar als koeien ingedreven zonder behoorlijke ligging op de kale vloeren of in kleine banken of op een hoop kolen of hout. Om ± 12 uur arriveerden we daar. Donderdag geheelen dag in school. 20/4 Vrijdagmorgen appel en verhoor van alle personen. Stonden ± 11 uur opgesteld op schoolplein. Duitse militairen met pitto burgemeester Roodzant en waarnemend burgemeester Donkersloot

waren om een tafel gezeten. Plotseling verschenen op huishoogte een 3 tal geallieerde jagers. De tafelheeren werden wit van schrik, gooiden de tafel met papieren ondersteboven en stoven uit elkaar. Wit als een lijk keerden ze weer terug. Een moment, dat nooit vergeten zal worden. Voor veiligheid moesten we toen in tegenover gelegen schuur gaan staan, terwijl de helden plaats namen onder den pleinboom Na dit intermezzo ging het verhoor verder, wat om ± 4 uur geëindigd was. Nadien werden op 32 man na allen vrijgelaten.

21/4/1945 Zaterdagmorgen. Een 5 tal van de 32 werd persoonlijk verhoord en afgezonderd. Om 11 uur vertrokken de heeren plotseling en keerden om ± 17.30 uur terug. Dr. P.A. Kroesen die intusschen was vrijgelaten, werd wederom in onze kring opgenomen, nadat van 11 uur - 15 uur z'n geheele huis was onderzocht door gestapo-agenten. Om 18 uur plotseling het bevel: 'Heraus treten, alles einpacken'. Spanning die al hoog was, steeg. Waarheen?? Vier aan vier opgesteld met de 15 Rotterdammers marcheerden we van Westmaas. Begeleidende soldaten vertelden, dat we 14 km moesten lopen. Weg ging via Breestraat-St.Antoniepolder-Maasdam-Nieuwe weg-'s-Gravendeel-school N. Voorstr. Arriveerden daar ± 20.30 uur. Het bleek, dat wij 8 dagen dwangarbeid hadden (voorlopig). De 5 gearresteerden v.d. AMO waren nog vastgehouden a/d Westdijk (b.d. gendermerie). Deze werden woensdag ook naar ons gebracht nà dagen van zenuwlopende spanning, daar zij ter dood waren veroordeeld. Vanaf zondag 22/4 moest toen gewerkt worden a/d stellingen aan de Kildijk en op eiland De Krabbe. Zondag 29/4 niet gewerkt. Straftijd liep dus dinsdag

159

af, doch werden niet vrijgelaten, alvorens 40 anderen onze plaatsen hadden ingenomen. Dit is niet geschied. Inmiddels was de militaire situatie zoo geworden, dat ieder uur het einde kon worden verwacht. Vanaf zondag werd door een groot aantal geallieerde bommenwerpers dagelijks groote hoeveelheden levensmiddelen afgeworpen voor de uitgehongerde bevolking der steden v.h. Westen des lands. Woensdag 2 mei kwam bevel, dat alle stellingen moesten worden afgemaakt, wat ook geschiedde. Den volgende morgen niettemin toch naar het werk, waarop om 11 uur werd

meegedeeld, dat de Oud-Beijerlanders naar huis mochten. Hiermede was dus aan het gedwongen verblijf te 's-Gravendeel een einde gekomen, terwijl dit tevens de laatste 14 dagen waren van deze verschrikkelijke oorlog in Europa, daar op vrijdag 4 mei om 21.30 bekend werd, dat capitulatie was aangenomen van Duitse troepen in Noord Duitsland, Denemarken en rest van Nederland en dat op 5 mei om 3 uur de vlaggen mochten worden uitgestoken. Tenslotte nog een warme hulde aan de burgerij van 's-Gravendeel, die in alles, vooral op het gebied van levensmiddelen, ons een groote steun is geweest en ons heeft bewaard voor vermageren, daar de kost van de Wehrmacht te veel bleek om te sterven en te weinig om van te leven. Door drie boeren werden we naar Oud-Beijerland gereden.

De boerderij van Traas

De Duitsers namen de overval op het garagebedrijf - de AMO - en de daarbij gestolen wapens hoog op. Zoveel was wel duidelijk. Dat ze de plaatselijke verzetsgroep Zinkweg verantwoordelijk hielden, lag voor de hand. Ten onrechte zo bleek. Deze actie was uitgevoerd door een groep van het Strijdend Gedeelte van de Binnenlandse Strijdkrachten. Maar, naarmate het eind van de oorlog in zicht kwam, groeide bij de bezetter de behoefte om in één - misschien wel laatste - klap, op de valreep, de lokale verzetsgroep te pakken te krijgen en daarmee ook de schrijvers en verspreiders van *De Koerier*. Dat illegale blad met zijn stevige boodschap van verzet, was hen een doorn in het oog. De wegcontroles werden aangescherpt, met name ook aan de Zinkweg. De boerderij van de familie Traas was al langer verdacht. Daar was het altijd een drukte van belang, van in- en uitlo-

De boerderij van de familie Traas.

pende mensen: de zestien gezinsleden, medewerkers in het land- en tuinbouwbedrijf, mensen die fruit kwamen kopen, stedelingen uit Rotterdam die kwamen bedelen, evacuée(s), onderduikers, etc. Ook waren van begin af aan Duitse soldaten ingekwartierd. Dat het een vaderlandslievend volk was, was al eerder gebleken toen dochters van boer Jan en zijn vrouw Catharina de loods waar het fruit gesorteerd werd, volgeplakt hadden met foto's van leden van het koninklijk huis. Op last van de politie waren deze in 1941 verwijderd. En zoon Marien had al eens drie maanden vastgezet, omdat hij zich laatdunkend had uitgelaten over een daad, die in zijn ogen een daad van landverraad was. Nu waren de Duitsers aan zet. Anderhalve week na de overval op de AMO. Maar niet nadat het verzet, dat onraad had geroken, wapens elders had ondergebracht en ook de stencilmachine en ander materiaal van *De Koerier* in veiligheid had gebracht.

Maandagavond 23 april 1945 omsingelden 40 Duitse soldaten onder leiding van de Gr ne Polizei de boerderij aan de Zinkweg. Theo le Grand was even op bezoek geweest en teruggekeerd naar zijn onderduikadres,

de naast gelegen boerderij van Leen van der Meer. Lein Rottier, Piet Lips en Israël Traas keerden juist weer terug via weilanden en boomgaarden. Zij waren op zoek geweest naar wapens die verborgen, maar niet meer terug te vinden waren. Toen een van hen vlakbij de boerderij een verdacht geluid hoorde, renden twee van hen via de achterdeur de boerderij in en vlogen in hun geheime schuilplaats. Daar zaten ook Arie Vermaas, Paul Visser, Marien Traas. Allemaal lid van de knokploeg. En dominee Langeveld, de eindredacteur van *De Koerier*. Israël was intussen de schuur in gevlucht. De Duitsers kwamen met ruw geweld de boerderij binnen en begonnen aan de zoektocht naar de twee mannen die ze zojuist naar binnen hadden zien gaan. Die vonden ze niet. Traas, zijn vrouw en dochters werden aan een verhoor onderworpen, maar zeiden niets, zelfs niet na bedreiging. Toen tegen de morgen nog niets gevonden was, losten de Duitsers enkele pistoolschoten, die ook de wand van de schuilplaats raakten. Reden voor de verstekelingen om uit de schuilplaats te komen, waar ze intussen acht uur in hadden gezeten. Een afranseling volgde, waarbij vooral de dominee het moest ontgelden. Maar Israël Traas hadden ze - zeer tot hun spijt - niet gevonden. Wel vonden ze belastend materiaal, zoals parachutes die bij de wapendroppings waren gebruikt en munitie. Israël wist 's avonds ongemerkt naar de boerderij van zijn buurman te lopen. Daar hoorde hij wat er zich had afgespeeld.

Jan Traas, de mannen van de knokploeg, de dominee, een evacuée, een buurman die toevallig langs kwam en een illegaal werker uit Heinenoord die op de boerderij moest zijn: ze werden allemaal gearresteerd. Te voet ging het naar Westmaas en vandaar met een auto naar het Haagsche Veer in Rotterdam. Daar is het hoofdbureau van politie in Rotterdam gevestigd.

Voor de Duitsers was het zaak het bedrijf van de familie draaiende te houden. Dit met het oog op de voedselvoorziening. Voor Israël en Le Grand ging de aandacht uit om de gevangenen vrij te krijgen. En om *De Koerier* gewoon weer - redelijk op tijd - te laten verschijnen. Het tweede lukt: *De Koerier* kwam uit, op 23 en op 28 april. Het eerste leek ook te slagen. De

Jan en Catharina Traas.

KP Rotterdam voerde een overval uit op het Haagsche Veer. Gevangenen kwamen vrij, waaronder de buurman en knechts van Traas. Alleen Jan Traas, dominee Langeveld en de vijf KP'ers waren een dag ervoor overgebracht naar een woonboot in de Zalmhaven in Rotterdam en werden dus bij de bevrijdingsactie niet bevrijd, maar bleven gevangene.

En dan wordt het zaterdag 5 mei. Capitulatie. Maar nog geen geallieerden in de Hoeksche Waard. Wel gefrustreerde Duitse soldaten. Een dochter van Traas, Jo, gaat naar Rotterdam en weet de bewakers van het schip te bewegen de gevangenen vrij te laten. Deze keren op zondagavond 6 mei terug in Oud-Beijerland. De terugweg blijkt overigens niet vrij van risico. Bij het passeren van de Barendrechtse brug worden ze herkend door Duitse soldaten. Militairen van hetzelfde onderdeel die betrokken waren bij de omsingeling van de boerderij een paar dagen eerder. Er wordt geslagen en weer krijgt de dominee rake klappen. Onrustig is het ook aan

de Zinkweg. Verwarrend. Vrij, maar niet geheel verlost van Duitse militairen. Een aantal van hen is zwaar teleurgesteld in de nederlaag. Er wordt geschoten. De vader van Piet Lips raakt daarbij gewond aan zijn heup. Soldaten die de boerderij van Traas de laatste dagen hadden bewaakt en naar hun onderdeel in het dorp waren gegaan, keerden terug om nog wat spullen op te halen. Marien Traas komt net terug van overleg met verzetsmensen in het dorp. Moeder Catharina, die niet wil dat Marien in gesprek gaat met de Duitsers, stuurt hem naar binnen. De Duitsers bevelen de anderen ook naar binnen te gaan, moeder Catharina als laatste. Toen zij

164

de deur achter zich sloot, vuurde een van de soldaten een salvo uit zijn machinepistool op de deur. Catharina werd dodelijk getroffen. Ze was 58 jaar. Het is 7 mei 1945. In het Bevrijdingsnummer – nr. 50 van 7 mei 1945 - wordt deze advertentie geplaatst;

Brute moord was het. De dader is snel bekend. Marien Traas wilde op hem af en hem doden. Maar werd, zoals hij het zelf beschrijft, *overruled*. We waren nu bevrijd en konden en mochten niet doen wat de Nazi's deden. Recht moest

Bericht van het overlijden gedaan worden door een rechter. De *van mevrouw Traas*. dader ging vrij uit. De Duitsers ver-

weerden zich met het argument dat ze schoten uit zelfverdediging en dat er eerst op hen was geschoten. *Een leugen*, aldus Marien.

Mevrouw Traas is de enige van het verzet uit Oud-Beijerland die dodelijk slachtoffer van de oorlog is. Zij is niet de enige gevallene ná 5 mei. Noch in de Hoeksche Waard, noch in ons land.

De schatting is dat in de eerste dagen na de bevrijding zo'n 150 à 200 mensen het leven hebben gelaten ten gevolge van geweldsomstandigheden. Dit heeft te maken met de afspraak die gemaakt was dat de Duitsers hun wapens zouden inleveren aan de Canadese bevrijders, en dus niet aan de Binnenlandse Strijdkrachten. Die bevrijders waren op 5 mei lang niet in alle plaatsen, ook niet in Oud-Beijerland. De enorme spanning rond 5 mei - vreugde bij de inwoners en frustratie bij de bezetter - leidde tot excessen. Zo vonden in Amsterdam op dezelfde dag dat mevrouw Traas viel 32 mensen door geweld van de verslagen bezetter de dood.

165

Verkenningssluchten boven het Marktplein op 29 april 1945.

Siderius doelt hier op de brute moord op mevrouw Traas-de Jager: *Het wekte droefheid en verbittering.* Vlaggen die kort daarvoor zo fier omhoog waren gehesen, kwamen in de rouwstand, half-stok. Tot donderdag 10 mei. Rouw.

Verbittering: dat bleek al snel.

Wat zowel de gevangen genomen en tewerkgestelden in 's-Gravendeel als de opgepakte verzetsmensen van de Zinkweg ontging, was dat vliegtuigen van bevrijders boven hun dorp vlogen. En de vragen die dat bij bewoners opriep.

Op 29 april kwamen herhaaldelijk vliegtuigen uit westelijke richting over, koers zettende naar Rotterdam. Ze vlogen volstrekt niet hoog. Er werd niet op geschoten. Velen begrepen er eerst niets van. De volgende dagen hetzelfde. Doch al spoedig bleek, dat het Engelse vliegtuigen waren met voedsel voor het uitgehongerde Rotterdam. Er werd gemompeld, dat de vrede in aantocht was. Maar weinigen durfden er aan geloven. De teleurstelling van de 5e september van het vorige jaar was nog niet vergeten.

Maar dan wordt het duidelijk.

Vrijdagavond 4 mei plm. 9 uur bracht de Engelse zender het bericht van de Duitse capitulatie. Zaterdag 5 mei 's morgens 7 uur zou nader bericht komen. Als een lopend vuurtje ging het nieuws van huis tot huis, zodat vrijdagsavonds, niettegenstaande het bevel om binnen te blijven, velen zich op straat begaven. Maar de Duitsers namen direct maatregelen.

Zaterdag 5 mei om 8 uur precies: de vlag op de toren. Overal vlaggen. Een verademing. Maar de Duitsers waren er nog en het gerucht ging, dat een gedeelte niet genegen was de wapenen neer te leggen. Dat dwong tot grote voorzichtigheid. Oud-Beijerland was er tot dusver boven verwachting goed afgekomen en het zou niet verstandig zijn, op het laatste ogenblik alles te bederven. De zondag ging rustig voorbij. Een afdeling van de ondergrondse was met stenguns gewapend en zorgde voor de handhaving van de orde. Niemand, die er aan dacht die te verstoren. Maar 's maandagsmorgens heel vroeg moesten de Duitsers nog hun laatste gruweldaad bedrijven.

166

167

Een oud Duits soldatenliedje zegt: Wir siegen über Weiber und Städte, maar omdat zowel het een als het ander bij het overgrote merendeel der bevolking gevoelens van wrevel en haat verwekt had, werd op maandag 7 mei een achttal jonge vrouwen op de H.B.S. ontboden, waar hun hoofden kaal geknipt werden, waarna ze bespot werden door het publiek, omdat dat hen kende als liefjes van de Duitsers, naar huis konden terugkeren.

Daar blijft het niet bij. We luisteren nog even naar Siderius.

Ook nu, evenals overal in tijden van oorlog, vond men onder de ingezetenen goede en minder goede vaderlanders. De laatsten en die er van beticht werden, werden uit hun woningen gehaald en allemaal werden ze op de bovenverdieping van de H.B.S. opgesloten en streng bewaakt, in gezelschap van hun lotgenoten, die op open wagens van heinde en verre uit de Hoeksche Waard werden aangevoerd. Bezoek was verboden: de bos stro op de houten vloer was hun nachtleger. Ze werden berecht.

Onder hen ook politieman C.C. Kool. Met hem zo'n 150 anderen.

De omstandigheden waaronder de gevangenen werden vastgehouden bleken sober. Uiterst sober. Eerlijke berechting vraagt tijd en vond niet direct plaats. Dat komt nog. Intussen gebeurde er wel van alles, zo zagen we. Eerst even terug naar de eerste dagen.

De NSB-burgemeester werd dinsdag 8 mei vrij onzacht de hoge trap van het gemeentehuis afgedreven, waarna hij als loon voor zijn handlangersdiensten aan de overweldigder bewezen, met zijn secretaris, op een platte wagen, door de joelende menigte omstuwd, heel het dorp

168

rondgevoerd werd. Het was een - bepaald riskante - concessie aan een deel van het publiek. Van matigend en taktvol optreden was, bij wie toen met de hoogste macht bekleed was, geen spoor te vinden. Een zwarte dag in de geschiedenis van Oud-Beijerland!

Wat was er gebeurd? De NSB-burgemeester was het dorp ontvlucht, maar door de Binnenlandse Strijdkrachten op 6 mei in Barendrecht gearresteerd. Onder toezien oog van leden van de BS werd hij op een boerenkar gezet en rondgereden door de plaatsen waar hij burgemeester van was. Dus een rit van Heinenoord naar Oud-Beijerland, eindigend bij het hoofdkwartier van de BS, de H.B.S., de plek waar de dag ervoor vrouwen waren kaalgeknipt.

NSB burgemeester Roodzant wordt op een boerenkar rondgereden.

Niet alleen bij het hoofd der school wekte het optreden van een deel van de bevolking weerstand; ook anderen zagen het met ontzetting. Zo schrijft een evacuée van 21 jaar uit Rotterdam aan haar vriendin in Rotterdam:

Zijn er bij jullie veel mensen opgepakt. Nelly Schipper haar vader zit gevangen, hij zal waarschijnlijk de kogel krijgen. Een paar dagen na de

169

bevrijding hebben ze den burgemeester (Pitto) op een kar gezet en het dorp rondgereden met joelende kinderen en mensen erachter. Een vreselijk gezicht was het. Die vent heeft het verdiend, maar je kan je niet indenken, hoe beledigend en vernederend zoiets is. Hij (Pitto) is al weggebracht: ook de kogel. Het is het ergste voor de mensen die achterblijven. Ik zie het maar bij Nelly thuis. Alles wordt verbeurd verklaard. Ze hebben alleen nog maar 6 borden, vorken, lepels en messen over. De rest, serviezen, tafelzilver, enz. is al weg. Het is erg jòh. Nelly zegt: Je hoeft me niet te beklagen. We hebben het van te voren geweten. Ik heb een haat tegen mijn vader, die ons hierin gebracht heeft. Ik geef de ondergrondse groot gelijk. De N.S.B heeft hetzelfde met de Joden gedaan.

Hoewel de kogel niet geschoten is, maar wel stevige vonnissen zijn opgelegd, is het duidelijk welke indrukken de gebeurtenissen en het straffe optreden maken.

De lokale kerkenraad van de Nederlandse Hervormde kerk had - in navolging van richtlijnen van de landelijke kerk - bezwaar tegen de actie met de burgemeester. De richtlijnen van de landelijke kerk waren duidelijk: 'In innerlijke gehoorzaamheid aan het Evangelie binden wij heel ons volk op het hart, zich niet te verlagen tot daden van individuele wraakuitoefening'. Maar de vertaling van deze landelijke lijn naar een lokale invulling leverde problemen op. Dát er geprotesteerd moest worden tegen *deze concrete daad van wraakuitoefening* was duidelijk, maar niet in welke en in hoeveel bewoordingen. De woorden die dominee Lekkerkerker had gekozen, konden geen genade vinden in de oren van kerkenraadsleden. Er wordt contact gelegd met het bestuur van de classis. Een en ander leidt ertoe dat de dominee niet alleen door de classis wordt geschorst en berispt, maar ook nog eens door de gezagsdragers in het openbare domein onder huisarrest wordt geplaatst. Dat kan moeilijk te verklaren zijn uit een mogelijk

170

ongelukkig gekozen formulering in een kerkdienst. Er speelt meer. Zo blijkt later.

Trouwens, in de kerk zelf speelt ook meer. De boekhouder van de kerk is ingesloten; een lid van de kerkenraad dat afwezig was op de laatst gehouden kerkenraadsvergadering wegens 'uitstandigheid' blijkt ook huisarrest opgelegd gekregen te hebben; een zondagschoolleidster is als politieke gevangene ingesloten en direct geschorst als lid en de organist wordt per 8 mei door de kerkenraad zelf ontslagen. Het zal een tijd duren alvorens hij weer kan spelen, zo zullen we nog zien.

De organist is overigens de vader van Nelly, genoemd in de brief van de twee Rotterdamse vriendinnen. Op hem komen we nog terug.

Het is een grote kerk met veel leden, met een verscheidenheid aan overtuigingen. Terwijl de ene dominee vrij kwam uit gevangenschap, kreeg

de ander - bijna gelijktijdig - huisarrest. En ook binnen de kerkenraad zelf bleek verschil van inzicht en van gedrag.

Op 5 mei was dan weliswaar de capitulatie getekend, maar de komst van de eerste geallieerde troepen in de Hoeksche Waard en dus ook in Oud-Beijerland liet nog een paar dagen op zich wachten. Die ruimte werd dus op verschillende manieren zelf ingevuld, zoals we hiervoor zagen. Op 8 mei reden in de middag de eerste Canadese legervoertuigen door de straten van Oud-Beijerland. Afspraken met de Duitsers werden gemaakt, opdat gevoelens in goede banen geleid konden worden.

Vrijheidgevierd

Donderdag 10 mei, op de dag af 5 jaar na hun komst, waren alle Duitsers weg, noteerde Siderius. Donderdag 10 mei: dat klopt wel. Toen kwamen de Canadezen en bleven ze. Op de dag af 5 jaar na hun komst, waren alle Duitsers weg, is een verdichting van de hoofdonderwijzer. Naar eigen zeggen waren ze vijf jaar eerder pas op 18 mei het dorp binnen getrokken. Maar wie let nu op zulke details in een mooi verhaal? Die zijn op dat moment niet

171

meer aan hem besteed, zo blijkt even later nog een keer. Wat Adri op 12 mei vermeldt, dateert de schoolmeester op 15 mei.

Op 11 mei meldt Adri dat *vreugdevuren ontstoken worden op de kade van de Duitse borden*. En op zaterdag 12 mei:

Oud-Beijerland viert op gepaste wijze het bevrijdingsfeest. Onder geweldige belangstelling had hedenmiddag de overdracht plaats door de KP'ers v/h gemeentebevolkingsregister op het gemeentehuis, dat destijds door de KP. was gekraakt. Des avonds een optocht van alle organisaties. De gehele KP. aanwezig. Het geheel opgeluisterd door de bekende klanken van de beide muziekverenigingen. Portretten van Hitler en Göring werden onder groote hilariteit des avonds tijdens concert op de dijk verbrand onder aanwezigheid van enkele Canadese Patrouilleauto's die juist passeerden. Het Engelse en Nederlandse Volkslied werd gespeeld.

Om 10 uur wederom een groot vreugdevuur ontstoken bij de Oude Hoorn. Talrijke lichtkogels werden vanaf HBS afgeschoten. Met de zeer weinige, en primitieve middelen waarover nog kon worden beschikt werd deze dag tot een onvergetelijke feestdag gemaakt.

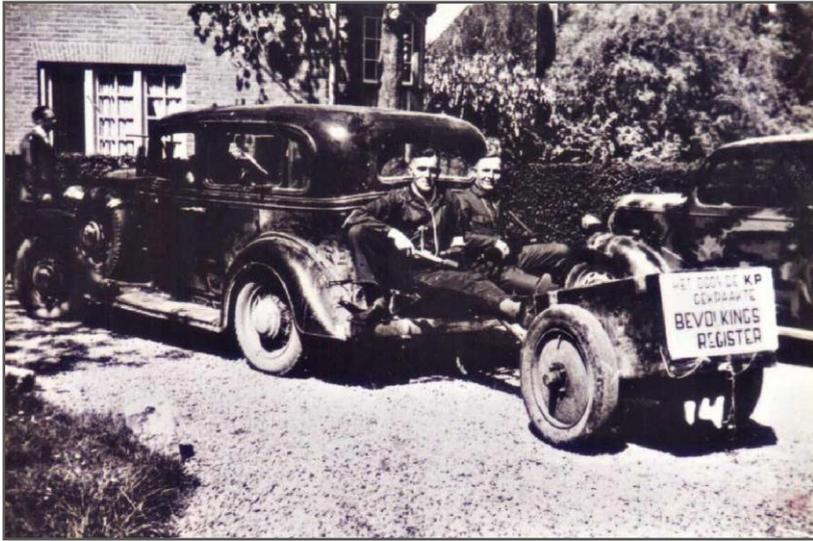
Veel rood, wit, blauw op de Molendijk.

En dat is dan tevens - op een los inlegvelletje na - het laatste wat door Adri genoteerd wordt. *Een onvergetelijke feestdag*: dat zijn mooie laatste woorden als slot van 35 schriften. De Koerier (52, 19 mei 1945) geeft nog

iets meer informatie en verhaalt hoe op zaterdagmiddag 12 mei na een feestelijke optocht door het dorp het in oktober 1944 - na het onderduiken van de burgemeester - door het verzet ontvreemde bevolkingsregister terug werd gegeven aan de waarnemend burgemeester Van Leenen. De leider van de knokploeg Theo le Grand hield daarbij een toespraak, waarin hij het optreden van het verzet afzette tegen de daden van terreur van de bezetter. En vervolgens werd op de brug voor het raadhuis een met stro gevulde pop, de NSB voorstellende, in brand gestoken. Het luide gejoel gaf uiting aan veel opgekropte gevoelens: vrij, weer vrij!

Theo le Grand houdt een toespraak op 12 mei 1945 voor het gemeentehuis, v.l.n.r. wnd. burgemeester G. van Leenen Theo le Grand en gemeentesecretaris A. Schipper.

Per auto met aanhangwagen werd het bevolkingsregister teruggebracht, achterop de achterop de auto v.l.n.r. Flip Leenman en Piet Lips.

Het verbranden van een pop voorstellende een NSB'er.

Feesten

Tijd voor feesten dus. Dat kan op verschillende manieren. Op zijn Beijerlands en op zijn Rotterdams. Hoe deed Henny dat, de evacuée uit Rotterdam?

Hallo Leny,

Jòh van harte gefeliciteerd met de bevrijding. Ook je ouders en verdere kennissen mijn gelukwensen. Wat een heerlijkheid hè, vrij te zijn! Onder het genot van een Engelsche sigaret zit ik te pennen. Zalig smaakt hij. (...)
Op 2e Pinksterdag is hier een voetbalwedstrijd geweest tussen een Hollandsche club en een Engelsch team. Na afloop bal in de gymnastiekzaal van de H.B.S. De H.B.S. is het hoofdkwartier van de ondergrondse. Ik had een uitnodiging van een K.P.-man. Leuk was het jòh, eenig gewoon. Vorige week zaterdag was het weer bal. Ik heb 2 x in de week dansles: de leden van de K.P. met een stelletje meisjes. Gezellig, mieters gewoon. Ik kan al behoorlijk meehuppelen. We beleven hier een leuke tijd. Ik heb een Tommy leeren kennen, hij zegt, dat hij crazy op me is en weet ik al wat meer. Je moet alles maar niet gelooven, maar toch is het leuk. Afgelopen zondagmorgen waren Bep en ik wezen fietsen. Laat ik nu een lekke band krijgen. Maar geen nood. Er kwam een jeep aanrijden en de twee Tommies die er in zaten, vroegen of we mee wilden rijden. Altijd doen natuurlijk. Leuk ging het, een fiets er bovenop, een er in en wij er in en daar ging hij. Heerlijk hard, karren maar jongens. Netjes bij het dorp afgezet en we waren fijn vroeg thuis. In Oud Beijerland zijn geen Tommies, alleen op Puttershoek en 's-Gravendeel. (...) Ik val toch zoo af, in een paar weken tijd 10 pond. Veel, maar het kan bij mij best. (...) Wij hebben hier 3 x biscuits gehad, 2 x chocolade, 1 blik haring, suiker, thee en blikken vegetables with beef. We krijgen nu helemaal geen brood, vanmorgen voor het eerst hebben we alleen kaak gegeten. Ik vind het niets erg. Het brood lust ik niet meer, ik eet alsmaar kaak. O ja, we hebben elk nog een half pond boter gehad. Biscuits en chocolade is het lekkerst. Ik moet hard opschieten, want ik moet straks strijken. Vanavond heb ik

turn. Morgenavond, dansles en daarna weer een dansvond met Tommies.
(...).

Dansen: dat was niet iets waar veel Beijerlanders zich mee vermaakten. Vanuit de orthodox-protestantse kerken werd dat niet onder de toegestane vormen van vermaak gerekend. Dichter bij de volksaard van die dagen komt het volgende verhaal.

Canadezen op de Molendijk.

Drie broers - tussen de 30 en 40 jaar oud, getrouwd en vader - vieren de bevrijding bij de boer, waar ze werkten of gewerkt hadden. Boer Piet Visser heeft zijn boerderij aan de Oost-Voorstraat. Daar wordt in de schuur feest gevierd. De boer is gul. Er wordt stevig gedronken. De oudste van de drie broers zit op een gegeven moment buiten op de werf onder het schijnsel van de maan te zingen: *Daar zijn de appeltjes van Oranje weer*. Onschuldig, maar wel bijzonder voor een stille, enigszins stugge man, van wiens muzikale prestatie tot dan toe alleen het eentonig meezingen van psalmen op hele noten in de grote kerk bekend is. Zijn jongste broer is dan al dronken in een karretje al kotsend naar huis gebracht. Voorafgegaan door een boze echtgenote. De middelste van de broers, die ook dronken dreigt te worden, wordt door zijn vrouw - Annie - tijdig onder de arm genomen. *Ik ben toch*

niet dronken, protesteert hij. Tevergeefs. De polonaise zal hij niet meelopen. Onderweg naar huis belandt hij een paar keer in een heg. Thuis

Canadezen in de Oost-Voorstraat.

valt Teun direct op zijn stoel in slaap. Zijn oudste broer blijft intussen maar zingen. Diens oudste dochter van 14 ziet en hoort het. *Hij was als een gieter. Wanneer hij weer thuis is, zingt hij nog ettelijke malen: 'Daar zijn de appeltjes van Oranje weer'. Mijn vader! Moet je je voorstellen!* Thuisgekomen mogen zijn vrouw en dochter hem niet uitkleden. Dat mag alleen de buurvrouw doen. Tot op zekere hoogte dan. Zijn dochter vindt het verschrikkelijk. Ze ziet haar vader voor het eerst in z'n onderbroek. Eenmaal in bed, rolt hij er die nacht nog een paar keer uit. Hij heeft nog drie dagen een kater gehad, vertelt ze vele jaren later.

De spanning van jaren onderdrukking en angst ontladde zich op verschillende manieren.

Feestwagen voorstellende de illegale pers.

V.l.n.r. Abra Vogelaar, Dick de Vroedt, Peter Kroesen, Nel Brouwer, Henk Schipper, Ria Wols, Lidewij Schipper en Ria van Eeuwen.

V.l.n.r. Bas van der Kolk, Sjaan Raamsdonk, Jans den Boer, Nel van der Kolk, Leen van Pelt en Anna Brussaard.

V.l.n.r. Lies Bakker, Jan Schipper, Bas Brussaard, onbekend, Suze Konijnendijk, Marie Bakker, Jaapje Schipper, Piet Visser en voor bij het paard Jan Bongers.

20 | De rollen omgedraaid

En dan is er ineens een probleem waarop niet gerekend is. Aan het eind is het niet veel anders dan aan het begin van de oorlog. Men kon het zien aankomen, maar toen het echt zo ver was, bleek de werkelijkheid geheel anders dan de voorstelling die vooraf gemaakt was.

In de turbulente dagen van begin mei 1945 werden mensen opgepakt en vastgezet in het gebouw van de HBS. Opgepakt en bewaakt door leden van de Binnenlandse Strijdkrachten. Mensen die naar heersende opvatting overduidelijk 'fout' waren geweest. Iets dergelijks gebeurde overal in het land.

De rollen werden nu omgedraaid. Rekeningen werden vereffend. Zo zaten in

De Koerier, 7 juli 1945.

kamp Westerbork nu 'foute Nederlanders' als politieke gevangenen, bewaakt door overgebleven Joden. Op zeker moment zaten in ons land tussen de 130.000 en 140.000 personen vast zonder enige vorm van protest. Het was ook wel veel van het verkeerde, meer ook dan de rechtspraak aankon. Driekwart van hen - de 'lichte gevallen' - werd na enige tijd vrijgelaten, zonder terecht te zijn. 'Voorwaardelijk' vrijgelaten dan. En voor het zover was, was het al zomer 1946. De ernstige gevallen kwamen voor de (vijf) Bijzondere Gerechtshoven. Zij konden als uiterste middel de doodstraf opleggen. Voor de overigen - dus de groep tussen de twee uitersten - werd een bijzondere vorm van rechtspraak in het leven geroepen: de tribunaalrechtspraak. De maximale straf hier was 10 jaar gevangenisstraf.

We gaan er eens goed voor zitten en volgen een paar van deze tribunaal-

rechtspraken. Om in de sfeer van die omstandigheden te komen eerst een voorproefje.

Vast gezet in de HBS

In de tweede helft van 1945 zaten in Oud-Beijerland zo'n 150 mensen vast in de HBS. Dat was geen feest voor de gevangenen genomen personen. Integendeel. Ze beklagden zich in een schrijven. Het is dan drie maanden na de bevrijding. Drie maanden van hun gevangenneming.

Verzorgenden van de gevangenen in de HBS. Enkele namen zijn bekend: Marja den Boer, Corrie van Oosterom, Ellie den Boer, Nel Weeda, Greet Weeda, Sijnie van den Berg en Willie Weeda.

Oud-Beijerland, 20 Augustus 1945.

Het doel van dit schrijven is, bekendheid te geven aan wantoestanden, die in de R.H.B.S. bestaan en waarvan buitenstaanders waarschijnlijk geen flauw begrip hebben. En opdat een einde kome aan het willekeurige, onrechtmatige optreden van enkele gezaghebbende personen, bevelen wij de behartiging der rechtmatige belangen van de gedetineerden aan bij hen, die daarop invloed hebben of daarin verandering kunnen brengen.

Wij onderwerpen ons aan het vonnis van den bevoegden rechter, die, naar wij vertrouwen, rechtvaardig zal oordeelen, doch meenen bescherming te mogen vragen tegen minderwaardige behandeling.

Zoo zal het in strijd zijn met de voorschriften van Volksgezondheid, dat op den H.B.S.-zolder, de woon- en slaapruijnte van 150 gedetineerden, 3 vierkanten houten bakken staan, die als W.C. dienst moeten doen en 1 open bak, die als waterplaats dienst doet. Herhaaldelijk komt het voor, dat deze bakken lek zijn of overlopen ('s morgens vroeg). De stank is, vooral met warm weer, ondraaglijk en in de onmiddellijke nabijheid van deze inrichting slapen tientallen gevangenen. Het gebruik der toiletten beneden bij de waschrichting is hen verboden. Het badlokaal bevat 6 stortbaden, die van voren en van achteren open zijn. De gedetineerden staan naakt bij elkaar en tijdens het baden blijft hun badruimte open, terwijl wachters met het geweer op den schouder er om heen loopen. De H.B.S.-kelder is het verblijf voor hen, die straf krijgen. Een vunzige donkere, natte, vieze ruimte; een geschikt verblijf voor ratten en vleermuizen, niet voor menschen. Wij zijn ervan overtuigd, dat in geen enkele Nederl. strafgevangenis een bergplaats is voor gevangenen, die deze smerige kelder in viezigheid kan evenaren. (...)

En dan volgt een aantal meer concrete beschuldigingen, die illustreren hoe slecht de toestand is. Waarna de brief wordt afgesloten met:

In de eerste week van Augustus moest de groep "Ketting" (22 man) enkele avonden, om een vermeend gebleken feit, strafexerceeren, na den geheelen dag zware landarbeid te hebben verricht. Den eersten avond kregen 19 van deze mannen in 't geheel geen warm avond eten. De oefeningen "liggen en opstaan" werden meegemaakt door gedetineerden van bijna 60 jaar. De instructeur was J. P. en de toeziende commandant v. M. Over het optreden van K.P.- ers bij het haarknippen der dames in tegenwoordigheid van vele belangstellenden zwijgen we.

De gedetineerden van de Bovenzaal der R.H.B.S. te Oud-Beijerland

Het klinkt niet goed, hoe begrijpelijk ook, gelet op alles wat er in de oorlogsjaren gebeurd is. Van Liempt aarzelt niet om *de behandeling van de politieke delinquenten in algemene zin een zwarte bladzijde in de naoorlogse geschiedenis* te noemen. In algemene zin, dus geen oordeel over het specifieke geval Oud-Beijerland.

Een van de gedetineerden, Donkersloot - de rechterhand van NSB-burgemeester Roodzant - brengt een specifieke zaak van onrechtmatige behandeling zelfs voor de rechter, het tribunaal. In dit geval de kamer Oud-Beijerland van het tribunaal Dordrecht. Daar is moed voor nodig, zou je zeggen, gelet op het verleden van de jongeman. Het illustreert mogelijkerwijs ook de schrijnende situatie - ook - in dit kamp. De zittingen waren openbaar en een journalist deed er uitvoerig verslag van in de regionale krant. Met naam en toenaam werden aangeklaagden benoemd.

Op de website wo2-hoekschewaard.nl worden 123 zaken uit de Hoeksche Waard beschreven. Daarvan betreffen er 36 Oud-Beijerland. Afgaande op deze openbare bron lichten we er een paar zaken uit, zaken ook die opzien baarden en zaken van mensen die we al eerder tegenkwamen, vooraanstaande mensen. Eerst een zaak van andere orde. Ook opvallend.

O v e r d e k a m p c o m m a n d a n t e n e e n g e d e t i n e e r d e

De eerste zaak uit Oud-Beijerland die volgens genoemde bron aan de orde komt is die van een gedetineerde - Donkersloot - in de HBS. Het is dan 26

184

oktober 1945. Op zich al een mooie illustratie van de poging het recht spoedig in een gezond evenwicht te brengen. De gedetineerde beklaagt zich over het gedrag van de commandant van het interneringskamp. Deze zou hem met een gummiknuppel hebben geslagen omdat deze de beschuldiging van diefstal van zeep ontkende. Dat werd door de commandant ontkend. Maar er waren wel verwondingen te zien op de rug van de gedetineerde. Voor de politierechter al met al niet eenvoudig. Temeer ook daar de verdachte, de commandant, i.t.t. de beschuldiger zo'n goede staat van dienst had. Dat deze zaak bij de bevolking leefde, bleek wel uit de *bijzonder groote belangstelling op de publieke tribune*. Het oordeel luidde als volgt:

De Politierechter zeide, dat het ook hem, gezien den staat van dienst als politieman en de reputatie, die verdachte als kampcommandant geniet, speet, dat hij op grond van de wettige bewijsmiddelen de overtuiging had gekregen dat het ten laste gelegde feit inderdaad is gepleegd. Rekening houdende met verdachte's goeden staat van dienst, wilde de politierechter zich aan de lichte eisch van den officier houden. Hij veroordeelde verdachte tot f 20. boete subsidair 5 dagen hechtenis.

Overigens treffen we enkele weken later, op 7 december, dezelfde persoon weer in de rechtszaal. Nu niet als beschuldiger, maar als verdachte. Hij wordt gezien als *de rechterhand van de NSB-burgemeester Roodzant*. En wordt uiteindelijk veroordeeld tot zes jaar doorbrengen in een Rijkswerkinrichting. Zijn eigen zaak was duidelijk.

185

21 | R e c h t g e d a a n ?

Niet alle zaken waren even duidelijk. Het blijkt voor de rechters niet altijd even gemakkelijk om feiten en meningen te onderscheiden. Zeker niet als gezagsdragers, overheidsdienaren of geestelijke leidslieden in hun uiterlijke gedragingen verhulden wat ze in het verborgene ook deden. De schijn hadden ze dan tegen. Openlijk leken ze te heulen met de vijand. Het had er

dan veel van weg dat ze fout waren. Of waren het soms foute of ontactische zaken? En was het oordeel 'fout' - ze waren 'fout' - te zwaar. Goede daden werden niet aan de grote klok gehangen, integendeel. We betreden een grimmig en grijs gebied.

Twee politiemensen

Neem de twee politiemensen, gezagsdragers: Van der Tholen en C.C. Kool. De een was duidelijk fout. Maar de ander?

Garrit Hendrik van der Tholen (geboren op 12 december 1911 te Rotterdam) verscheen op een van de laatste zittingen van de Dordtse kamer van het Haagse Bijzondere Gerechtshof op 18 mei 1949. *Het Nieuwsblad* deed er verslag van. We citeren daaruit.

Hij werd ervan beschuldigd, dat hij in de Hoeksche Waard en Omstreken in '43 en '44 als afdelingscommandant van de marechaussee talrijke razzia's en huiszoekingen naar illegale werkers, onderduikers en Duits vijandige personen had georganiseerd en uitgevoerd en dat hij in Duitse dienst was getreden bij de Duitse Ordnungspolizei, althans Duitse Staatspolizei. (...)

Hij werd schuldig bevonden aan het eerste deel van de aanklacht. Het tweede deel (lidmaatschap van de Duitse Staatspolizei) werd niet bewezen geacht. Hij werd veroordeeld tot *een gevangenisstraf van zes jaar met aftrek, ontzetting uit het recht om ambten te bekleden en ontzetting uit de kiesrechten.*

Zijn vrouw J. Huisman was al eerder veroordeeld. Haar zaak diende op 20 december 1946 voor de kamer Oud-Beijerland. De beschuldiging luidde: lidmaatschap van de NSB en enkele andere organisaties. Ook zij werd veroordeeld. Haar internering eindigde op de dag van de zitting. Haar kiesrechten raakte ze kwijt, alsook het recht om ambten te bekleden.

Zowel Van der Tholen als zijn vrouw bleken fel anti-communist te zijn en daardoor pro-Duits.

Als getuige à decharge voor Van der Tholen trad op zijn vroegere collega, onderluitenant van de marechaussee C.C. Kool.

Hoe verging het hem? Ook hij was al eerder vastgezet in de HBS. Hem werden verschillende feiten ten laste gelegd. Zo had hij op een formulier ingevuld dat hij sympathie koesterde voor nationaal-socialistische en Duitse instellingen. Dat ontkende hij niet, maar deed dat *als camouflage, om des te beter de goede zaak te kunnen dienen*. En dat hij rapport moest opmaken over de bijeenkomst met de burgemeester over het zetten van palen, was niet te vermijden. Maar hij had wel ds. Fokkema direct laten waarschuwen (o.a. door dominee Rijnsburger), zodat deze tijdig kon onderduiken. Een soortgelijk verweer had hij met betrekking tot het rapport dat hij op moest maken na de overval op het postkantoor. Zijn baas Van der Tholen zag daar scherp op toe. Deze had het zelfs aangescherpt. En opmerkingen die hij tegenover Van der Tholen over het portret van de koningin gemaakt zou hebben in de schuur van Traas ontkende hij. Voor de rechter is het voorval in de schuur *geheel overeenkomstig het karakter van den beschuldigde en de eenigszins kruiperige houding, welke beschuldigde in den oorlogstijd tegenover Duitschers en N.S.B.-ers heeft aangenomen*.

In het proces wordt gesproken over het feit dat Kool *door velen gezien werd als pro-Duits, maar dat hij voor het politiepersoneel zeer geschikt was*. De verhouding met zijn jongere baas Van der Tholen zou *slecht* geweest zijn. Van der Tholen zelf verklaarde Kool *als een goed politiemans beschouwd te*

188

hebben, maar uit nationaal-socialistisch oogpunt gezien, als politiek onbetrouwbaar. (...) De opperwachtmeester Fortuyn meende, dat beschuldigde niet direct sympathie had voor de N.S.B. en zeide voorts dat Kool de 'maatregelen' van de Duitschers zooveel mogelijk saboteerde. Bijvoorbeeld bij de inundatie. Hierdoor kon het merendeel van de mensen in de Hoeksche Waard blijven.

Hierna kwamen enkele getuigen a décharge aan het woord. O.m. de boekhandelaar Van As te Oud-Beijerland, die destijds een vooraanstaande functie in de illegaliteit vervulde. Deze verklaarde dikwijls steun van Kool te hebben gehad. Deze heeft hem dikwijls gewaarschuwd en steun verleend bij het trachten te bevrijden van twee

leden der illegaliteit, die door den S.D. in een kelder van de Boerenleenbank waren opgesloten. Getuige verklaarde zich destijds te hebben verzet tegen de arrestatie van beschuldigde omdat hij haar toen niet juist achtte. Hij had willen volstaan met schorsing. (...)

De pleiter: Alles bijeengenomen kon spreker niet tot overtuiging komen, dat zijn client fout was. Hij heeft wel foute dingen gedaan, aldus pleiter, maar fout was hij naar mijn meening niet en, zoo vervolgde hij wanneer hij fouten heeft begaan dan refereer ik aan uw eigen eens gesproken woorden, mijnheer de president: het gaat niet om de menschen, die fouten gemaakt hebben, maar om hen die fout zijn. Tenslotte hoopte spr. dat men zijn client nog een kans zou geven en hij vroeg, mede met het oog op het feit dat zijn client reeds 21 maanden in internering heeft doorgebracht, onmiddellijke invrijheidsstelling, aan welk verzoek het Tribunaal voldeed. De uitspraak is bepaald op 13 Februari.

In de beoordeling neemt de rechtbank de beschuldigingen over voor wat betreft de sympathieverklaring voor de NSB e.d., het gesprek in de schuur van Traas en het opmaken van rapporten en processen-verbaal (overval postkantoor).

Het Tribunaal keurt de hier genoemde feiten af, doch laat anderzijds

189

zwaar wegen dat zooals blijktens de vele in het dossier zich bevindende verklaringen, als vaststaand moet worden aangenomen, dat beschuldigde ontelbare menschen uit den greep van de Duitse bezetters heeft gehaald. Het Tribunaal overweegt verder, dat deze vier feiten, die in wezen allen hetzelfde karakter dragen. n.l. het in den bezettingstijd ongetwijfeld irriterende in het gevlucht trachten te komen bij de Duitschers en N.S.B.-ers, geen van alle enig nadeel aan de Nederlandsche gemeenschap heeft berokkend; dat de wijze waarop beschuldigde er in geslaagd is een wit voetje bij de Duitschers te krijgen, mede gezien moet worden in bet licht, dat beschuldigde dit heeft benut ten bate van een groot aantal Nederlanders; dat het, mitsdien het

Tribunaal, zich afvragend of beschuldigde geacht moet worden zich desbewust te hebben gedragen in strijd met de belangen van het Nederlandsche volk of desbewust afbreuk te hebben gedaan aan het verzet tegen den vijand, meent dat deze vraag ontkennend moet worden beantwoord. Het Tribunaal verklaart de beschuldiging weshalve voor vervallen.

De beschuldigde had echter wel 21 maanden vast gezeten. En was zijn baan kwijt. En kreeg naast zijn oude reputatie van professioneel politiemans ook het predicaat 'fout'. Voor de rest van zijn leven.

Twee kerkmensen

En hoe verging het twee kerkelijke 'leiders', de organist en een van de twee predikanten van de grote kerk? Ook hier was de ene zaak duidelijker dan de andere.

Vanwege de grote, centrale plaats die de grote kerk innam in het dorp, gaan we hier extra goed voor zitten. De impact van de kerk was groot. En voor kerkdiensten moest je ook even de tijd nemen, anderhalf uur. Dus ook zo gezien is ruime aandacht wel op zijn plaats.

Eerst de meest uitgesprokene van de twee. Dat was de zaak tegen de organist, B.W. Schipper, de muzikale 'leider'. Maar dat was niet de hoofdzaak in de beschuldigingen aan zijn adres.

190

Een lange beschuldiging en ingewikkelde zaak, zo begon het verslag in de krant van 6 augustus 1947, over de zaak tegen B.W. Schipper, koopman te Oud-Beijerland. Het begon met lidmaatschap van de NSB en enkele andere Duitsgezinde organisaties. Kortom, het betreft hier iemand die in het algemeen blijk gegeven zou hebben van een nationaal-socialistische gezindheid. En daaruit voortvloeiende gedragingen. Mensen zouden daar last van gehad hebben, doordat ze door hem aangegeven zouden zijn bij de bezetter. Zo verklaarde dominee W. Rijnsburger, die als getuige was opgeroepen, angst gehad te hebben tijdens de predikaties. De organist maakte tijdens de dienst aantekeningen.

Beschuldigde antwoordde hierop, dat hij dan de noten opschreef van melodietjes die hem door het hoofd speelden, meer dan eens speelde hij als organist, bij het uitgaan der kerk dergelijke melodieën.(...) Eenmaal had ds. Rijnsburger, zo verklaarde deze, een kort briefje van beschuldigde ontvangen, waarin deze, naar aanleiding van een gebed voor vaderland en vorstenhuis, hem ervoor gewaarschuwd had, dat hij gevaarlijke dingen deed en in moeilijkheden zou geraken.

Het boterde niet tussen pastor en muzikant. De muzikant zou iemand hebben ingeblazen uitlatingen uit een preek van de pastor over 'Swastika en Kruis' over te brieven aan de SD. Met als gevolg dat de predikant zich moest verantwoorden in Rotterdam. En bij een bezoek aan de pastorie zou de muzikant zich laatdunkend uitgelaten hebben over een portret van de koningin dat daar hing. Reden waarom de dominee hem de deur had gewezen. Maar de muzikant wees deze beschuldiging van de hand en gaf een eigen versie van het voorval. Al met al werd het een lange zitting, verspreid over een viertal dagen (in de periode van 6 augustus tot en met 14 oktober 1947). De uitslag was als volgt.

Samenvattend was het Tribunaal van mening, dat beschuldigde zeer zeker in de bezettingstijd, iemand was, die door zijn politieke opvattingen, gepaard aan zijn impulsieve natuur en zijn neiging om personen, met wie hij onenigheid of wrijving had onaangenaamheden te bezorgen, gevaar opleverde voor zijn omgeving. Hiertegenover stelde het Tribunaal echter,

191

dat beschuldigde zich door zijn idealisme heeft laten leiden, en een groot sociaal gevoel heeft, blijkende uit het vele goede werk, dat beschuldigde in de hongerwinter heeft verricht.

Het Tribunaal, deed, nadat het had opgemerkt, dat beschuldigde heeft ingezien dat hij met zijn idealisme op een dwaalspoor is geweest, de volgende uitspraak: Internering van 4 jaar met aftrek van de tijd reeds in detentie doorgebracht. De periode van 14 april 1948 tot 8 mei 1949 als voorwaardelijke detentie met een proeftijd van 3 jaar. De onvoorwaardelijke detentie eindigt dus 14 april 1948. Tevens werden

beschuldigde de rechten van kiezen of verkiesbaar zijn, van dienen bij de gewapende macht en van openbare ambten bekleeden, ontzegt en zal beschuldigde zich gedurende de proeftijd moeten stellen onder toezicht van de Stichting toezicht politieke delinquenten.

Op 21 mei 1948 wordt hij - onder voorwaarden - herbenoemd als organist van de kerk.

Zijn dochter Nelly (geb. 5 augustus 1925) - die hiervoor in de brief van twee vriendinnen genoemd wordt en die moeite zou hebben met het gedrag van haar vader - verbindt zich op 6 februari 1949 vrijwillig als soldaat voor 2 jaar bij het Vrouwenkorps van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, het K.N.I.L. Ze vertrekt per direct naar Indonesië en komt op 1 maart in Batavia aan. Drie weken na haar bevordering tot sergeant tweede klasse overlijdt zij op 8 januari 1950 ten gevolge van een auto-ongeval op Zuid-Sumatra. Ze is dan 24 jaar oud.

Nelly

Schipper. En dan de aanklacht tegen de predikant in de Nederlandse Hervormde kerk in Oud-Beijerland. Hoewel zijn naam in *De 192 Koerier* niet genoemd wordt, behoeft het weinig betoog dat hij een van de predikanten is die bedoeld wordt in de volgende hartenkreet:

En wat deden de meeste predikanten in onze omgeving toen deze winter alle mannen van 17 - 40 jaar met wegvoering werden bedreigd? Ze zwegen! Neen, nog erger, ze vielen de verzetsbeweging in de rug aan, omdat door haar actie 'de betrekkingen met de bezettende overheid ernstig dreigde te worden verstoord'. Was dit een verloochenen van het spreken der Kerk of niet? (De Koerier van 6 april 1945).

Zoals we zagen was hij kort na de bevrijding door kerkelijke autoriteiten geschorst en door het militaire gezag was hem huisarrest opgelegd. Dat had

allemaal niet lang geduurd, maar toch was het duidelijk. Deze man had iets uit te leggen. En dat deed hij graag. Inmiddels was hij al enige tijd weg uit Oud-Beijerland en was predikant elders. Maar op 17 maart 1948 keerde hij graag nog een keer terug.

De in de stukken voorkomende procureur-fiscaal vervult de rol van aanklager, officier van justitie. *Het Nieuwsblad*:

Ds. J. Lekkerkerker, voormalig predikant bij de Ned. Herv. Kerk te Oud-Beijerland, momenteel predikant bij de Ned. Herv. Kerk te Westbroek (U) was op grond van het over hem samengestelde dossier door de procureur-fiscaal voorwaardelijk buiten vervolging gesteld met de bepaling, dat het actief en passief kiesrecht hem ontnomen werd, alsmede het recht ambten te bekleeden. Tegen deze uitspraak kwam Ds. Lekkerkerker maandag in verzet bij het Tribunaal te Oud-Beijerland.

ds. J. Lekkerkerker.

De dominee was blij zich nu eens in het

193
openbaar te kunnen uitspreken over de geruchten die al zeven jaar over hem de ronde doen. En toen er dan in december 1947 door de procureur-fiscaal maatregelen waren genomen, was het tijd voor actie.

De dagvaarding verluide: dat hij openlijk blij zou hebben gegeven van ingenomenheid met de vijand; zich in zijn predikaties afkeurend zou hebben uitgelaten over de verzetsorganisaties en het verzetswerk in het algemeen; in een predikatie gezegd zou hebben, dat Engeland van de roof groot geworden is, in de eerste jaren van de oorlog de Synodale boodschappen niet zou hebben willen voorlezen; en zich (...) bewonderend zou hebben uitgelaten over de Duitse oorlogvoering en

haar organisatie en gezegd zou hebben, dat hij niet afkerig stond tegenover een Duitse overwinning.

Alvorens tot de puntsgewijze behandeling van de dagvaarding over te gaan, stelde de voorzitter, mr. J. van Konijnenburg, beschuldigde enkele vragen. Voorzitter: „Was U aanvankelijk niet, wat men noemt „Deutsch-freundlich?“ Beschuldigde: „Nee!“ Voorzitter: „Hoe stond U tegenover het nationaal-socialisme?“ Beschuldigde: „Altijd afwijzend“. Voorzitter: „Bent U er van overtuigd in Uw predikaties altijd de juiste voorzichtigheid te hebben betracht?“ Beschuldigde: „De verklaringen van de Kerkeraad en het synodaal bestuur, dat ik minder voorzichtig was, acht ik juist“. Voorzitter: „Hebt U zich in Uw predikaties wel eens uitgelaten over het verzetswerk?“ Beschuldigde: „Nee, nooit in algemene zin“ Voorzitter: „Maar heeft U nooit eens aan het verzetswerk gedacht bij het opstellen van Uw preek?“ Beschuldigde: „Ja, maar ik heb nimmer de behoefte gehad om er tegen te ageren“. Voorzitter: „Pro-Engels was U niet?“ Beschuldigde: -„Nee!“ Voorzitter: „Wat was de bedoeling van Uw uitlating: „Engeland is van de roof opgeklimmen?“ Was dit niet ontactisch onder de gegeven omstandigheden?“ Beschuldigde: „Onder de gegeven omstandigheden wel, maar wanneer men de uitspraak ziet in het verband, waarin zij gedaan is, zal haar bedoeling duidelijker worden“.

En dan volgt een verklaring die aangeeft dat hij aanvankelijk op het standpunt stond dat men zich bij de feiten moest neerleggen: *de roede*

194

moest billijken. Dus daarin past geen verzet. Later heeft hij dit standpunt licht herzien. Onder bepaalde omstandigheden mag men wel proberen onder maatregelen uit te komen. Nee, afkeurend heeft hij zich nooit over verzetsorganisaties uitgelaten.

Hij ontkende meermalen met de onderwijzer Korteweg - een van de geestelijk leiders van het verzet - te hebben gesproken. Nee, de stuwende kracht van het verzetswerk was de pastor niet geweest, maar hij was ook weer niet tegen het verzet.

Tegenover de Synodale commissie hebt U schuld beleden. Hoe ziet U deze schuldbelijdenis in verband met Uw huidige verklaringen?“ Beschuldigde zeide hierop, dat deze kwestie nu niet bepaald een verheffende aangelegenheid was. Het was er op uit gedraaid, dat hij alleen behoefde te erkennen van enkele dingen spijt te hebben Hij had dit aanvankelijk geweigerd, maar er was aandrang bij hem uitgeoefend. „Doe het nu maar“, zo zeide men, „dan is de zaak daarmee af“.(...)

Ook werd hem kwalijk genomen, dat de N. S. B.-ers bij hem wel in de kerk kwamen en bij zijn collega gewoonlijk niet. Beschuldigde kon dat wel begrijpen, want in de eerste plaats was hij niet fanatiek en voelde hij zich leeraar óók voor N. S. B.-ers; en voorts was hij gematigd in zijn preken. Hij gaf toe weinig voor de Koningin gebeden te hebben. „Anderen deden dit wel“, zo zeide hij, „maar ik had er geen behoefte aan langs deze weg me populair te maken“. Overigens haalde beschuldigde citaten uit zijn gebeden van destijds aan, waaruit bleek, dat zijn gedachten evengoed bij de Koningin waren. De beschuldiging, dat hij tegen het verzet en zijn maatregelen was geweest weerlegde beschuldigde met brieven voor te lezen van personen, die verklaarden, dat hij steeds klaar stond, wanneer er hulp gevraagd werd of geboden kon worden, b.v. bij het onderduiken. (...)

Terugkijkend op zijn verblijf in Oud-Beijerland was het best moeilijk. Men denkt er zwart-wit en heeft geen oog voor nuanceringen. Men speelt graag

195

de ene predikant uit tegen de andere. De tegenstellingen tussen hem en zijn collega Rijnsburger werden steeds groter.

Er was verschil over de houding tegenover de N.S.B. en het bidden voor de Koningin. Beschuldigde had geen politiek en diplomatie op de kansel willen hebben; bidden mocht naar zijn mening nimmer ontaarden in een politieke demonstratie. Beschuldigde besloot zijn pleitrede met te zeggen: „Een der oorzaken is ook geweest: ik wilde niet in het gareel van Jan Publiek lopen. Een pionier der vrijheid ben ik niet geweest, want ik ben in

de eerste plaats leraar geweest". Tenslotte vroeg beschuldigde het Tribunaal onmiddellijk uitspraak te doen en de tegen hem uitgebrachte beschuldiging vervallen te verklaren. Na raadkamer verklaarde het Tribunaal de beschuldiging vervallen, waarbij het overwoog, dat het ingenomenheid met de vijand bij verdachte niet aanneemt en dat bepaalde uitlatingen in predikaties onder de vigerende omstandigheden hoogstens als niet tactisch kunnen worden beschouwd. (Applaus op de tribune).

Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard van 17 maart 1948.

Het applaus kan illustreren hoe groot de opluchting en waardering was voor deze welbespraakte en graag beluisterde prediker. Zijn machtige stem maakte hem zonder dat er van een geluidsinstallatie sprake was, verstaanbaar tot in de verste hoeken van de kerk. Verstaanbaar en herkénbaar. Hij wist wat er leefde in de gemeente, kende de wezenlijke vragen en ging er op in met grote ernst en hartelijke liefde. Zo schreef een collega in 1992 in zijn *In memoriam ds. J. Lekkerkerker*.

196

Twee burgemeesters

Dat was een klein stukje kerkgeschiedenis. Hoe was het in het domein van de burgerlijke overheid? Ook hier waren tegenstellingen zichtbaar. De ene overheidsdienaar stelde zich duidelijk anders op dan de andere.

Neem de jonge burgemeester Roodzant. We lezen het *Nieuwsblad* van 19 januari 1949. De Dordtse kamer van het Bijzonder Gerechtshof te 's-Gravenhage besteedde meer dan twee uur aan een zaak die van begin af aan vrij duidelijk was.

Aan Roodzant was ten laste gelegd, dat hij te Heinenoord en omliggende gemeenten tussen April '43 en Febr. '45 opzettelijk in zijn kwaliteit van burgemeester van Heinenoord ten voordele van de vijand werkzaam was geweest onder meer door het opsporen en arresteren van ondergedoken Joden, personen, die zich aan tewerkstelling door de vijand trachtten te onttrekken, personen, die in het bezit waren van illegale geschriften, personen, die naar verboden zenders luisterden en personen, die zich in anti-Duitse zin hadden uitgelaten.

Het verweer van de ex-burgemeester maakte weinig indruk.

De procureur-fiscaal had bij het bestuderen van de stukken maar één indruk gekregen, namelijk, dat hier een moffen knecht aan het werk was geweest, die steeds actief was om de vijand te helpen, desnoods over lijken heen. Hij stond als burgemeester op een belangrijke plaats en was een instrument, waarmee de vijand het volk onderdrukte. Hij (de procureur-fiscaal) eiste 15 jaar met aftrek en ontzetting uit de kiesrechten voor de duur van het leven. De verdediger, Mr. Klaassen, voerde aan, dat verdachte door anti-communistische propaganda op het verkeerde pad was gekomen. In vele gevallen had het verraad van Roodzant geen nadelige gevolgen gehad en daaruit concludeerde verdediger, dat zijn dienstbaarheid maar half was geweest.

Uitspraak: 11 jaar gevangenisstraf met aftrek van 6 Mei 1945 af en ontzetting uit de kiesrechten voor de duur van het leven. Bij deze uitspraak was rekening gehouden met de jubileumgratie. Verdachte

197

kreeg het recht om binnen 8 dagen in cassatie te gaan.

De jubileumgratificatie was in de zomer van 1948 afgekondigd in verband met het 50-jarig jubileum van koningin Wilhelmina. Veelal betekende dat gratie van één jaar. De ex-burgemeester was al sinds 8 mei 1945 gedetineerd en had dus nog geruime tijd in gevangenschap door te brengen. Zijn zaak was duidelijk.

Dat was niet het geval met betrekking tot zijn voorganger. We zagen al eerder dat burgemeester Diepenhorst in de ogen van het verzet te lang te meegaand met de bezetter was geweest. Juist ook als lid van dezelfde kerk - de gereformeerde in dit geval - als een aantal van hen, levert dat extra teleurstelling op bij leden van het verzet. Als hij in de herfst van 1944 onderduikt, luidt dat ook zijn ontslag in als burgemeester. Roodzant wordt in zijn plaats benoemd. Bij de bevrijding wordt Roodzant vastgezet. Een van de twee wethouders wordt nu tijdelijk burgemeester. Dat levert reactie op van ruim 100 inwoners van de gemeente. Zij ondertekenen een rekest aan de Commissaris van de Koningin waarin zij *met verwondering en teleurstelling hebben kennisgenomen van het besluit waarbij de heer Diepenhorst als burgemeester dezer gemeente tijdelijk wordt vervangen*. Anderen richten zich tot de koningin en brengen onder haar aandacht dat er niet aan te twijfelen valt, *dat bij goed onderzoek burgemeester Diepenhorst in zijn volle eer hersteld zal worden, wat tot heil dezer gemeente zal strekken*. De acties vanuit het dorp hebben resultaat: op 13 juli 1945 wordt het schorsingsbesluit met terugwerkende kracht ingetrokken. De burgemeester kan terugkeren en doet dat ook. Hij vindt een nieuwe woning (Oostdijk 147) en kan weer verder. Maar dat blijkt te vroeg gedacht. Naast sympathie en acties voor eerherstel, leeft er ook een ander inzicht en gevoel bij inwoners. Dat blijkt op 10 augustus 1945 als een klacht wordt ingediend bij de adviescommissie 'Zuivering burgemeesters Zuid-Holland'. Dat resulteert vervolgens in een uit tien punten bestaande tenlastelegging. De 198 burgemeester verweert zich. Met succes. Op 22 november oordeelt de adviescommissie bij volstreekte meerderheid van stemmen *om tegen de heer Diepenhorst geen maatregelen met betrekking tot zuivering te nemen*. Maar dat neemt het beeld dat bij sommigen ontstaan en gegroeid is niet weg. Op 25 juni 1946 bericht de Commissaris van de Koningin dat hij van de minister van Binnenlandse Zaken bericht heeft ontvangen, dat er geen aanleiding bestaat om op grond van de houding van de burgemeester tijdens de bezetting een maatregel te nemen. Op 28 augustus wordt Diepenhorst bij Koninklijk Besluit herbenoemd als burgemeester van Oud-Beijerland. Hij kan korte tijd genieten van dit eerherstel. Op 13 november 1948 overlijdt hij. Hij

is net 63 jaar geworden. Het dorp eert hem door tientallen jaren later in een nieuwe wijk - de Oosterse Gorzenwijk - een singel naar hem te vernoemen. Van alle blaam gezuiverd. In de straat, die er haaks op komt, wordt ook zijn opvolger - kort vóór hem in 1944 ondergedoken - vernoemd in de Burgemeester Hammerbaan.

Zo goed en zo kwaad als maar mogelijk was, was er recht gedaan.

Wa t r e s t

Het lichaam van mevrouw Traas de Jager, het laatste slachtoffer uit ons dorp, was in mei 1945 ter aarde besteld op de algemene begraafplaats van Oud-Beijerland. Later kreeg ze een nieuwe rustplaats. In Loenen op de Veluwe is sinds oktober 1949 een Ereveld ingericht voor burgerslachtoffers en militairen: zo'n 4000 lichamen liggen daar. Mevrouw Catharina Traas - de Jager is een van hen. Haar zoon Marien noemt het in zijn *Memoir: a beautiful honours cemetery*. Ook haar man Jan Traas ligt er, bij haar. Maar zijn naam staat niet gegraveerd in de steen. Reden: *he had not died by direct action, one of the requirements for that cemetery, but we found it more fitting that they stayed together*. Marien heeft er vrede mee. Beter zo dan op de begraafplaats in Oud-Beijerland. Als kind liep hij vroeger op weg naar de kerk langs het kerkhof *with its mournful black gates. I could not read, but somebody must have read the inscriptio on those gates: U wacht ik ook. Ook u wacht ik. Enough to give a kind a lifelong neurosis*. Met de herbegravenis

199

is dat kinderleed verzacht.

Het lichaam van het eerste slachtoffer uit Oud-Beijerland, Willem Vrijlandt, was direct in mei 1940 begraven op de Grebbeberg. Van provisorische begraafplaats groeide die uit tot Ereveld, militair ereveld, alleen voor soldaten (en één burger). Willem Vrijlandt ligt daar. Temidden van 850 anderen. De familie had daar echter geen vre-

de mee. Ze wilde hem dichterbij hebben, in Oud-Beijerland. Daar kregen ze geen toestemming voor. In de oorlog niet van de Duitsers. Na de oorlog niet van de Nederlandse overheid. Reden: *dat de stoffelijke overschotten op het kerkhof Grebbeberg zoo dicht bij elkander liggen, dat opgraving niet kan geschieden zonder dat andere overschotten daarbij worden geroerd.* En dat kan en mag niet: *als Militair Kerkhof moet het in ere te blijven.* Wat wel kan is, zo schrijft de Minister van Oorlog aan de weduwe M. Vrijlandt-Quartel, *dat Uw kinderen, indien zij de leeftijd van 10 jaren hebben bereikt, evenals U, Uw ouders en eventueel Uw schoonouders, elke drie maanden voor Rijksrekening het graf van wijlen uw echtgenoot kunnen bezoeken.* Op de datum van deze brief - 12 september 1946 - had geen van de kinderen de leeftijd van 10

jaren bereikt. Maar dat was de minister kennelijk niet verteld.

200

Grafsteen mevrouw Traas in Loenen.
Foto Oorlogsgravenstichting.

En dan dat *eventueel uw schoonouders...* Het was hún kind, hun enig kind! Alsof er al niet genoeg pijn geleden was!

Van de regeling is geen gebruik gemaakt. Wel ging de familie ieder jaar naar de begraafplaats op de Grebbeberg.

Grafsteen van W. Vrijlandt in Rhenen.
Foto oorlogsgravenstichting.

22 | Oorlogenvrede

Vijf mei 1945: de oorlog was voorbij.

Maar dat bleek niet waar, zo merkten ze op de Zinkweg in Oud-Beijerland. Dat bleek ook elders in ons land. En daarbuiten was een geheim wapen van de geallieerden nodig om een einde te maken aan deze wereldoorlog. Adri voegt nog een afgescheurd inlegvelletje aan zijn laatste schrift toe:

6 augustus 1945 De gehele wereld in opschudding. Amerikanen werpen hun eerste atoomsplitsende bom op Japansche stad Hirosjima (318.000 inw.), 60% der stad totaal in puin. Geen levend wezen meer te bekennen. Na 4 dagen van spanning werden de geallieerde eisen volledig ingewilligd., noteert hij op 15 augustus. Dat betekent het einde van de wereldomvattende oorlog.

Op 16 augustus noteert hij tot slot: *Tot nationale feestdag verklaard. Zondag tot algemeene dankdag.* Daarmee kwam ook het einde aan de oorlog voor onze landgenoten in Nederlands-Indië. Dat einde bleek een begin van een nieuwe strijd: de strijd voor onafhankelijkheid. En weer kwamen jonge mannen (en vrouwen) in het geweer. Huib, die in de Waalhaven had gestreden tegen de Duitsers, zag zich in 1946 ingescheept naar Java. Tussen toen en dan was hij getrouwd en vader geworden van twee kinderen. Zijn geloof in veel kreeg daar een enorme deuk. *Na Indië is alles koud geworden,* waren zijn schaarse woorden in een korte terugblik. *Verhalen over Indië ken ik niet, wel nachtmerries,* vertelt zijn zoon. Marien Traas pakte ook de wapens op - vrijwillig - en ging er in diezelfde tijd heen. Samen met zijn - inmiddels - zwager Arie Vermaas en Lein Rottier, makkers uit het verzet. Voorafgaand aan een zware actie be kroop hem de angst het niet te zullen

verloren. Dat bevestigde Marien in zijn keuze. Bij terugkeer in Nederland trouwde hij en emigreerde korte tijd later naar Canada. Daar wachtte zijn broer Israël hem op.

Het bleef bij ons altijd oorlog. Een uitspraak van Marianne Grootenboer, de oudste dochter van Dirk Grootenboer. Gesprekken thuis na de oorlog gingen al vrij snel weer over de oorlog.

Dat herinner ik me ook, die verwijzingen naar de tijd vóór de oorlog en de tijd in de oorlog zelf. Maar belangrijker nog is de doorwerking van verhoudingen die toen ontstaan zijn. De kijk op mensen. Beelden die eenmaal ontstaan zijn, blijken hardnekkig. Kool was fout geweest. Ook al was de beschuldiging tegen hem vervallen verklaard, het beeld bleef. Het veroorzaakte in onze familie scheve verhoudingen tussen vier broers die op jacht gingen. Kool, die zijn baan kwijt geraakt was, pakte zijn hobby jagen op. Hij verwierf veel velden waarop hij de toegang tot het uitoefenen van de jacht had: naar schatting ging dat over zo'n 750 hectare. De ene helft van de familie weigerde met hem op jacht te gaan, de ander helft deed dat wel: de verleiding was groot. Dat gaf frictie tussen de broers. Uit het feit dat de oud-politieman van zoveel boeren en tuinders toestemming kreeg om op hun land te mogen jagen, mag afgeleid worden dat ze hem welgezend of vergevingsgezind waren. Maar toch bleef de oorlog aan hem kleven. Dat werd nog eens geïllustreerd door het feit dat hij na het overlijden van zijn vrouw hulp in de huishouding kreeg van uitgerekend een van de acht

overleven. Hij gaf zijn verzet tegen God op en gaf zich - in zijn eigen woorden - over aan Jezus. De volgende dag, bij de bestorming van een heuvel, bleek de schade erg mee te vallen: een jongen had slechts zijn duim

vrouwen die bij de bevrijding waren kaalgeschoren. Als 'aangeschoten wild' leefde hij ruim 30 jaar in het dorp verder. *Het bleef altijd oorlog.*

Ook in de kerk duurde het lang voor de oorlog verdween. Zo voelde ik de hand van mijn vader. Hij trok me mee de kerk uit, de grote kerk. Het moet eind jaren vijftig, begin jaren zestig geweest zijn. De aan tradities hechtende gemeenschap - de Statenvertaling uit 1637 en de psalmberijming uit 1773 worden nog steeds gebruikt, en de psalmen op hele noten (dus niet ritmisch) gezongen - kent een warme band met het koningshuis.

God, Nederland en Oranje vormt een drievoudig snoer dat niet licht verbroken wordt, Reden waarom bij uitzondering het Wilhelmus een enkele keer gezongen wordt in de kerk. Het Wilhelmus is pas sinds 1932 officieel ons volkslied en is ook opgenomen in de liedbundel *Gezangen voor de Nederlandse Hervormde Kerk* uit 1938 als lied 301. In de grote kerk van Oud-Beijerland worden echter alleen psalmen gezongen. Maar de band met Oranje is groot en gevoelig. Dus is bedacht om op of rond Koninginnedag (sinds 1949 op 30 april, de verjaardag van koningin Juliana) in de dienst op zondag het Wilhelmus te zingen. De dominee gaf dan dit lied op om het ná het uitspreken van de zegen, die het einde van de officiële dienst aangaf, samen te zingen. De organist kon zich dan naar hartenlust uitleven op het orgel. Wat gebeurde op die bewuste zondag dat mijn vader me bij de hand nam? Het was de zondag rond Koninginnedag. Dus de zondag van het Wilhelmus. Maar... De dominee vergat het lied op te geven en daalde het

trapje van de preekstoel af. De organist zette toen eigenhandig het lied in, zodat de omissie van de voorganger snel goedge maakt kon worden. Hij had echter buiten de waard gerekend. Want niet hij had de leiding over de dienst. En was hij het niet die in de oorlog duidelijk fout was geweest? Met hem het Wilhelmus zingen!? Hij moest zijn plaats wel kennen. Dus aan de hand van mijn vader verlieten we voor het zingen de kerk. We waren niet de enigen. Snappen deed ik het niet. Onder de koffie bij oma en opa kwamen de verhalen los. Begrijpen deed ik niet.

De oorlog bleef nog lang nadreunen.

204

De vrede was nog niet *met een kus van 't recht gegroet*. Die prachtig poëtische regels uit een eeuwenoud lied van het Joodse volk werden graag en vaak tijdens de diensten gezongen: lied van verlangen. Vrede en recht. Het een kan niet zonder het ander.

Wat was de Vrede mooi, toen het nog Oorlog was.

Is vrede alleen maar iets om naar uit te kijken? Kan ze ook gemaakt worden als er geen oorlog is?

205

23 | B a l a n s

Naarmate de oorlog langer geleden is lijkt de behoefte aan nauwkeurige cijfers van het aantal slachtoffers alleen maar toe te nemen, schrijft Ad van Liempt in zijn recent verschenen historisch overzicht. Dat mag zo zijn, maar er moet wel het een en ander overwonnen worden om ook dat onderdeel in ons verhaal te betrekken. Cijfers krijgen niet voor niets immers gemakkelijk het bijvoeglijk naamwoord kil/ kille toegevoegd. Op het monument in het kamp Westerbork heeft men geprobeerd de cijfers, die ook daar genoemd worden, een eigen lading te geven, ontdaan van kou en kilte. De ruim 100.000 steentjes staan voor evenzoveel mensen van vlees en bloed, moeders, broertjes, zusjes, vaders, opa's, oma's, vriendjes...

Maar veel cijfers van toen zijn niet meer precies te achterhalen. In de chaos van de oorlog was er vaak geen gelegenheid tot het nauwkeurig registreren van aantallen doden en vermisten, vervolgt Van Liempt. Zich baserend op

een *verdienstelijke poging* in 2015 van het *Nationaal Comité 4 en 5 mei* noemt hij de volgende getallen.

Het totaal aantal slachtoffers inclusief die in Nederlands-Indië ligt tussen de 225.000 en 250.000. Daarvan kan een aantal groepen onderscheiden worden:

Joodse slachtoffers:	103.000 à 104.000
Burgerslachtoffers:	30.000
Bij de bevrijdingsstrijd '44/5:	23.000
Hongerwinter:	16.000 à 25.000
Daling in volksgezondheid:	50.000
Op zee (koopvaardij, etc):	3.400
Tewerkgestelden:	8.500 à 29.000
Soldaten in Duitse dienst:	4.000 à 10.000

206

Deze getallen komen iets hoger uit dan die kort na de oorlog zijn gepubliceerd. In 1948 kwam men uit op 210.000 oorlogsslachtoffers.

Grove cijfers dus. Hoe zat dat in de Hoeksche Waard? Ook daar is een *verdienstelijke poging* gedaan om een beeld te krijgen van het aantal slachtoffers. Alleen wordt daar een andere systematiek gevolgd. Vergelijking wordt daardoor minder eenvoudig.

In het boek *Oorlog in de Hoeksche Waard 1940-1945* tellen eind augustus 2015 de samenstellers 362 slachtoffers. In die lijst staan *Hoeksche Waarders* die in de periode 10 mei - 15 augustus 1945 binnen en buiten het eiland zijn overleden als gevolg van enige vorm van oorlogsgeweld. Daarin staan ook de slachtoffers van buiten het eiland, die in die tijd op het grondgebied van de Hoeksche Waard het leven lieten. Als we de laatste groep buiten de beschouwing laten, dan ligt het aantal slachtoffers in en van de Hoekse Waard (de *Hoeksche Waarders*) rond de 260.

207

Van die 362 of van de 260 kunnen er 49 of 51 tot Oud-Beijerland gerekend worden. Dus dat sluit goed aan bij hetgeen Siderius vond. Deze stelt:

In het geheel heeft Nederland 200.000 inwoners tengevolge van de oorlog verloren, dit is 22 per duizend. Daar zijn bij ingegrepen de militairen, die door oorlogshandelingen het leven lieten, de verliezen van marine en koopvaardij, de overledenen tengevolge van executie en mishandeling en de slachtoffers van de hongersnood. Dat zou voor onze gemeente ongeveer 150 bedragen. In werkelijkheid waren het er 50, zodat Oud-Beijerland er procentueel 'vrij goed' is afgekomen. Niemand kan echter het verdriet peilen, dat ook in verschillende Oudbeijerlandse families is geleden, zo besluit Siderius zijn beschrijving van de oorlog in het dorp.

Het totaal aantal slachtoffers is bij hem iets lager dan uit later onderzoek blijkt, maar komt aardig in de buurt. Als we zijn redenering en berekening volgen dan ziet de vergelijking van aantallen slachtoffers over Nederland- de Hoeksche Waard en Oud-Beijerland er procentueel ongeveer zo uit.

Nederland: 2,2%
Hoeksche Waard: 0,7%*
Oud-Beijerland: 0,7%

**260 gerekend op een geschat inwoneraantal van ± 38.000*

Dus - in lijn met de redenering van Siderius - is ook de Hoeksche Waard er *vrij goed* van afgekomen. Anders gezegd: Oud-Beijerland is er niet anders van afgekomen dan de Hoeksche Waard als geheel. En omgekeerd. Maar gelet op de betrekkelijk geringe aantallen dienen - zeker de procentuele - cijfers met voorzichtigheid gehanteerd te worden. Ze geven een indicatie, meer niet.

We maken tot slot nog één keer een balans op. Hoe verging het Joodse inwoners als we toch naar cijfers kijken? Van de 50 slachtoffers in Oud-Beijerland waren er in het overzicht van Siderius 29 Jood. Of 31 als de 2 waar niets meer van vernomen is ook meegeteld worden. Dat laatste getal is ook

208

hetgeen in het boek van Alie van den Berg en de HVO voorkomt. Dus 60% van de slachtoffers in Oud-Beijerland is van Joodsen huize.

In de Hoeksche Waard worden 50 Joodse slachtoffers geteld. Dat staat voor - 50 van de in totaal 260 slachtoffers - nog geen 20%. Over heel Nederland ligt het percentage Joodse slachtoffers ten opzichte van alle omgekomen mensen rond de 45%. Dus wat betreft het procentuele aantal Joodse slachtoffers ten opzichte van het geheel, komt Oud-Beijerland er met 60 % niet zo goed van af.

Als we alleen naar Joodse inwoners kijken zien we in heel Nederland, dat 75% van de Joodse inwoners van ons land in de oorlogsjaren is omgekomen. Wat Oud-Beijerland betreft is dat 79,5% (31 van de 39 inwoners).

Welke redenering of welke berekening ook gevolg wordt, de uitkomst is steeds hetzelfde: Joodse inwoners waren in de Tweede Wereldoorlog het kind van de rekening.

209

Verantwoording

Dankbaar is gebruik gemaakt van materiaal dat anderen verzameld en beschreven hebben. Te denken valt aan datgene dat bewaard wordt in het archief van de Historische Vereniging Oud-Beijerland (HVO) en aan de volgende boeken die onmisbaar bleken. Het zijn:

- Loek Dekker, Gerda den Hartog, Dini Heijden, Dick Snijders, Willy Spaan, *Oorlog in de Hoeksche Waard 1940-1945*. Heinenoord: Museum Hoeksche Waard, 2015.

In meer algemene zin hebben we gebruik gemaakt van:

- Geert Mak, Jan Bank, Gijsbert van Es, Piet de Rooy en René van Stipriaan, *Verleden van Nederland*. Amsterdam/ Antwerpen: Atlas, 2008.
- Niod (red.), *Leven in bezet Nederland*. Amsterdam: Het Spectrum BV, 2020. Hierin wordt de oorlog jaar voor jaar beschreven, elk jaar door een andere schrijver.

Daarnaast bleek *Wikipedia* van vooral praktische waarde.

Siderius, Adri, verslagen in de krant en andere documenten uit de oorlogsjaren gebruiken de spelling van de jaren veertig van de vorige eeuw.

- Albert Oosthoek, *Uit trouw geboren. Illegaliteit in Oud-Beijerland*, Oud-Beijerland, 1995.
- K. Siderius, *Uit vervlogen dagen. Geschiedenis van dorp en polder Oud-Beijerland*. Bewerkt door W.P.J. Goosens en J. Schipper. Oud-Beijerland: N.V. V/H FA. W. Hoogwerf Azn, 1967. Hoofdstuk 30.
- Wim Wüst, Hans Onderwater, *One of our aircraft is missing. De luchtoorlog boven de Hoeksche Waard 1940-1945*. Lorelax Productions, 2002.
- Een rode draad in dit verhaal over Oud-Beijerland vormen de 35 schriften van Adrianus (Adri) van der Linden JWzn. Adri is geboren in oktober 1910 en overleden in 1999. Doordat een jongere collega gekozen of aangewezen werd om tewerkgesteld te worden in Duitsland, ontkwam hij daaraan. De razzia in april 1945 ontliet hij niet. Zijn naam staat op de lijst van tewerkgestelden in 's-Gravendeel. Hij woonde op de Oostdijk nummer 223. De 35 schriften vormen zijn *Dagboek* van de oorlogsperiode. Hij is getrouwd geweest. Het echtpaar kreeg geen kinderen. Na het overlijden van Adri en diens vrouw belandden de schriften uiteindelijk in het archief van de HVO. Het is voor het eerst dat hier uit gepubliceerd wordt. De HVO heeft geen foto van Adri.

Omdat we citeren volgen we deze - inmiddels verouderde - spelling. Dat kan inhouden dat zelfde woorden in de tekst soms verschillend gespeld worden: als citaat in een oude spelling, als eigen tekst in hedendaagse spelling. Een enkele keer hebben we ingegrepen in de citaten. Dat geldt met name bij Adri. Deze kort soms wel heel veel af, waardoor het aangehaalde stuk tekst soms lastig leesbaar wordt. In dat geval hebben we zelf de afkorting aangevuld.

Hoofdstuk 1

Annie is Annie van der Meijde (1915-2007), de moeder van de schrijver. Haar verloofde en latere echtgenoot is Teun(is) van Driel (1912-2010).

Hoofdstuk 2

Arie Schipper (1901-1991), gemeentesecretaris, Hij werd Ridder in de orde van Oranje-Nassau en Ereburger van Oud-Beijerland. Zijn zoon J. (Koos) Schipper was een van de bewerkers van het boek van Siderius.

Jan Baars (1898-1965), handelaar in kaas en vetten, raadslid en loco-burgemeester.

212

Nel Baars (1932-2005) is de jongste dochter van Jan Baars.

Huib van der Meijde (1912-2001) is een jongere broer van Annie van der Meijde.

Voor de rapportages van de burgemeester van Numansdorp en Klaaswaal: zie hierna bij hoofdstuk 3.

Informatie in dit en volgende hoofdstukken is mede gebaseerd op gesprekken met Annie van der Meijde, Teun van Driel, Huib van der Meijde en Nel Baars in de periode 1990 - 2000.

Wout Bos woonde in die dagen in het woongedeelte bij het café het *Jagertje*, Stougjesdijk 197 (Greup). Het ligt tussen de Kwakscheweg die naar Oud-Beijerland leidt en de Brabersweg die richting Mijnsheerenland gaat. Tegenwoordig is de naam: het *Nieuwe Jagertje*.

Hoofdstuk 3

Rapportage van de burgemeester van Numansdorp en Klaaswaal, gedateerd 13 juni 1940. Deze rapportage betreft de houding van officieren gedurende de oorlogsdagen. Ze geeft op verzoek de mening van de burgemeester met het oog op een nog uit te brengen rapport aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, Commissaris der Koningin dezer provincie. Aan wie het schrijven van de burgemeester is gericht staat niet vermeld. Een afschrift is te vinden in het archief van de HVO. Daar is ook te vinden een uittreksel van het dagboek van de commandant van groep Spui loopende van 10 mei 1940 - 14 mei 1940. En een bericht van onderzoek, gedateerd 24 maart 1948, van het Hoofdkwartier van de Generale Staf naar de gedragingen van de

commandant. De commissie meldt dat alles bij elkaar de commandant *speelbal van de gebeurtenissen* is geweest en door zijn verplaatsingen vertrouwen heeft verloren.

In het archief is ook een reactie te vinden van een zoon van de burgemeester op een artikel dat in oktober 2001 verscheen. In dat artikel - van de hand van lt.kol. b.d. E.H. Brongers in een door hem uitgegeven blad - wordt m.b.t. de

213

brief van 13 juni 1940 gesproken over *een afstraffing*. Hieruit blijkt hoe verwarrend de eerste dagen van de oorlog waren, hoe verschillend situaties beoordeeld werden en hoe woorden wonden worden, die nog lang pijn veroorzaken.

Ik voerde gesprekken met Cok van der Meijde-Faasse in de periode 1990 - 2020.

Voor het aantal slachtoffers: zie NIOD (red.), *Leven in bezet gebied*, deel 1940, p.88.

Hoofdstuk 4

Gegevens over Oud-Beijerland zijn afkomstig uit H.D. Scholten e.a., *De Hoeksche Waard. Een studie van enkele sociologische en sociaal-psychologische aspecten*. Utrecht, z.j. en uit Allewijn, M. *Van Grooten Waart tot Hoeksche Waard*, Oud-Beijerland, 1952.

Het verslag van de bijeenkomst over de vraag: *Wat is Nationaal Socialisme?* is te vinden in schrift III van Adri van der Linden. Het is in tegenstelling tot de rest getypt en ingeplakt. Ook qua stijl lijkt het van een andere hand.

Voor Anthonie Mast: zie het verslag van zijn tribunaalzaak in het *Nieuwsblad* (31-01-1947, 14-02-1947 en 04-07-1947). Zie ook www.stolpersteine-dordrecht.nl verhaal 169 over Arnold Blitz en www.joodsmonument.nl.

Hoofdstuk 5

Voor een uitvoerig relaas zie Wim Wüst en Hans Onderlinden, a.w. hoofdstuk 8. Wim Wüst stelde ook de foto's van het vliegtuig en van het aanplakbiljet ter beschikking.

Rapportage van de politie uit Oud-Beijerland: zie archief HVO.

En Dr. J.J. Buskes, *Mensen die je niet vergeet*. Apeldoorn: Semper Agendo NV, 1969.

Voor monument de 5 van Greup zie: www.4en5mei.nl en www.de5vangreup.nl.

Voor monument luchtoorlog Hoeksche Waard zie www.dmlow4045.nl.

Hoofdstuk 7

Dankbaar is gebruik gemaakt van het boek van Alie van den Berg *Het Joodsche verleden van Oud-Beijerland*. Een uitgave van de HVO uit 2008.

Voor de kleinzoon die het verhaal vertelt over zijn opa slager Vervelde en Koopman zie: Frank Westerman, *De Kosmische Komedie*. Qerido Fosfor, 2021.

Voor een mogelijke registratie van de doop van Pineas Boers, zie notulen van de Nederlandse Hervormde kerk van Oud-Beijerland, 16 oktober 1942. En H.C. Touw, *Het verzet der Hervormde Kerk deel I en II*. 's-Gravenhage: Boekencentrum N.V., 1946.

Voor het verraad van Pineas Boers en de berechting van de verraadster: zie *Nieuwe Apeldoornsche Courant* van 22-5-1947 en 5-6-1947.

Het eerste vertrek van Joden uit Oud-Beijerland heeft op 14 augustus plaatsgevonden. Volgens Siderius is dat op 11 augustus. Adri meldt 14 augustus. Wij denken dat Adri de juiste datum heeft en Siderius zich vergist heeft. Immers, op 14 augustus zijn heel veel Joodse inwoners tussen de 16 en 40 jaar uit Zuid-Holland opgeroepen om zich te melden in Loods 24, zo weten we uit andere bronnen. Uit het archief van het Rode Kruis blijkt dat

Henriëtte Boers - *dochtertje van D. Boers* - op 15 augustus in Westerbork is aangekomen. Het is heel onwaarschijnlijk dat ze 4 dagen in Loods 24 is gebleven om het transport naar Westerbork af te wachten. Dat zou het geval geweest zijn bij een vertrek op 11 augustus. Normaliter duurde het verblijf in Loods 24 niet langer dan 1 dag.

M.b.t de datum van 14 augustus 1942 verwijzen we naar correspondentie hierover tussen HVO en de gemeente Westland dd. 20-03-2019 (archief HVO).

Fotograaf Strauss was Richard Strauss (1900-1955). Zijn ouders vestigden zich begin jaren dertig na de machtsovername van Hitler in Nederland. In Rotterdam. Daar had zijn vader een fotozaak op de Hoogstraat. Richard werkte daarin mee en werd ook fotograaf en fotojournalist. In Oud-Beijerland hadden zij op Oostdijk 38 een vestiging. Bij het bombardement van Rotterdam in mei 1940 ging het pand in Rotterdam verloren. Richard werkte voor de ondergrondse en vervalste paspoorten voor Joodse onderduikers. Zelf dook hij ook onder en overleefde de oorlog. Nadien vestigde hij zich weer in de binnenstad van Rotterdam. Hij wordt dus niet gerekend tot de inwoners van Oud-Beijerland.

Hoofdstuk 9

Voor informatie over Johannes Kolf: Bert en Ruud in 't Veld, *Johannes Kolf. De verzetsstrijder 'Jodocus'*. Klaaswaal, 2006.

Voor informatie over C.C. Kool zie het verslag van de tribunaalzitting in het *Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde* van 21-10-1947, 3101-1947, 07-02-1947 en 14-02-1947 en het archief van de gemeente Oud-Beijerland over zijn salarisverhoging in 1931.

Dankbaar is gebruik gemaakt van Albert Oosthoek, *Uit trouw geboren. Illegaliteit in Oud-Beijerland*, Oud-Beijerland, 1995. Dit boek beschrijft vooral de verzetsgroep Zinkweg. En van dezelfde schrijver: *Nieuw licht op liquidaties. Knokploegen in Rotterdam 1944-1945*. Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2015.

Verzet 1940-1945. Groep Zinkweg. Augustus 1987, is eveneens geraadpleegd. Helaas is de auteur van deze brochure niet bekend.

De website wo2-hoekschewaard.nl bevat onder het kopje *downloads* de nummers 1 t/m 50 van *De Koerier*. Ook hier hebben we dankbaar gebruik van gemaakt.

Informatie van en over Dirk Grootenboer is gebaseerd op een soort biografie die Dirk zelf geschreven heeft tegen het eind van zijn leven. Hij noteerde een en ander op 7 mei 1999. Hij overleed 10 november 2000. Daarnaast putte ik uit correspondentie en gesprek (op 26-03-2021) met zijn oudste dochter Marianne Grootenboer (1941).

In dit en volgende hoofdstukken: Marinus (Mac) Traas, *Who am I. A Memoir*. Ontario: Deerwood Publications, 2000.

Hoofdstuk 11

Zie over burgemeester Diepenhorst de publicatie *Burgemeesters van Oud-Beijerland 1852-2005* door Pieter Jan in 't Veld, uitgave Historische Vereniging Oud-Beijerland.

Hoofdstuk 14

Dit hoofdstuk is een kleine bewerking van het verhaal over de beschreven gebeurtenis. De gebeurtenis zelf is beschreven door Marianne Grootenboer in *Voorbij Niemandslaan. September 1944 - april 1945*. Houten: Uitgeverij Van Goor, 2005.

Marianne, dochter van Dirk Grootenboer en Maaïke van Vuuren, geboren op 2 juli 1941 beschrijft in dit kinderboek haar eigen ervaringen in en rond haar ouderlijk huis in de Tuinstraat 16. Haar zusje Annemarie is in 1944 geboren. Ik sprak haar over de vraag: wat is feit en wat is fictie? In algemene zin, en natuurlijk toegespitst op ervaringen op zeer jonge leeftijd. Zij was toen 3 1/2/ jaar oud. Uit ons gespreksverslag licht ik het volgende.

Marianne heeft een groot beeldend vermogen. Ze is niet voor niets al vroeg kunstenaar geworden. En grote, ingrijpende, evenementen leveren

veel beeld op. En 'het bleef bij ons altijd oorlog', dwz gesprekken na de oorlog gingen vrij snel over de oorlog. En zo lopen realiteit en verhaal door elkaar heen. Het is levend gehouden herinnering. Het verhaal over het verraad van Dirk is echt.

Wat bijbleef waren angst en geheim.

In Oud-Beijerland hoorde je het schieten van het afweergeschut in Rotterdam, gierende geluiden. En inslag van bommen. Stiekeme geluiden die bang maakten. 'Ik moet erg bang geweest zijn' Van een vliegtuig kon ik lang bang zijn.

En dan de geheimpjes. Het fluisteren. Het niet weten: 'gaat het over mijn vader?'

Hoofdstuk 17

Cijfers over liquidaties zijn gebaseerd op Albert Oosthoek, *Nieuw licht op liquidaties*.

Albert Oosthoek spreekt zich in zijn boek *Nieuw licht op liquidaties* op p. 253 duidelijk uit over de liquidatie van burgemeester Simonis. *De liquidatie van M.A. Simonis was niet nodig geweest. De uitvoering ervan roept de vraag op: waarom het lijk niet werd verborgen, zodat het voor de bezetter onduidelijk zou zijn geweest wat er met hem was gebeurd; hij had zelfs ondergedoken kunnen zijn.*

Voor de getuigenverklaringen betreffende de dood van Ingetje Vermaas zie de website wo2-hoekschewaard onder Oud-Beijerland. En het archief van de HVO voor het procesverbaal en foto van Ingetje Vermaas en haar moeder.

Hoofdstuk 18

De boerderij van Traas is na het overlijden van Jan Traas in verval geraakt en in 1969 afgebrand. Het adres was Zinkweg N3, gelegen aan de westkant van de dijk, ter hoogte van het huidige adres Zinkweg 200. De boerderij stond formeel op het grondgebied van Nieuw-Beijerland. De oriëntatie van de

bewoners was echter - net als die van de andere bewoners van de Zinkweg - op Oud-Beijerland.

Hoofdstuk 19

Boodschap van de kerken op den Dankdienst na de Bevrijding in het Westen van het land. Mei 1945. Punt III. In H.C. Touw, *Het verzet der Hervormde Kerk*, 's-Gravenhage: Boekencentrum, 1946.

Zie de notulen van de kerkenraad van de Nederlandse Hervormde kerk van Oud-Beijerland over de aangegeven periode in 1945.

Het citaat uit de brief van twee vriendinnen is afkomstig uit een brief van Henny Vossemans aan Leny Smit. De brief is ter beschikking gesteld door Edith den Hollander, de dochter van Leny. De brief is geschreven op 30 mei 1945.

Zie over burgemeester Diepenhorst de publicatie *Burgemeesters van Oud-Beijerland 1852-2005* door Pieter Jan in 't Veld, uitgave Historische Vereniging Oud-Beijerland. En het archief van HVO voor onderliggende stukken.

Hoofdstuk 21

In *De Waarheidsvriend* van 19-11-1992 verscheen een uitvoerig *In memoriam ds. J. Lekkerkerker*. Ook te vinden op www.digibron.nl.

De regel over de kus van vrede en recht is uit Psalm 85.

1946 verklaard worden door het vertrek van de ruim 2000 evacués in de loop van 1945.

We maakten dankbaar gebruik van deel 1945 van *Leven in bezet Nederland*, 218 geschreven door Ad van Liempt en van *Oorlog in de Hoeksche Waard 1940-1945*.

Het getal 210.000 is te vinden in het *Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek*, 1948, pag. 749. Dit cijfer is mede gebaseerd op gegevens van het Rode Kruis.

Hoofdstuk 22

Het citaat aan het slot van hoofdstuk 21 is uit het blad *Je Maintiendrai*, november 1946, overgenomen uit *Leven in bezet Nederland*, deel 1945, p. 688.

Hoofdstuk 23

Het citaat van Van Liempt is uit *Leven in bezet Nederland*, deel 1945, p. 597.

De bevolking in Nederland	8.834.000 in 1940	9.220.000 in 1945
---------------------------	-------------------	-------------------

De bevolking in de Hoeksche Waard	37.243 in 1940	38.580 in 1943
-----------------------------------	----------------	----------------

De bevolking in Oud-Beijerland was	6.343 in 1940	9.2419 in 1945
------------------------------------	---------------	----------------

		6.948 in 1946
--	--	---------------

De cijfers betreffende de Hoeksche Waard en Oud-Beijerland zijn verstrekt door het *Museum Hoeksche Waard* (mail dd 08-05-2021). Met betrekking tot Oud-Beijerland kan het grote verschil in inwoneraantal tussen 1945 en Met betrekking tot de omrekening van 362 naar 260 slachtoffers uit de Hoeksche Waard het volgende. Alleen de lijst geallieerde militairen telt al 66 namen. En ook Nederlandse vliegers die in de meidagen van 1940 omkwamen staan op de lijst. Zij allen zijn geen Hoeksche Waarders.

Van de geallieerden die omkomen in de Hoeksche Waard zijn er 5 in de Beijerlandse polder omgekomen (de Polen). Van de Nederlandse vliegers die in de meidagen van 1940 omkomen vallen er 10 in de polders van Oud-Beijerland.

Het *Museum Hoeksche Waard* deelde desgevraagd mee dat er ten aanzien van de slachtofferlijst van Oud-Beijerland geen wijziging is t.o.v. de lijst die in het boek *Oorlog in de Hoeksche Waard 1940-1945* is opgenomen (mail 09-05-2021).